REPETITORIJ
HRVATSKE SLOVNICE

NAPISAO
DR. J. DUJMUŠIĆ
GIMN. PROFESOR U MIRU

CIJENA 35 DINARA

VLASTITA NAKLADA

ZAGREB, 1933.

ŠTAMPARIJA „GAJ" MARTIĆEVA UL. 2

25417

REPETITORIJ
HRVATSKE SLOVNICE

NAPISAO
DR. J. DUJMUŠIĆ
GIMN. PROFESOR U MIRU

CIJENA 35 DINARA

VLASTITA NAKLADA

ZAGREB, 1933.

ŠTAMPARIJA „GAJ" MARTIĆEVA UL. 2

Posvećeno

uspomeni

Bartola Kašića, člana D. I.,

pisca prve hrvatske slovnice.

Predgovor

Repetitio est mater studiorum.

Mjesto grčke riječi gramatika dali su nam naši jezikoslovci četiri naziva: ričoslovica (Šime Starčević — Trst, 1812.), pismenica (Vuk Stefanović Karadžić — Beč, 1814.), jezičnica (Josip Đurkovečki — Pešta, 1826.) i slovnica (Babukić — Zagreb, 1836., Ante Mažuranić — Zagreb, 1858., Adolf Veber — Zagreb, 1873.), Stevan Lazić — u izvještaju gimnazije u Karlovcima za god. 1876./7.)

Od ta četiri neologizma najbliži je zdravu razumu onaj najčešći, a to je riječ slovnica, makar ona nastala pod utjecajem riječi slovar i slovnik, što u drugim slovjenskim jezicima znače kao naša književna riječ r e č n i k, a ne r j e č n i k, jer prave narodne riječi glase: rezati, pred, vremena, a ne: rjezati, prjed, vrjemena. Tako je nestalo glasa **j** iza **r** i u riječima: pokoren — umoren — oboren — stvoren i t. d., jer su ti participi nastali od: pokori-en, umori-en, obori-en i stvori-en, gdje se je radi zijeva moralo pretvoriti **i** u glas **j** i nekad izgovaralo kao i u staroslovjenskom: stvorjenije.

Riječ slovnica sličnija je riječi slovnik nego slovar, a uzet je nastavak -ica pod utjecajem riječi gramatika, da se naš neologizam s njom izjednači u rodu. Kod ovoga se izraza moramo u prvom redu ugledati u braću Slovence, jer i oni imaju isti naziv slovnica, zatim u Čehe, jer oni taku knjigu zovu mluvnice prema svom glagolu mluviti

= govoriti, i napokon u Nijemce, jer i oni za osnovne i za srednje škole imaju samo naziv Sprachlehre t. j. nauka o jeziku.

Ova je knjiga napisana u prvom redu za đake niže gimnazije, da oni u jednom svesku imaju svu građu, što je trebaju malo po malo utvrđivati za malu maturu, a da se u tu svrhu ne moraju mučiti učeći iz tri sveska. Treba naime znati, da nauku o glasovima i deklinaciju temeljito obrađuje dosadanja knjiga za II. razred, konjugaciju s naukom o izreci knjiga za III. razred, napokon sintaksu svih vrsta riječi, sintaksu padeža i glagolskih oblika uči posebna knjiga za IV. razred, a to sve treba što savjesnije i uspješnije proučiti za malu maturu. To je svakako mnogo teže nego imati svu građu u jednoj knjizi i po malo se zadržavati kod pojedinih dijelova, kako to zahtijeva priprava za ispravak školskih i domaćih zadaća i opreznost kod domaćih sastavaka. Osim toga je za III. razred propisana nauka o diobi glagolâ na vrste i razrede, a o tom nema ni slova u knjizi za taj razred, već u predgovoru te knjige čitamo ovo: »Obrađujući tvorbu glagolâ prekinuo sam s tradicijom da se glagolski oblici moraju učiti po vrstama, jer su glagolske vrste, bilo prema prezentnoj ili infinitivnoj osnovi, kroz decenije bile ne samo jedna od najtežih i najsuvljih (!) partija u školskoj gramatici našega narodnog jezika, nego su, rekao bih, p o s t a l e s a m e s e b i s v r h o m«. Da je taj nazor logičan i koristan za školu, onda bi ga se bili držali i drugi jezikoslovci; nu svi naši slavisti i strani: Miklošić, Vondrak i Leskien smatraju tu razdiobu vrlo važnom, upravo bitnom zbog raznolikih tvorba prezenta i drugih oblika uz razne glasovne pojave, što se redovito nalaze odmah u prvom dijelu slovnice, t. j. nauci o glasovima. U kojoj znanosti, makar i popularnoj, nema sistema, tu ni pisac ni čitatelj nemaju jasna pogleda

nad cijelom građom. Budući pak da se mnogo više oblika pravi od infinitivne nego od prezentske osnove, gdje obje postoje, mora se to uzeti kao jedan razlog više, zbog kojega se glagoli moraju razdijeliti na vrste i razrede — po tvorbi infinitiva. Što sam mjesto naivnoga Vukova futura čitaću zadržao futur čitat ću, sigurno će mi odobriti svi jezikoslovci starijeg t. j. solidnijeg kova.

Kako pak svi naši srednjoškolci svršivši malu maturu ne ponesu sa sobom potpunog pravopisnog ni ostalog znanja o svom materinskom jeziku, jer moje bilješke govore, da đaci i u VI. razredu pišu: stoga razloga, nemože, nebi, koljevka, pa u VII. opet ovo: ni je (non est), ni jesu (non sunt), doćiću, stidu se, »M a j k a j e v o d i č i u č i t e l j« i t. d., to će i mnogima od njih biti od prijeke potrebe i puno lakše opetovati od zgode do zgode te važne zakone, kojih se valja držati, ako se čovjek želi ubrojiti u inteligenciju, koja dobro zna makar svoj materinski jezik.

Treća bi potreba pokupila sve kandidate na sveučilištu, kojima je h r v a t s k i j e z i k sporedni predmet.

Osim tih nužnih slučajeva repetitorij će koji put dobro doći i filolozima, koji predaju hrvatski jezik u nižim razredima, da za ispravak zadaćâ ne moraju nositi dvije ili tri druge knjige, od kojih svaka obrađuje drugu građu. Bude li i prevodilac »Okultnih fenomena« (»Obzor« 1932.) češće išao na ekskurziju u ovu knjižicu, prestat će pisati: ovaj puta — skroz — taj je čovjek nestao — dvim djevojkama i t. d. Napokon ovakva knjiga može često biti u pomoći našim književnicima i novinarima, kad o čem sumnjaju, te bi bez take knjige mogli prije počiniti kakvu pogrešku nego se poslužiti pravim oblikom ili što pravo napisati ili po sintaksi reći pravilno. U ovoj knjizi ima g r a đ e i popularne i znanstvene, pa neka svatko odabere ono, što mu treba. Zašao sam koji put i u komparativnu filo-

logiju, da građa bude zanimljivija i da razni kontrasti bolje utvrde razlike među našim i kojim drugim jezikom i da se koji put ugleda sličnost kao dokaz srodstva među indogermanskim jezicima.

Za ovo sam se djelo služio ponajviše slijedećim knjigama:

B. Kašić: Institutiones linguae Illyricae. Romae 1604.

V. Jagić: Podmlađena vokalizacija u hrv. jeziku. Zagreb 1869.

A. Leskien: Handbuch der altbulgarischen Sprache. Weimar 1886.

V. Vondrak: Altkirchenslavische Grammatik. Berlin 1912.

K. Tumlirz: Deutsche Sprachlehre. V. Auflage — Wien 1910.

Dr. T. Maretić: Gramatika hrvatska ili srpska. IV. izdanje, Zagreb 1913.

J. Vitanović: Gramatika hrv. jez. III. izd. Zagreb 1888.

S. Musulin:Gramatika hrvatskosrpskoga jezika u četiri dijela: 1929., 1930., 1930., 1931.

Dr. A. Belić: Gramatika srpskohrvatskog jezika — za I i II. razred (u dva dijela). Beograd 1932.

Dr. A. Musić: Gramatika grčkoga jezika. Zagreb 1909.

M. Divković: Oblici hrv. jezika. Zagreb 1895.

Dr. P. M.: Okultni fenomeni (prijevod »Obzor« 1932.)

Dr. J. D.: Nauka o prostoj rečenici. Sarajevo 1908.

Dr. Boranić: Pravopis hrv. ili srpskoga jezika. Zagreb 1930.

Pravopisno uputstvo. Odobreno naredbom prosvjetnog ministarstva od 21. kolovoza 1929.

U Z a g r e b u, 13. kolovoza 1933.

Dr. J. DUJMUŠIĆ,
prof. u miru.

Uvod

Qui bene distinguit, bene docet.
Tko dobro razlikuje, dobro uči.

Definicija slovnice i njezini dijelovi.

Slovnica je nauka o književnom jeziku. Potpuna slovnica sadržaje četiri dijela: a) nauku o glasovima, b) nauku o tvorbi riječi, c) nauku o oblicima ili morfologiju, d) nauku o izreci ili sintaksu. Osim ove sintakse govore knjige i o sintaksi padeža, sintaksi glagolskih oblika, sintaksi pojedinih vrsta riječi, ali su sve ove sintakse samo ogranci glavne sintakse. To se vidi odatle, što se sve ove sporedne sintakse redovito uče na izrekama, dakle na onome, što stvara glavna sintaksa.

Ova knjiga neće obraditi tvorbe riječi, jer je to pretežak dio za srednju školu; samo će valjati ovdje ondje upozoriti na tvorbu, kao: kod infinitiva, participa i složenih glagola i t. d.

I. dio.

1. Nauka o glasovima.

Glasovi su najmanji dijelovi ljudskoga govora.

Glasovi se dijele na samoglasnike i suglasnike.

Samoglasnici su glasovi, koji se sami za se izgovaraju glasno i razgovijetno; dapače su oni i posebne riječi i to: **a** i **i** su veznici, **o** i **u** su prijedlozi, dok svi mogu biti usklici.

Suglasnici su glasovi, koji nikada ne dolaze sami za se, nego uvijek s kakvim samoglasnikom. Zato, iako se piše u računu ili inače samo znak **b**, treba ga izgovoriti be, kako je to uobičajeno, a ne samo usneni glas **b**, jer to zvuči smiješno.

Samoglasnika ima naš jezik redovito 5 (rijetko dolazi **r** kao samoglasnik), a suglasnika 25, dakle ukupno 30 glasova.

2. Dioba samoglasnikâ.

Samoglasnici se po naravi dijele na:

a) meke: **e**, **i**

b) tvrde: **a**, **o**, **u**.

Glas **e** zovemo mekim:

a) jer se on voli združiti s mekim suglasnicima u deklinaciji i kod tvorbe novih riječi; tako od riječi kralj glasi instrumental kralj-em, pridjev kraljev; svi se pluralni oblici prave od osnove kraljev, dok tvrde osnove u istim slučajevima vole glas o; tako od riječi brat imamo instrumental bratom i pridjev bratov;

b) jer pred glasom e tvrdi suglasnici: k, g, h, c i z prelaze u meke na području prve deklinacije (muški rod) i konjugacije, napose glasovi c i z kod tvorbe pridjeva: vok. junače od junak-e, aorist reče od rek-e, prezent možeš od mog-eš, vok. duše od duh-e, vok. oče od oc-e, vok. kneže od knez-e, pridjevi očev i knežev od oc-ev i knez-ev.

Iznimke će se navesti kod deklinacije i konjugacije.

Glas **i** zovemo mekim, jer se kod tvorbe novih riječi glasovi k, g, h i c pretvaraju u meke: č, ž, š i č, kao: učiti od uk-iti, tražiti od trag-iti, promašiti od promah-iti, ljubičica od ljubic-ica.

Iznimno su načinjene riječi pecivo i tkivo, jer bi po ovom zakonu morale glasiti pečivo i tčivo, po fonetici čivo.

Ovamo ide i pretvaranje grlenih suglasnika k, g, h u c, z i s u deklinaciji i konjugaciji osim pridjevâ i zamjenicâ: junaci od junak-i, vrazi od vrag-i, dusi od duh-i, majci od majk-i, nozi od nog-i, svrsi od svrh-i, reci od rek-i, pomozi od pomog-i.

P r i m j e d b e : 1) Za glagol nema trećega primjera, jer imperativ v r s i za glagol vrijeći, dakle od vrh-i, ne živi u narodu, nego se taj starinski oblik povlači od Vitanovića do najnovijih slovnica. Isto tako ne živi u narodu ni imperativ žezi, nego se prema prezentu govori: žeži, užeži, ožeži. Ta dva starinska imperativa dolaze u Vitanovića, Divkovića, Maretića, Musulina i Belića, dakle sve samo prepisivanje, a nigdje nema ispitivanja, da li to živi u štokavštini.

2) Kod riječi: junakinja, boginja, Vlahinja i t. d. ne pretvaraju se grleni glasovi u č, ž i š, jer je u starom jeziku dolazio glas y ili jery iza tih glasova, pa se pred tim tvrdim samoglasnikom nijesu ovi tvrdi glasovi smjeli palatalizirati ili omekšati. Narod je zadržao tvrde suglasnike i iza ukinuća razlike među glasovima **y** i **i**, jer ova

mala promjena nije mogla preobraziti ono, što je stoljetna tradicija bila utvrdila.

3) Pred glasom **i** ne prelazi glas z u ž kod tvorbe novih riječi, kao: nabrz-iti, pregaz-iti, razmaz-iti.

4) Isto se tako grleni suglasnici ne pretvaraju u meke pred glasom i, kad se prave vlastita imena -ić od osnova hipokorističnih i ženskih supstantiva i turcizama: Drag-ić, Bog-ić, Jag-ić, Ferk-ić, Mujag-ić, Beg-ić i t. d.

3. Stari samoglasnici.

Stari je jezik imao još ove tvrde samoglasnike: poluglas ъ (jor), ы (jery), ѫ (nosno o — on), ль i рь, zatim ove meke: ь (jer), ѣ (jat), ѧ (nosno e — en), ль i рь. S vremenom su nastale razne promjene u jeziku, kako ćemo vidjeti malo niže.

a) Zamjena tvrdih samoglasnika i poluglasa ъ (jor).

Poluglas ъ (jor) svuda je zamijenjen glasom a, gdje ga je trebalo naknaditi; inače je bez traga iščeznuo. Tako sad govorimo daska mjesto дъска, nokat mjesto ногът, učenik mjesto ученикъ i t. d.

Glas ы (jery = y) našao je zamjenu u čistom glasu i, kao: mi, ti, riba, junački mjesto: мы, ты, рыба i јунаčк ы.

Glasu ѫ — on — jezik je našao zamjenu u glasu **u**: рѫка — ruka, могѫ — mogu, душѫ — dušu.

Za glas ль imamo više zamjena:

a) u sredini riječi stoji glas **u** kao zamjena: плък — puk, влък — vuk, плън — pun;

b) na početku riječi stoji slog **la,** kao: lažica od лъжица, laž od лъж;

c) na koncu riječi imamo dva glasa: **ao** kod konz. osnova kao: rek-ao od rek-ль, mog-ao od mog-ль (starije: rek-al, mog-al);

d) na koncu riječi samo glas o, ako je pred njim kakav drugi vokal, kao: zna-o, od znalъ, čitao od čitalъ.

P r i m j e d b a. Mjesto lažica i demin. lažičica ima u narječju i riječ ožica, ali se mjesto tih riječi književno govori ž l i c a. Kod ove je riječi glas l prešao u suglasnik l i odmah se je obavila metateza glasova lž, da se laglje izgovara žlica nego lžica.

2. Prema oblicima rekao i mogao nastala je i riječ zaova od staroga злъва (grčki γαλόως) — muževa sestra.

Glas рь ne živi na koncu riječi, nego je zamijenjen glasovima **ar,** kao: Petar od Петрь, dobar od добрь, vjetar od вјетрь, hrabar od храбрь. Ovaj glas ostaje u sredini riječi kao: tvrd od тврьд, prst od прьст.

P r i m j e d b a. U sredini riječi možemo kod kasnijih proizvoda našega jezika naći slog **ar** mjesto staroga рь, kao: zajutarka mjesto zajutrьka, a u nominativu sloga ra: zajutrak mjesto zajutrьк.

b) Zamjena mekih samoglasnika i poluglasa ь.

Poluglas ь (jer) zamjenjuje se glasom a redovito, kao: dan od дьн, slavan od славьн, silan od сильн, dok u ova četiri slučaja imamo glas e: pravedan od правьдан, čestit od чьстит, zločest od злочьст, žezlo od жьзло i ljubezan uz љубьзан. Prema pridjevu pravedan ima u Martićevim »Osvetnicima« na jednom mjestu neologizam krivedan u stihu:

»I pravedna ne daj krivednomu«.

(»Osvetnici«. Sarajevo 1893., str. 218.)

Zato nije pravo govoriti: jemac, jemstvo, prijemni i t. d., nego su dobre riječi: jamac, jamstvo, prijamni i t. d. Ni riječ jematva ne smije ući u književni jezik, jer je to dalmatinski provincijalizam.

Glas ѣ (jat) ima kod ijekavaca dvije glavne zamjene:

a) u dugim slogovima **ije**: mijena, vijenac, vijek, brijeg;

b) u kratkim slogovima **je**: zamjena, promjena, vjekovati i t. d. Sporedna je zamjena glas **i** pred **j** i **o**: sjejati — sijati, djelba — dioba, zatim glas **e** iza **r**: vremena od vrjemena. Ipak i u dugim slogovima može doći zamjena **je** kao u riječima: djelâ, koljenâ, mjerâ, mjestâ, sjenâ, vjerâ (gen. plur.), vjeran, smjeran, i u imenice djeva. Jedina je iznimka riječ **jasle**, gdje stoji **ja** prema jednostavnom starom glagolu jasti mjesto kasnijeg jesti.

Glas ѧ (nosno e) zamijenjen je čistim glasom **e**: meso od mѧso, kleti od klѧti, duše od dušѧ i t. d.; samo je po čakavskom ostalo **a** u riječi žalac i **žaoka** prema starosl. žѧlo.

Glas l ъ daje u sredini riječi **u**; tako imamo suza od slъza, kunem od klънem. Na početku riječi stupa glas **o** na mjesto toga vokala; tako govorimo pri-o-nuti od staroga pri-lъp-nuti; u sredini ga zamjenjuje glas **o** kod novih riječi kao u riječi vladaoca od vladalъca, seoski od selъski; na početku riječi dolazi i slog **la** kao u riječi lъgъk = lak, starije lahak, lav od lъv.

Glas r ъ daje na početku riječi ị u početnom slogu vokalno **r**; tako se govori rvati se od staroga rъvati se, brvno od brъvъno, Grk od Grъk; u sredini riječi imamo **ar**: jutarnji od jutrъnji, povjetarca od povjetrъca.

Napokon valja spomenuti, da je od vъ i vъz nastalo **u** i **uz**; samo je još u nekim štokavskim krajevima sačuvano **va** mjesto **u** u riječi vavik ili vavijek. U rusizmima dolazi češće va i vaz: vaploćenje, vazduh, vaskrs, prevazilaziti i t. d.

Tako je s vremenom hrvatski jezik postao puno jasniji i ugodniji od staroga, jer su se poluvokali ъ (jor) i ь (jer) zamijenili ugodnim glasom **a**, a vokal y (između **u**

i **i**) jasnim vokalom **i**, nosni glas ѧ (nosno e) čistim glasom **e**, nosni vokal ѫ (nosno o) čistim glasom **u**, vokalno **l** glasovima **u** ili **o**, rijetko drugačije; napokon nam je glas ѣ (jat) dao četiri nova elementa: **ije, je, e** i **i**. Dok dakle ekavci gotovo svuda izgovaraju **e** mjesto ѣ (jata) i ikavci bez iznimke samo **i**, dotle su ijekavci razvili četiri zamjene i blagoglasje tako usavršili, nu ujedno i pravopis oteščali, jer se na žalost ne pazi na razliku u izgovoru, te i naša inteligencija piše: svijež, mlijeko, bijesniti i t. d. mjesto: svjež, mlijeko, bjesnjeti.

4. Kontrakcija glasova.

U književnom jeziku ima mnogo dugih slogova, koje možemo rastumačiti kao posljedicu kontrakcije; tako velimo: znam od zna-em, čitam od čita-em, dobrà od dobraja, pâs od pojas. Tako je nastalo nijesam od ne-jesam — nѣ-sam, nemam od ne-imam.

P r i m j e d b a. U narodnom jeziku štokavskoga narječja sa sve tri zamjene staroga vokala **jata** ima i drugih kontrakcija kao: došo ili doša od došao, uzo od uzeo, u zo čas mjesto u zao čas i t. d., ali im je zabranjen pristup u književni jezik.

5. Pretvaranje glasa i u j.

Glas **i** prelazi u **j** tri puta: prvi pu t u imperativu, ako je prezentska osnova vokalna, kao: čitaj od čita-i, pij od pi-i, i t. d., drugi put kod tvorbe imperfekta i napokon kod participa perfekta pasiva III. i drugog razreda IV. vrste, kao:

gradi-ah — gradj-ah — građah, gradi-en — gradj-en — građen;

trpi-ah — trpj-ah — trpljah, trpi-en — trpjen — trpljen.

6. Ukidanje zijeva.

Zijev nastaje, kad se u riječi nađu dva samoglasnika jedan do drugoga. Jer je to teško izgovarati, valja zijev ukinuti.

Zijev se ukida:

a) umetkom glasa **j** ili **v**, kao: ubi-a-ti — ubi-j-a-ti; ču-em — ču-j-em; ču-en — ču-v-en; dobi-a-ti — dobi-v-a-ti i t. d., a ne valja glagol dobijati;

b) tako, da se prednji glas **i** pretvori u glas **j**, kao: hvali-ah — hvalj-ah, hvali-en — hvalj-en;

c) tako, da se drugi glas **i** pretvori u **j**, kao: čita-i — čita-j.

7. Nerastavljanje vokala.

Vokali se ne rastavljaju, jer se dadu lako izgovoriti, i to u ovim slučajevima:

a) kod složenih riječi: na-učiti, ne-umoran, po-oštriti, po-ubijati, za-imati i t. d.;

b) kad je kod jednostavnih riječi drugi vokal **o**, koji je nastao od glasa **l**, kao: čitao od čital, rekao od rekal i t. d.;

c) kod brojeva: jedanaest, dvanaest i t. d.;

d) kod stranih riječi ostaju glasovi **io**, **au** i **ao** netaknuti, kao: Dioklecijan, Dionizij, August, automobil i t. d.;

e) kod naših riječi: pauk, paun, Alaupović.

P r i m j e d b a. Riječ ne postaje prefiks, kad je jednaka njem. prefiksu **un-**, lat. **in-**, kao: **un**-geduldig — **im**-patiens — ne-strpljiv, un-gerecht — in-iustus — ne-pravedan, zatim kod ovih riječi: nestati, nenavidjeti, nemoj, nemojmo, nemojte, nedostajati (kajk.). Riječ nemoj je nepravilan imperativ glagola **moći** i uvijek ima negaciju kao prefiks, jer taj imperativ ne dolazi afirmativno.

8. Prijevoj samoglasnika (Ablaut).

Prijevoj je pravilno izmjenjivanje samoglasnika kod tvorbe novih riječi. Tako prelazi:

ь (jer) u **i**: svitati od svьtati, bьr — birati

ь u **e**: berem od bьrem, perem od pьrem

i u **ije**: svijet od korjena svit-

e u **ije** ili **je**: lijegati od korjena leg-, utjecati od utek-

e u **i**: proricati od korjena prorek-

e u **o**: rok od korjena rek, pomor od korjena pomer-

o u **a**: pretakati od složenog korjena pretok-, skakati od korjena **skok-**,

or u **ra**: mrak od korjena mork (metateza), svrab od korjena svorb (metateza),

er u **rije**: mrijeti od merti

i u **oj**: napoj od složenog korjena napi-, povoj prema korjenu povi-

ѧ (nosno e) u ѫ (nosno o): trѧsti — tresti — trѫs — trus,

ѣ (jat) u **a**: saditi od korjena sѣd-

ъ (jor) u **o**: zovem od zъv-em

ъ (jor) u **u**: ku-j-em od kъ-j-em

ъ (jor) u **y**: (sada **i**): pozyvam, sada pozivam.

Osobito valja upamtiti niz korjenâ: **teḱ-, tok-, tak-,** jer se oni slažu s grčkim jezikom u korjenima: τρεπ-, τροπ-, τραπ- od glagola τρεπω, pa u tome vidimo srodnost s tim jezikom. Uzaludan je dakle napor filologa, koji ne daju pisati: prenašati, prevađati i t. d., kad se proti njima diže jezik starih crkvenih knjiga, u kojima čitamo: provaždati i t. d.

9. Prijeglas (Umlaut).

Pod prijeglasom razumijevamo mijenjanje glasa ѣ (jata) pred glasom **o** ili pred glasom **j** u glas **i** kao: vidѣko — vidio, sѣjati — sijati, zatim pretvaranje glasa ѣ (jata)

u glas **a** iza grlenih osnova kod glagola stare III. vrstè: trk-nti — trčati, bjeg-nti — bježati, zvuk-nti — zvučati, napokon zamjenu glasa **o** mekim glasom **e** iza mekih osnova: kralj-em, kralj-ev, mjesto kralj-om, kralj-ov i t. d.

10. Dioba suglasnika.

Suglasnici se dijele najprije po organima, koji uz jezik bitno sudjeluju kod izgovora, i na one, koje proizvodi sam jezik, t. j. na:

1. usnene ili labijalne: b, m, p, v, f
2. zubne ili dentalne: d, t
3. sičnе ili sibilantne: c, s, z
4. jezične ili likvidne: l, n, r
5. grlene ili guturalne: g, h, k
6. nepčane ili palatalne: č, ć, đ, dž, j, lj, nj, š, ž

Osim toga se ovi glasovi prema mirovanju i titranju glasilnica, dok se oni izgovaraju, dijele na:

a) zvučne: **b, d, g, đ, dž, z, ž, v;**

b) bezvučne: **p, t, k, ć, č, s, š, f, h, c.**

Ostali glasovi: h, j, lj, nj, m, n, r ne idu ni u jedan od tih nizova.

Napokon se glasovi dijele na meke i tvrde; nepčani su meki, a svi su ostali tvrdi osim glasa **r**, koji može biti sad mek, sad tvrd, i glasa **c** u instrumentalu: oc-em i u riječima: jajce, lice, sunce, srce i t. d.

11. Zakoni o suglasnicima kod fonet. pravopisa.

Grčka riječ **phone** (izgovori foné) znači glas. Naš se dakle pravopis osniva na onome, što nam glas donosi u uši, kad se pravilno govori.

O suglasnicima valja zapamtiti ove zakone:

1. zakon zamjene ili supstitucije, po kojem se zvučni pred bezvučnima iz etimologijskoga pravopisa zamjenjuju kod fonetičkoga pravopisa srodnim bezvučnim:

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
iz-pasti	is-pasti
od-kinuti	ot-kinuti
raz-trgati	ras-trgati
svjedoč-ba	svjedodž-ba

P r i m j e d b a. Dok se propisuje pravopis: ljudski, gradski, sredstvo, nelogično je zahtijevati, da se kod složenih riječi d pred s i š pretvara u t, kao: **ot-skočiti, ot-šteta, pret-sjednik** i t. d.

2. zakon asimilacije, po kojem tvrdi pred mekim prelazi u meki:

mis-lju — miš-lju (po-sljem, pošljem) — pošaljem,

raz-čistiti — ras-čistiti — raščistiti, bez-ćutan — bes-ćutan — bešćutan.

3. zakon omekšavanja ili palatalizacije, po kojem tvrdi suglasnici i glas **j** daju meke:

cj — č: baci-en, bacj-en — bačen, Vinkovc-janin — Vinkovčanin

dj — đ: rodi-en, rodj-en — rođen
gj — ž: pomagj-em — pomaž-em
hj — š: mahj-em — maš-em
kj — č: vikj-em — vič-em
l-j — lj: mel-j-em — melj-em
n-j — nj: rani-en, ranj-en
(rj — r: pokori-en, pokorj-en — pokoren)
sj — š: pokosi-en, pokosj-en — pokošen
zj — ž: pogazi-en, pogazj-en — pogažen.

I z n i m k a :

a) U nekim slučajevima i to kod tvorbe novih riječi

postaju od kj, gj i hj novi glasovi: c, z i s, kao: mik-ja-ti — micati, poteg-ja-ti — potezati, dih-jati — disati.

b) Glasovi cj, dj, sj, tj i zj ostaju netaknuti, ako iza njih slijedi slog je kao zamjenik staroga vokala ѣ, kao cjepar, djed, sjena, tjeme, zjenica, dok glasovi k, g i h s glasom ѣ daju: ča, ža, ša: trčati od trk-je-ti, bježati od bjeg-je-ti, uslih-je-ti — uslišati.

4. zakon o izlučivanju suglasnika, što obuhvaća ove pojave:

a) Dva ista suglasnika, bili oni oba primarni, t. j. originalni ili samo jedan, ne dolaze u fonetičkom pravopisu, nego samo jedan i to onaj, koji pripada drugoj riječi kao važnijoj.

P r i m j e d b a. Grčka riječ etymos znači: istinski, prav, osnovni; etimologija znači prikazivanje postanka riječi s obzirom na osnovnu riječ, prefikse i sufikse.

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
od-dužiti se	o-dužiti se
bez-zakonje	be-zakonje
raz-širiti	ras-širiti, raš-širiti, ra-širiti

I z n i m k a. Samo se u superlativu dopuštaju dva glasa j: naj-jači, naj-jadniji, naj-južniji.

b) Glasovi d i t ispadaju pred glasovima c i č kod jednostavnih riječi:

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
sudc-a	suc-a
sudč-ev	suč-ev
otc-a	oc-a
otč-ev	oč-ev

Ovdje vidimo vrlo jasno, kako fonetički pravopis mora pred očima imati etimologijsku osnovu, da može napraviti pravilan nominativ, jer od fonetičkih osnova suc i oc nikad nitko ne napravi nominativa: sudac i otac.

c) Glasovi d i t ispadaju, kad se nađu među dva suglasnika:

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
rastla	rasla
ustmeno	usmeno
ustnen	usnen
kazališnti	kazališni
godištnji	godišnji
nuždni	nužni
gostba	gos-ba — goz-ba
vrstnjak	vrs-njak — vršnjak
vještba	vješ-ba — vjež-ba

I z n i m k a. Pridjev p o p u s t l j i v ostaje netaknut, jer bi se po zakonu asimilacije moralo govoriti popušljiv, a ovaj bi nas izgovor zaveo na glagol — p o p u š i t i. Isto tako ostaje glas t u ovim slučajevima: atlantski, gigantski, študentski i prezentski.

d) Glasa s nestaje među glasovima čk, ćk, šk i žk, pa tako nastaju novi skupovi glasova: čk, ćk, šk.

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
proročski (od prorokъski)	proročki
pećski	pećki
vražski (od vragъski)	vraž-ki — vraš-ki
nišski	niš-ki
viteški (od vitezъski)	viteš-ki — viteš-ki
pariški (od parizъski)	pariž-ki — pariš-ki

Po kojem je zakonu glas ž zamijenjen glasom š u pridjevima: vraški, viteški, p a r i š k i ?

Pridjev p a r i s k i valja samo onima, koji kao Francuzi zgovaraju ime toga grada Pari, pa mu dodaju na-

stavak -ski po analogiji, a ne nastavak ьski po pravilu, jer bi u potonjem slučaju morali dobiti riječ parijski ukinuvši zijev među glasovima i i ь (jer) u riječi pari--j-ьski.

e) Glasa s nestaje među glasovima čt, št i žt:

Etimologijski pravopis:	**Fonetički pravopis:**
proročstvo	proročtvo — proroštvo
siromašstvo	siromaštvo
družstvo	družtvo — društvo

Primjedba. Riječi proročstvo, siromašstvo i družstvo su nastale od svojih osnova i sufiksa ьstvo, pa su grleni suglasnici pred mekim poluglasom prešli u č, š i ž, zatim je nestalo poluglasa, pa i glasa s, te se obavile gornje promjene.

Primjedba. Ako je na kraju osnove glas ć, to ostaje sufiks -stvo, dakle: pokućstvo.

f) Glasovi d i t, b i p, g i k ispanu koji put kod tvorbe glagola II. vrste: otkid-nuti — otkinuti, okret-nuti — okrenuti, pogib-nuti — poginuti, ošib-nuti — ošinuti, potop-nuti — potonuti, klop-nuti — klonuti, brig-nuti se — brinuti se, stisk-nuti — stisnuti, pisk-nuti — pisnuti, vrisknuti — vrisnuti.

g) Od glasova bv nestane glasa v kod složenih riječi: ob-vlak — oblak, ob-vući — obući, ob-veseliti — obeseliti, ob-vojak — obojak.

Primjedba. Iznimno se govori obveza i obvezati, a ne obaveza i obavezati. Ovo nam se ne bi smjelo nametati s one strane, koja s veseljem izgovara rusizam obviniti = okriviti.

h) Glasova d i t nestaje kod glagola prve vrste, kada tvore particip perf. akt. kao: plet-l — plel — pleo, krad-l — kral — krao, došad-l — došal — došao, met-l — mel — meo, pad-l — pal — pao.

Iznimka. Glagol rasti zadržaje glas t u muškom rodu za nominativ singulara; dakle je od rast-l nastalo najprije rastal, zatim rastao, a pogrešno je pisati i govoriti rasao, kao da je nastalo od ras-l.

5. Zakon, po kojem grleni suglasnici k, g i h s glasom t daju glas ć, ali samo onda, ako među tim glasovima nije nikad bilo nikakva samoglasnika, kao: rek-ti (staro rešti) — reći, mog-ti (staro mošti) — moći, vrijeh-ti (vriješti) — vrijeći, nok-t (staro nošt) — noć.

Primjedba. a) Ovaj zakon ne vrijedi dakle za riječ nokat, kad se od osnove nokt prave ostali padeži, jer je u historijsko doba postojao poluglas među glasovima k i t; dapače treba reći, da je stara riječ glasila nogьt, dakle imala glas g, pa kada je u drugim padežima nestalo glasa ь, te se glas g sastao s glasom t, onda je glas g po zakonu supstitucije pred bezvučnim glasom t zamijenjen srodnim glasom k. Taj zakon pogotovo ne vrijedi za strane riječi, što su se u novije doba u nas udomile, kao: doktor, lektor, desinfektor i t. d.

b) ne valja govoriti opšti, nego je pravo reći **opći** i sve ostalo: općina, saopćiti, priopćiti.

6. Zakon, po kojem valja među usnene glasove i glas j radi blagoglasja ili eufonije umetnuti epentetično l (od grčke riječi: epenthetikos, a ova od epentithemi — umećem); dakle: zemja — zemlja, kopje — koplje, utopjen — utopljen, živ-jenje, življenje i t. d.

Primjedba. Glas l ne treba, kada iza j slijedi glas e, a oba glasa zastupaju stari vokal jat, kao: bježati, mjera, pjena, vjera i t. d., zatim kod stranih riječi: Damjan, tamjan.

7. Zakon, po kojem se glasovi č i ć rastvaraju u komponente tš, kad se pred njima nalazi glas š (ili od iskona ili po zakonu supstitucije), pa se odstrani drugo š, da

ostane skup št: iskj-em — isčem — iščem — ištšem — ištem; gorsk-jak — gorsčak — gorščak — gorštšak — gorštak; krst-jen — krsćen — kršćen — krštšen — kršten.

Ovaj zakon nije još zavladao ni većinom slučajeva, kamo li svima; dapače se i sada kod iste riječi vodi borba među glasovima št i šć, jer se može naći sastavaka, koji na istoj strani pišu: ovlašten i ovlašćen. To se pogotovo ne smije protegnuti na turske riječi; zato se krivo govori bašta mjesta b a š č a.

8. Zakon, po kojem od zgj i zge nastaje **žd** kao u primjerima: zvizgjati — zviždati i izgenem — izženem — iždenem od glagola izgnati, koji je negda imao iza glasa g meki poluvokal, pa se ovaj u prezentskoj osnovi pretvorio u glas e. Tako je i od mozg-jani nastalo moždani. Ova se pojava dade rastumačiti tako, da se je glas g, koji se u deklinaciji i konjugaciji pred nastavcima jat ili i pretvarao u **dz,** s glasom **j i** pred glasom e pretvarao u dž, te je od skupine ždž otpao drugi glas ž, dakle isti proces kao i kod štš.

9. Zakon po kojem se glasovi d i t pred glasom t pretvaraju u glas s (disimilacija), dakle: jed-ti — jesti, plet-ti — plesti, doved-ti — dovesti, slad-t — slast, vlad-t — vlast, strad-t — strast, pošad-t — pošast, nevjed-ta — nevjesta, vijed-t — vijest.

P r i m j e d b a. Riječ n e v j e s t a potječe od starog korjena vjed (glagol vjedjeti — znati) prefiksa ne i nastavka **-ta,** što je u istinu nastavak za particip perfekta pasiva i tó za ženski rod, dakle od: ne-vjed-ta i znači n e p o z n a t a. S ovom se našom pojavom slaže grčki jezik, kako nas uči Musićeva gramatika grčkoga jezika, § 44., gdje čitamo: »Pred bezvučnima zubnima prelaze bezvučni zubni u zvučno σ (razjednačivanje — dissimilatio); tako:

od ττ, δτ, θτ biva στ
od τθ, δθ, θθ biva σθ, dakle:
od πατ-τος biva παστος za πασσω prosipam, škropim;
od κλωθ-τηρ — κλωστηρ klupko prema κλωθω predem

10. Zakon, po kojemu se glas n zamjenjuje glasom m pred usnenim glasovima b i p: čimbenik, obrambeni, stramputica i jedamput od: čin-benik, obran-beni, stran-putica i jedan-put.

Za riječ jedanput valja reći, da se krivo piše, jer prema priložnom broju prvi put i t. d. zdrava pamet zahtijeva, da se piše u dvije riječi: jedan put. Što su naši filolozi napravili jednu riječ jedamput, to je očito nastalo pod utjecajem latinske riječi semel ili njemačkog einmal. Ja ću u svojim privatnim poslovima vazda pisati: jedan put. Još je gore pisati j e d a n p u t nego jedamput, jer se glas n posve protuzakonito ostavlja pred glasom p. Da se taj glas mora i u nas zamijeniti glasom m, uče nas srodni jezici: latinski i grčki, jer u njima nalazimo: impono od in-pono, importo od in-porto, συμ-πρακτωρ od συν-πρακτωρ pomoćnik, συμ-φορα od συν-φορα usud, slučaj, nesreća.

II. dio.

O naglascima ili akcentima.

1. O naglascima uopće.

U našem jeziku ima svaka riječ po jedan naglasak ili akcent osim proklitika i enklitika. Proklitike su riječi, koje nemaju naglaska, nego se u izgovoru naslanjaju na riječi, što slijede iza njih. U proklitike se broje: a) gotovo svi prijedlozi, b) veznici: i, ni, c) prilog ne i distributivna čestica po. Enklitike su riječi, koje nemaju naglaska, nego se u izgovoru naslanjaju na riječi, što se nađu pred njima.

U enklitike se broje: a) kraći prezentski oblici glagola biti: sam, si, je, smo, ste, su, b) kraći prezentski oblici glagola htjeti: ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će, c) kraći oblici osobnih zamjenica: me, mi, me, te, ti, te, se, ih, im, nam, vam, d) nenaglašeni aorist glagola biti, kada pomaže tvoriti kondicional: bih, bi, bi, bismo ili bi, biste ili bi, bi. Mjesto oblika: bismo i biste dolazi mnogo češće oblik bi. Tako samo oblik za prvu osobu singulara ima svoj nastavak, a sve druge zastupa osnova glagola biti t. j. bi.

Primjedba. U starom su jeziku glasili ti pomoćni oblici glagola biti ovako: bim, bi, bi, bimo, biste, bu ili biše; to je bio stari optativ. Kad se je pak u aoristu byh i t. d. glas y izjednačio s glasom i, pa se aorist tako približio starom optativu, to je od jednih i drugih oblika nastalo nešto treće uz pomoć analogije:

Stari optativ	Aorist	Novi optativ
bim	bih	bih
bi	bi	bi
bi	bi	bi
bimo	bismo	(bismo) bi
biste	biste	(biste) bi
bu i biše	biše	bi

Na proklitike ćemo se povratiti, kada se bude govorilo o prenašanju naglasaka na take riječi.

Naši se naglasci dijele na:

a) dva duga: (´) uzlazni, (^) silazni,

b) dva kratka: (˘˘) brzi, (˘) spori.

Prvi se dugi naglasak zove uzlazni, jer se može predočiti kao a à, da dakle s nenaglašenog sloga glas uzlazi na naglašeni: odgovárati — odgovaàrati, pomágati — pomaàgati.

Drugome je ime silazni, jer se može predočiti, kao da je a sastavljeno od à a, pa se tako s naglašenog sloga silazi na nenaglašeni: Bôg — Bòog, dâr — dàar.

Prvi se kratki naglasak zove brzi zato, jer se slog izgovara najkraće od svih ostalih. On je sličan naglasku njemačkih riječi, koje iza vokala imaju dva suglasnika i to često dva ista; prema tome mi izgovaramo riječ brat kao Nijemac svoju riječ das Blatt.

Drugi kratki naglasak zovemo spori, jer se slog izgovara malo dulje nego brzi; dakle màgla, pòmoći — helfen — adiuvare, mògu — ich kann — possum.

2. Naglasci na jednosložnim riječima.

Jednosložne riječi (osim enklitikâ i proklitikâ) mogu imati ili silazni ili brzi naglasak: a) grâd, zîd, krâlj, mîr, pîr, sât, lûk, sûd: b) grȁd (tuča), pȁs, krst, prst, dȉm, dȕg (lang — longus).

3. Naglasci na dvosložnim riječima.

Dvosložne riječi mogu na prvom slogu imati jedan od svih tih akcenata; one se dakle po tome dijele na četiri nepregledna niza: a) dat. grâdu, zîdu; b) lok. grádu, zídu; c) Bȍga, brȁta, cȁra; d) mògu, ich kann, mȍgû (sie können).

4. Naglasci trosložnih i višesložnih riječi.

Spomenute riječi mogu na početku imati jedan od navedenih naglasaka; ali ako naglasak pada na koji slog u sredini, onda može biti ili uzlazni ili spori.

pòmoći — helfen, adivare	pomágati, predlágati
pȍmoći gen. od pomoć	predlòžiti, odgovòriti
prédsjednik, strádati	namàknuti, pročìtati
plândovati, pâmtiti	odgovárati, sakúpljati.

5. Prenašanje naglasaka na proklitike.

Ako početni slog koje riječi ili jednosložna riječ iza proklitike ima silazni ili brzi naglasak, to proklitika dobiva spori ili brzi naglasak; tako se

mjesto: od brȁta — veli: òd brata
mjesto: od Bȍga — veli: ȍd Boga
mjesto: iz grâda — veli: îz grada
mjesto: na glâvu — veli: nȁ glavu.

Tako se prenaša naglasak i kod složenih riječi; kad se dakle riječ zvàti složi s prefiksom po, ne veli se: pozvàti, nego pòzvati, mjesto na-pîšeš veli se: nàpišeš i t. d.

Budući pak da svi prijedlozi nijesu pravi, nego su to neke imenice u akuzativu: kraj, mjesto, među, duž, put, vrh, po-put, i jedna u lokativu: mješte (od staroga mjestje — mješće — mješte), napokon su i tri komparativa dobila službu prijedloga: niže, više, prije, to ovi imenski

prijedlozi redovito ne dobivaju naglaska od slijedeće riječi osim prijedloga među i između; zato se mjesto: među brȁćom — kaže: među̇ braćom ili između braće.

Ako tko od štokavaca ne može odmah razlikovati brzi naglasak od sporog, neka metne kakvu proklitiku pred dotičnu riječ, pa ako izgovor zvuči dobro bez naglaska na proklitici, to je dokaz, da ona riječ ima spori naglasak; na pr. potok: ako pred tu riječ metnemo prijedlog u, to ćemo te dvije riječi izgovoriti bez naglaska na prijedlogu u, dakle: u pòtok; naprotiv taj prijedlog i imenicu kȁmen moramo izgovoriti, da proklitika ima naglasak: ù kamen. Taj pokus vrijedi osobito za složene glagole.

Primjedba. U Musulinovoj knjizi za II. razred str. 23, nije pravo naglašeno: »i slȁva«, jer se u narodu govori: »ì slava «; tako isto: »nȉ lûkom«, »i pȁmet« mjesto: nì lukom, ì pamet. Još je veća pogreška u Belićevoj drugoj slovnici kod plurala od riječi selo, jer taj oblik u njega ima brzi naglasak: sȅla.

III. dio.

Najvažnija pravopisna pravila.

Po »Pravopisnom uputstvu« od 1929.

1. Podjela riječi na slogove.

(Od br. 16—24.)

Samoglasnik se veže sa suglasnikom, bio ovaj pred njim ili iza njega, u jedan slog, a i sam može činiti slog: mo-ti-ka, stra-ža-ra, vla-da-o-ca, o-gra-da.

Slog može nastati i tako, da se samoglasnik metne među suglasnike: vlast, strast, grob, hrast, grozd i t. d.

Skup od dva suglasnika čini slog sa slijedećim samoglasnikom:

a) kada je na početku jedan od ovih suglasnika: s, š, t, z, ž, kao: la-sta-vi-ca, po-vje-sno, pje-sma, la-ska-ti; b) kada je drugi suglasnik jedan od ovih: l, lj, r, v, j, a prvi koji mu drago od ostalih suglasnika: svje-tlost, pa-žljiv, smo-tra, sva-ka-kvo, o-ru-žje.

Iznimke: hal-va, mar-va, bor-je, or-la, slav-lje, haj-var.

Od ovoga se pravila izuzimaju one riječi, koje iza glasa v i r imaju je kao zamjenu staroga glasa jata: ko-rjenčić, go-rje-ti, vje-tar.

Svi se ostali suglasnici u skupovima od dva suglasnika u sredini riječi rastavljaju tako, da prvi pripada prednjem, a drugi slijedećemu slogu: prav-da, kaj-si-ja, ljep-ši, prednji, voć-ka, lak-ši, dig-nu-ti, vik-nu-ti.

Kada u sredini riječi nađemo više od dva suglasnika, onda prvi suglasnik pripada prednjem slogu, ako sva tri ne dolaze na početku samostalne riječi: crp-sti, hr-vat-ski, srp-ski, je-zgro-vit.

Dodatak naj kod superlativa i prefiks kod složenih riječi rastavlja se: naj-odlučniji, is-tjerati, pod-u-pirati, i-sisati, i-šetati.

Iznimka. Stari prijedlog ot kao prefiks ne piše se rastavljeno kod riječi: oteti i otići, jer se one rastavljaju ovako: o-ti-ći, o-te-ti (tako i glagol: u-zeti) isto tako i prefiks raz u složenom glagolu: ra-zu-mjeti i imenici razum. Kako ćemo pak pisati glagol otimati: da li ot-imati ili oti-mati, to je pisac ovih pravila propustio naznačiti.

Primjedba: Pisac ovih pravila nije mislio na riječi: pšenica, gnijezdo, gnoj, knez, Knin, knaditi, jer bi inače bio propisao, da slogovi pš, gn i kn moraju ostati netaknuti, dakle: lje-pši, di-gnu-ti, vi-knu-ti.

2. Samostalne i složene riječi.

(Od br. 25—27.)

Načela odvojenog i sastavljenog pisanja riječi već su u nas utvrđena: zajedno ili sastavljeno pišemo one dijelove složenih riječi, koji u složenoj riječi gube svoje samostalno značenje ili kojima se je oblik izvan složenih riječi izgubio, kao: sutra, onomadne, zaista. Napose valja upamtiti, da se zajedno pišu ove riječi:

1) veznik eda (to je provincijalizam, ali Beliću ne smeta);

2) čestice: negoli i kamoli (ovo drugo nije opravdano, jer se osjeća značenje čestice li);

3) neću, nemam, nisam, nemoj;

4) veznik iako — etsi, etiamsi, obwohl;

5) riječi s česticom god, kad imaju neodređeno značenje; dakle: tkogod = netko, gdjegod — negdje; ako je pak naglasak na čestici god, moramo je pisati rastavljeno: koji god — quicumque — gdje god — ubicumque;

6) složeni pridjevi, kad se prvim dijelom određuje drugi: sjeveroistočni, srpskopravoslavni, jugoslovenski i srpskohrvatski.

Iznimka: Kada u složenim riječima sastavni dijelovi znače posebne predmete, valja među njih metnuti crticu (-): srpsko-turski rat, crno-žuta zastava.

7) Ovi prilozi: uostalom, uglavnom, pogotovo, uopće, kadikad, budzašto, naposljetku, otprilike.

Iznimke: čiji mu drago, koji mu drago, na žalost, na primjer, bez sumnje, u susret, od prilike do prilike.

I čestica po stoji samostalno, kad ona ima svoje distributivno značenje: po koji put, po dva puta, po malo; kad pak ta čestica treba da oslabi značenje pridjevu ili prilogu onda postaje prefiks, kao: pokadšto, ponajveći, podobar, povelik itd.

Primjedba. Za riječi der Mittag ili meridies valja znati, da im je jednaka naša riječ podne, iako je to u istinu nastalo od riječi po, starije pol — die Hälfte — dimidium — i partitivnog genitiva dne kao ostatka stare deklinacije. Stoga je velika pogreška smatrati tu riječ kao nomen declinabile, pa govoriti: genitiv podneva, dativ i lokativ podnevu. Prema tome valja govoriti: ante meridiem — vormittags — prije podne, post meridiem — nachmittags — poslije podne; mjesto: svako po podne — treba reći: svaki dan po podne; mjesto: cijelo do podne — treba kazati: cijeli dan do podne.

Nemoguće je shvatiti, zašto se piše: naposljetku i otprilike na jednoj strani, a na drugoj strani: u susret, na primjer i t. d. To je pravilo niklo prema latinskoj izreci:

»Sic volo; sic iubeo«. (Tako hoću; tako zapovijedam). A kako će se pisati: od oka ili odoka, na oči ili naoči, na koncu ili nakoncu kao adverbijalne oznake. Ovamo idu i ove riječi: nanarodnu ili na narodnu, na hajdučku ili nahajdučku, pod domaću ili podomaću. Da je naše načelo, što se tiče prijedloga i pridjeva u službi priloga, daleko od načela drugih jezika, svjedoči nam vrlo jasno i odlučno niz ovih primjera: grčki ἐκ καινῆς, latinski de integro, fr. de nouveau, njem. von neuem, u nas — iznova! Naše glavno pravilo izide smiješno tek onomu, koji sravni pravopisna načela u više jezika; a koji uči samo hrvatski (ili srp.), on jadan mora te protuslovne primjere naučiti i njih se držati kao fatalist onoga, što mu se zabije u glavu već u ranoj mladosti.

3. Jednačenje (!) suglasnika po zvučnosti.

(Od broja 77—81.)

Ova se nauka gotovo posve slaže s dosadanjim načelom, da se zvučni pred bezvučnima zamjenjuju bezvučnima i obratno, pa prema tome treba to zvati zamjenjivanje, a ne jednačenje. Napose treba istaknuti razliku između prijašnjega pravopisa i sadanjega s obzirom na glas d pred glasovima s i š: prije je glas d ostajao netaknut, a sada ga valja zamijeniti glasom t.

Primjedba, Naša se je fonetika znatno udaljila od fonetike ostalih Slovjena; to znači, da nas je dosljednost dovela na područje komičnosti. Iako se naime nalazi glas d u nizu zvučnih glasova, a glasovi s i š u nizu bezvučnih, nije prava tvrdnja, da se govori pret — sjednik, nego se čuje glas d kao i kod svih ostalih Slovjena. Isto je tako smiješna dosljednost, koja zahtijeva, da se mora pisati voćstvo mjesto vođstvo. U ostalom treba znati, da se go-

vori vodstvo i knjigovodstvo, a ne voćstvo, jer se tu ne govori o nikakovu voću. Upravo radi toga bi se moralo govoriti vođstvo, kad bi se ta riječ pravila od osnove vod i nastavka — stvo, da se očuva značenje korjena vod kao i kod riječi popustljiv. To isto vrijedi i za riječ žećca mjesto žeđca pod brojem 81.

4. O zarezu (zapeti).

(Od broja 96 do 104.)

a) Kada se meće zarez među riječi?

1) Zarez se meće pred vokativ i iza njega, ako je u sredini izreke: Očuvaj nas, dobri Bože, od neiskrenih prijatelja!

2) To isto vrijedi za riječi dakle i istina — doduše: On je, dakle, priznao svoj grijeh. — On je, istina, učio marljivo.

Primjedba. Ne meće se iza veznika dakle zarez, ako je pomoćni glagol odmah do njega, pa se na njega naslanja kao enklitika: Dakle je to istina.

Nu meće se zarez iza veznika dakle, ako iza njega slijedi ime subjekta: Dakle, brat je to priznao.

3) Ako se navodi više riječi kao atributa, objekata, predikata ili predikatnih pridjeva, samo se iza predzadnjeg izraza ne meće zarez, jer iza njega redovito dolazi veznik i: Otac je kupio: šljiva, grožđa, jabuka i krušaka.

b) Kada se meće zarez među izreke?

(Od broja 105 do 115.)

1) Samostalne izreke treba rastaviti zarezom, ako među njima nema veznika: i, ni; na pr.

Na prsih si braća leže,
Usta ljube ljubaznoga,
Nova ljubav sad ih veže.

Ruke grle milog svoga,
Jednim glasom srca biju,
Dvije se duše jednom sliju.

2) Samostalne se izreke odvajaju zarezom, ako su među njima veznici: a) spojni: pa, pak, te; b) suprotni: a, ali, nego, već, samo, samo što.

3) To vrijedi za podređeno ili hipotaktično složene izreke, ako je podređena izreka:

a) pogodbena (uz veznike: ako, da, kad): Ako na vrijeme naučiš zadaću, pustit ću te u kazalište.

b) dopusna (uz veznike: premda, iako, ako i, makar, ma da): Premda Petar uči jako marljivo, ipak mu je uspjeh slab.

c) uzročne u užem smislu (uz veznike: jer, što, budući da, kada, kako): Neću danas ići na šetnju, jer imam puno posla.

d) posljedične (uz veznike: da, te):

I tu majka tvrda srca bila,
Te od srca suze ne pustila.

e) podređene izreke, koje imaju na početku brojnu zamjenicu koliko, ako u glavnoj izreci ima zamjenica toliko: Koliko ljudi, toliko ćudi.

f) subjektna: Ko brzo sudi, brzo se kaje.

Iznimka. Ako subjektna izreka dolazi iza predikata glavne izreke, onda se ne meće zarez; kao: Danas visi na drvetu koji je obesio zemlju na vodi.

To isto vrijedi i za vremenske i mjesne izreke: Kad budem imao vremena, doći ću — Doći ću kad budem imao vremena. — Kud vojska prođe, trava ne raste. — Trava ne raste kud vojska prođe.

g) relativna izreka, koja je dodana imenici priložene oznake: S razloga koji će se iznijeti spomenuti se prijedlog ne može primiti.

Primjedba. Riječ zapeta potječe od ruskog izraza zapjataja, a to je particip perfekta pasiva po složenoj deklinaciji; zato se to ne bi nikako smjelo prevesti imenicom zapeta, nego određenim pridjevom zapeta, da se deklinira kao dobra. Ova nam riječ nikako ne treba, kad imamo svoju dobru riječ zarez.

c) Kada se ne meće zarez među riječi?

(Od broja 116 do 118.)

Zarez se ne meće među riječi:

a) kada je apozicija pred imenicom: Rijeka Bosna izvire ispod Igman-planine.

Iznimka. Ako je apozicija složena makar od dvije riječi i stoji iza imenice, treba metnuti zarez pred apoziciju i iza nje: Ciceron, najslavniji govornik staroga Rima, pogibe godine 43. prije Krista.

b) ako apozicija, makar bila od jedne riječi, dolazi iza osobne zamjenice: Mene, mladića, čujte.

c) kada se među riječima nalaze veznici: i, ni, niti, ili. Ja i ti rado idemo u Tuškanac. — Uči bolje il' se kani škole.

Primjedba. Ako se opetuje veznik ili po drugi put, a veznik ni ili niti po treći put, onda se zarez metne pred drugi veznik ili i pred treći veznik ni ili niti: Ja ili ti, ili on ... Ni ja ni ti, niti tko drugi ...

d) kada dolazi glagolski prilog: Mati mu plačući odgovori.

Primjedba. Mogu ovakve rečenice (!) biti umetnute i tada se odvajaju zarezom: Matić, uzevši jedno s drugim, ima pravo.

d) Kada se ne meće zarez među izreke?

(Od broja 120 do 136.)

Zarez se ne meće među izreke:

a) ako određena izreka zamjenjuje objekt ili priložnu

oznaku mjesta, vremena ili načina: Trava ne raste kud vojska prođe. — Gorki su zalogaji kruha gdje svoga nema;

b) ako je određena izreka relativna: Tako se mi popesmo na brijeg s kojeg se pružaše vrlo lijep vidik na sve strane.

Iznimka. Ako se relativnom izrekom kazuje nešto vrlo važno, treba je rastaviti zarezom: Dižem ruku svoju ka Gospodu Bogu, čije je nebo i zemlja.

c) ako je određena izreka namjerna: Učenici se šalju u školu da se valjano odgoje i prosvijetle;

d) ako je određena izreka načinska ili vremenska: Evo ima četiri godine kako s tobom, care, vojujem. — Ime ti se svuda spominjalo dok bude sunca i mjeseca.

Napomena. Ovo u III. dijelu potječe gotovo sve iz »Pravopisnog uputstva«. Ja sam to uvrstio u repetitorij, jer je on u prvom redu određen za đake i đaci se moraju pokoravati naredbama svojih vlasti. Nu za privatni posao neka se pravila ne mogu nikako provesti, jer ih nije izgradila logika, nego nešto drugo, čemu će se pravo ime nadjeti na koncu ove napomene.

Tako na pr. u našu zdravu pamet ne može ući pravilo o vezniku dakle, kad se kaže, da se ta riječ u izreci redovito odvaja zarezom ili zarezima kao vokativ: On je, dakle, rđav čovjek. — Dakle, to je istina. — Osim toga pod brojem 99 čitamo, da se iza dakle ne meće zarez, ako iza te riječi slijedi enklitika: Dakle je to istina.

Pod brojem 113. čitamo: Doći ću kad budem imao vremena. — Kad budem imao vremena, doći ću. — A zar to nije isto kao u matematici: $2 + 3 = 3 + 2$? Pa ipak ovaj skup pravila određuje zarez za drugi slučaj, a za prvi ga zabranjuje. Napokon je za nas neshvatljivo i to, zašto se zarezom ne odvajaju sve vremenske i mjesne, pa još i načinske i namjerne izreke, nego samo uzročne u užem

smislu riječi uzrok, zatim pogodbene i dopusne. Slovnice ostalih kulturnih naroda uče, da su i namjerne i pogodbene i dopusne izreke u istinu uzročne u širem smislu riječi uzrok, a sada se te namjerne izreke smatraju za nešto novo izvan četiri vrste priložnih izreka. Kad se opet zna, da je vrijeme preči faktor u radu nego uzrok, jer svi uzroci ne vrijede upravo ništa, ako se ne može naći vremena za posao, onda vremenske izreke nijesu privjesci za nakit ili za vježbe u govoru, nego su važnije od uzročnih, pa zato i njima treba priznati pravo, da uza se imaju zarez, dolazile one prije glavne ili poslije glavne izreke ili na nekom drugom mjestu u mnogostrukim izrekama.

Osim toga je velika nevolja i s tim relativnim i posljedičnim izrekama, jer ih jednom treba rastaviti zarezom (broj 109 i 122), a drugi put nema zareza, tog vrlo važnog logičnog međaša (broj 122 i 135). Za take apstraktne razlike, kakve nas uči to »Pravopisno uputstvo«, nema svak ni smisla ni vremena; zarezi se moraju metati jednako cijeneći sve podređene izreke.

Kako je naša fonetika prešla u nadrifonetiku, tako se gotovo za sva ta pravila o zarezu mora reći, da ih je rodila sofisterija, a ne logika. Koliko nam je jednostavna grafika, toliko nam je zamršena nauka o zarezu, te se neće od stotine naći dva čovjeka, koji bi u istom diktatu postavili zareze na istim mjestima. Dok se ta mala pravopisna knjižica uzalud muči od strane 19. do 27., da nam ta pravila o malom zarezu razjasni, njemačka slovnica filologa Tumlirza ne treba za tu svrhu više od 13 redaka, u kojima su i primjeri navedeni (strana 124).

IV. dio.

1. Glavne vrste riječi.

Hrvatski jezik ima tri glavne vrste riječi; one se zovu: imena, glagoli i čestice.

Imena su sve riječi, koje se dekliniraju ili su se makar nekad deklinirale. Koje se od tih riječi sada ne dekliniraju, zovu se nesklonive (nomina indeclinabilia).

Deklinacija ili sklonidba znači tvorbu oblika od osnove i nastavaka i to u dva broja: singularu i pluralu. Stari se je dual sačuvao vrlo malo i to ili u nastavcima sadanjeg plurala ili formalno uz brojeve: dva, oba, obadva, tri i četiri kod imenica muškoga roda I. deklinacije ili tako, da cijeli dual služi za dual i za plural, kao: moje oči, naše uši.

Glagoli se mijenjaju po: načinima, vremenima, brojevima, aktivu i pasivu. To se mijenjanje zove latinskom riječi konjugacija.

Čestice se nikako ne mijenjaju. One se dijele na: priloge, prijedloge, veznike i usklike.

2. Imenice.

Imenice su imena osobâ i stvari: učenik, trgovac, konj, zid; majka, učiteljica, golubica, ruža, dijete, pastirče, janje, jaje.

Imena osobâ dijelimo:

a) na opća za pojedine osobe i stvari: čovjek, drug;

b) na opća za više osoba ili kolektivna: vojska, društvo, odbor, zbor i t. d.;

c) na vlastita osobna imena: Marko, Vjekoslav, Ilija, Mija, Grgur, Tomislav, Petar i t. d.

Imena stvari dijelimo:

a) na opća za pojedine konkretne stvari: pčela, rijeka, gora, brdo, cvijet i t. d.;

b) na opća za više stvari ili kolektivna: roj, stado, čopor, gorje, cvijeće i t. d.;

a) na vlastita imena za konkretne stvari: Sava, Velebit, Tuškanac, Durmitor, Zagreb, Beograd, Sarajevo, Pariz, Berlin, Zarigrad i t. d.;

d) na apstraktna ili misaona: mladost, radost, strah, bolovanje, rodoljublje, izdaja i t. d.

3. Jednostavne i složene imenice.

1. Jednostavne su one imenice, kod kojih se ne vidi niti kakav prefiks kao kod glagola niti kakva druga riječ: imenica, zamjenica, pridjev ili broj: kuća, soba, zid, stijena, čelo i t. d.

2. Ako se pred take riječi metne kakav prefiks, redovito se novoj osnovi, koja nastane od prefiksa i imeničke osnove, doda sufiks — je, dakle: pred — sob — je, od toga s umetkom glasa l dobijemo riječ predsoblje; pročel-je = pročelje.

Iznimka. Ako se osobna imenica spoji s prefiksom, ne dodaje se sufiks — je, dakle: pod — kralj = potkralj; pod — načelnik, pod — predsjednik = potpredsjednik, nad — šumar, nad — savjetnik i t. d.

3. Geografijski nazivi od dvije imenice za oznaku strana svijeta nastaju tako, da se među osnove imenica umetne spojni vokal -o-, dakle: jug-o-istok, sjever-o-zapad.

4. Isto to vrijedi i za mnoge druge književne riječi,

kao: knjig-o-tiskara, vjer-o-učitelj, kol-o-dvor, stol-o-ravnatelj i t. d.

5) Neke imenice nastanu tako, da se spoje po dvije osnove i to: a) obje imeničke, b) imenička i glagolska, c) imenička i pridjevna, d) pridjevna i glagolska.

imeničke osnove	imenička i glagolska osnova	imenička i pridjevna osnova	pridjevna i glagolska osnova
vuk-o-dlak	vod-o-pi-ja	dušo-brižn-ik	dobr-o-tvor
ps-o-glav-ac	list-o-pad	bjes-o-mučn-ik	zl-o-tvor
nos-o-rog	glav-o-bolj-a		

P r i m j e d b a: Riječi: dobrotvor i zlotvor i nosorog i t. d. u istinu su pridjevi muškoga roda kao i: goloruk, crnook, bosonog, ali se upotrebljavaju kao prave imenice. Isto to vrijedi i za riječ zločin, ali se ona ipak uzima u značenju: crimen ili scelus — das Verbrechen, dok se za subjekt toga čina veli z l o č i n a c i kao ime samoga čina uzimamo i riječ zločinstvo.

6) Ima riječi, što se prave tako, da se spoje imenička osnova i imenica ili pridjev i imenica, a da se među njih ne meće spojni glas o: imen-dan, rođen-dan, blag-dan, Beo-grad, Slankamen, Ivanj-dan, Jovanj-dan, Ilin-dan, Petrov-dan.

7) Neke imenice postaju od imperativa za 2. osobu singulara i, imenice, kao: plači-drug, pali-kuća, pazi-kuća.

8) Neke se imenice tvore od infinitivne osnove i imenice, kao: čuva-kuća, ispi-čutura, nezna-božac, ču-vida.

9) Uvredljive riječi pravimo od imperativa nadri i imenica, kao: nadri-pisar, nadri-fonetika, nadri-učenjak i t. d.

10) Od prefiksa su i glagolskih osnova ili imenica: su-glasnik, su-sjed, su-krivac, su-učenik, su-građanin, su-čut i t. d.

11) Od prefiksa **ne** i potpunih imenica: ne-brat, ne-djelo, ne-čovještvo i t. d. Ovomu prefiksu odgovara njemački prefiks un-, lat. in-, grčko alpha privativum, dakle: ne-čovjek — Un-mensch, ne-prijatelj — in-imicus, ne-pristojnost — a-kosmia.

4) Vrste imenicâ od istih osnova.

a) Imenice, što služe za imena predmeta, ne gledajući, jesu li manji od običnih ili veći ili nježniji ili grdniji, zovu se obične, kao: domovina, majka, noć, duša i t. d.

b) Ako se hoće da imenicom kaže, da je osoba ili stvar malena prema drugima iste vrsti, dodajemo običnoj imenici sufikse: -ac, -ic, -ica, -če, -ić, -ćić, -ce, pa glase konjic, vjetric (zastarjelo), majčica, (selec) seoce, srdašce, konjče i t. d. To su deminutivne riječi.

c) Želimo li napraviti imena vrlo velikih ili vrlo grdnih stvari, dodajemo osnovama običnih imena sufikse: -ina, -etina, -urina, -turina, -jurina, kao: junač-ina, žen-etina, žen-turina, (knjig-jurina) — knjiž-urina i t. d. To su augmentativne riječi (augeo — povećajem).

d) Posve se nepravilno prave imenice, da se njima izrekne naklonost ili ljubav prema osobi ili stvari, kojoj se ime tako preobrazi, kao: domaja = mila domovina, maja = mila majka, nojca = ugodna noć, striko = mili stric, neva = mila nevjesta i t. d. Ove se imenice zovu hipokoristične (prema grčkom glagolu hypokorizomai — kao dijete govoriti — poljepšati). Kako nema dosta ovakih imenica, to mnoge deminutivne vrše i ovu službu, kao: zemljica, travica, ružica i t. d.

Primjedba. Pjesnici smiju praviti prividne ili imaginarne supstantive od pridjevnih ili participskih osnova i raznih sufiksa, kao: bjelica pšenica = bijela pšenica, rumenika jabuka = rumena jabuka, zelenika jabuka = zelena jabuka i t. d. U jednoj junačkoj pjesmi iz Bos. Krajine ima supstantiviran particip letio uz supstantiv rič, pa pjesnik kaže poput Vergilijevih riječi: »Fama volat etc.«:

A riči su brze letilice.

Primjedbe:

1) Ove su imenice dobre redovite samo onda, ako su napravljene kao imena osoba, da se mjesto dvije riječi uzima jedna, kao: bolesnik = bolestan čovjek, starac = star čovjek, starica = stara žena, bijelac = bijel čovjek i t. d. S ovim se slažu i latinski i njemački jezik, kad upotrebljavaju sam pridjev, dakle: aegrotus = ein Kranker = bolesnik, aegrota = eine Kranke = bolesnica.

2) Nastavac -ica (i-ka) prevladao je u vrlo mnogo riječi, što se svuda uzimaju kao imenice, a ne samo u poeziji, kao: boln-ica, pleten-ica, pečen-ica, pečen-ka, plemenka, plav-ka, crn-ka i t. d.

5) Rodovi imenica.

Rodovi se imenica razlikuju: a) po značenju, b) po svršetku nominativa i genitiva.

a) Rodovi po značenju.

Muškoga su roda imena muških bića: muž, otac, brat, stric, Bog, anđeo, vrag; lav, konj i t. d.

Ženskoga su roda imena ženskih živih bića: mati, sestra, tetka, strina; ovca, krava, koza, srna, lavica i t. d.

Srednjega su roda imena mladih živih bića: dijete, dojenče, odojče, janje, jaje, jare, pile, gušče, pače i t. d.

Primjedba: Ima imena, koja znače bića muškoga i bića ženskoga roda; to su zajednička imena, kao: riba, zmija, kukac i t. d.

b) Rodovi po svršetku nominativa i genitiva singulara.

Muškoga su roda imena, koja u nominativu nemaju nastavka, a u genitivu imaju nastavak -a, kao:

1. hrast-, grozd-, put-
2. hrast-a, grozd-a, put-a

Ženskoga su roda:

a) imenice, koje u nominativu imaju nastavak -a, a u genitivu nastavak -e, kao:

1. knjig-a, dask-a, kuć-a
2. knjig-e, dask-e, kuć-e

b) imenice, koje u nominativu nemaju nastavka, a u genitivu imaju nastavak -i, kao:

1. kost-, peć-, zob-
2. kost-i, peć-i, zob-i

Srednjega su roda imenice, koje u nominativu imaju na kraju -o ili -e, a u genitivu nastavak -a, kao:

1. rebr-o, polj-e, grmlj-e
2. rebr-a, polj-a, grmlj-a

Primjedba. Ima imenica srednjega roda, koje nominativ prave tako, da im se od osnove oduzme krajnji glas **n** ili **t**, kao:

1. sjeme(n), bure(t)
2. sjemen-a, buret-a

Ovamo idu i imena mladih živih bića, kao:

1. janje(t), pile(t)
2. janjet-a, pilet-a

P r i m j e d b a. Teško je shvatiti, kako je g. Musulin u školsku knjigu proturao razliku rodova po njemačkom jeziku ili po primjeru naših starih jezikoslovaca, kad se mnogo laglje nađu rodovi p o p r i r o d n o m z n a č e n j u i p o s v r š e t k u n o m. i g e n i t i v a — p o t o n j e v r i j e d i z a n e ž i v a b i ć a. Druga je stvar u Nijemaca, kad je u njih riječ Pferd = konj — srednjega,

a naša riječ muškoga ili riječ Weib = žena — srednjega, a naša riječ ženskoga roda. Prema tome bi i naši rečnici morali imati zamjenice: o v a j — o v a — o v o uz imenice kao i njemački: der, die, das. Za onu prvu množinu riječi doista nema smisla postavljati tako pravilo, k a d z d r a v a p a m e t z n a t o o d r e d i t i i b e z t i h z a m j e n i c a; kod ostalih se rod određuje nastavcima nominativa i genitiva i deklinacija, dok po Musulinovoj uputi đak ne može naučiti, kojoj deklinaciji pripada ova ili ona riječ, iako uz nju stoji zamjenica kao stražar, koji kazuje rod imenice.

6) Zamjenice.

Zamjenice su riječi, što zamjenjuju imenice, pridjeve i brojeve. One bi se dakle morale obraditi iza svih ostalih imena, ali se ipak redovito meću na drugo mjesto. Prema tome dijele se zamjenice na: i m e n i č k e, p r i d j e v n e i b r o j n e.

Imeničke su zamjenice: ja, ti, on, ona, ono, sebe, tko, što, netko, nešto, svatko, ništa; pridjevne: moj, tvoj, njegov, naš, vaš, njihov, čiji, ičiji, svačiji i t. d.; brojne: nešto, što, ništa, to, ovo, ono, toliko, ako uz te riječi dolazi genitiv partitivni: ovo blaga, to vremena, nešto samozataje i t. d.

Mnogo je običnija ova razdioba zamjenica:

1) osobne ili personalne: ja, ti, on, ona, ono

2) povratna ili refleksivna: sebe, se ili sebe, sobom

3) posjedovne ili posesivne: moj, tvoj, svoj, njegov, njezin, naš, vaš, njihov

(Kako riječi posvojiti ili prisvojiti u nas znače nasilno, dakle nezakonito otuđivanje tuđe stvari, to ne valjaju pridjevi posvojni ili prisvojni u gornjem značenju.)

4) upitne ili interogativne: tko, što, koji. kakav, koliki, čiji

5) odnosne ili relativne: tko, što, koji, kakav, koliki, čiji

6) pokazne ili demonstrativne: ovaj, taj, onaj, ovakav, takav, onakav, isti, toliki

7) određene ili definitivne: sam, sav, svatko, svačiji, nitko, ništa, ničiji, svakakav, nikakav, nikoliko

8) neodređene ili indefinitne: netko, nešto, nečiji, nekakav, nekoliko.

P r i m j e d b e. 1) Stara zamjenica sь, si, se, mlađa saj, sa, se, koja je značila: lat. hic, haec, hoc, njem. dieser, diese, dieses, dok je zamjenica ov, ova, ovo značila alter, alius, sačuvala se je do danas samo u priložnim akuzativima: danas od dan s (od toga je nastala jedna riječ, pa je po poznatom zakonu umetnuto epentetično a), jesenas od jesen s, ma da je riječ jesen ženskoga roda. Nadalje je analogija proturala to s u riječi: zimu-s, ljeto-s, proljeto-s i noć-as, dok je kod priloga sinoć zadržan nominativ ženskoga roda. Osim toga u prilogu s a d a od staroga sьgda vidimo također ostatak te pokazne zamjenice. Napokon valja istaknuti, da se je u staroj božićnoj pjesmi, koja se i sada pjeva u Dubrovniku:

»U s e v r i m e g o d i š t a«

sačuvala ta zamjenica u srednjem rodu.

Mjesto relativne zamjenice koji koja koje uzima se redovito zamjenica što za sva tri roda, pa još se u kosim padežima dodaju oblici zamjenice on, ona, ono, dakle

1) koji, koja, koje = što

2) kojega, koje, kojega = što ga, što je, što ga

3) kojemu, kojoj, kojemu = što mu, što joj, što mu i t. d.

Ne smije se zamjenica koji zamijeniti zamjenicom što u ova dva slučaja:

1) ako se govori o važnim osobama ili predmetima,

2) ako se u izreci prije relativne nalazi zamjenica onaj.

7. Pridjevi.

Pridjevi su riječi, što se pridijevaju imenicama, da označe, kakvo je što, čije je što, od čega je što i iz kojeg je kraja. Prema tome imamo četiri vrste pridjeva: kakvoće, posjeda, građe i provenijencije:

1. pridjevi kakvoće ili kvalitativni: dobar — zao, marljiv — lijen, taman — svijetao, visok — nizak;

2. pridjevi posjeda ili posesivni: bratov, očev, susjedov, seljakov, trgovčev, vojvodin;

3. pridjev građe ili gradivni: z l a t a n, s r e b r e n (bolje nego srebrn, iako je ovo po građi bolje, nu ono je analogija davno utvrdila u narodnom govoru, te je prema tome nastalo i ime Srebrenica, a ne Srebrnica; analogija je nastala zaslugom riječi: gvozden, bakren, drven, kȁmen uz češći pridjev kamenit i t. d.

4. pridjevi provenijencije ili mjesni: zagorski, hercegovački, zagrebački, sarajevski, skopaljski, ohridski i t. d..

Nu kako se prema mjestima ili krajevima obično mijenja i kakvoća ili svojstvo raznih predmeta, to naši i strani jezikoslovci redovito ove pridjeve broje među pridjeve kakvoće, te tako imamo tri glavne vrste pridjeva po osnovnom značenju.

Pridjevi mogu biti jednostavni i složeni.

Jednostavni su pridjevi:

a) ili p r i m a r n i : bijel, žut, visok;

b) ili izvedeni od imeničkih osnova: kras — krasan, soba — sobni, zid — zidni, kuća — kućni, stas — stasit,

srce — srdačan i priložnih osnova ili priloga i nastavaka: sada-šnji, prij-ašnji;

c) ili participi, ali vrlo rijetko: vreo, zreo, odrastao, idući, slijedeći.

Složeni pridjevi mogu postati:

a) ili od dviju imeničkih osnova: bjes-o-mukъn — bjesomučan (od imenica bijes i muka) vlast-o-rukъn — vlastoručan;

b) ili od dva pridjeva: t a m n - o - mo d a r, crn-o-žut;

c) od pridjevne i imeničke osnove: gol-o-ruk, bos-o-nog, mnog-o-struk;

d) od pridjevne i glagolske osnove: dug-o-trajan, brz-o-rek, brz-o-plet, zl-o-guk;

e) od zamjenice sam i glagoske osnove: sam-o-hran, sam-o-uk;

f) od prijedloga i zamjenica: među-soban, za-seban, po-seban;

g) od zamjenica i imenica: ist-o-dob-an;

h) od prijedloga: su, bez, nad, pod, pri i imeničkih osnova: su-glasan, s u - v r e m e n, pri-jam-ni, su-pras-an, bez-obraz-an, nad-čovjekъan = nadčovječan, pod-morski, uz-brd-it, bez-stid-an = bestidan;

i) od prefiksa ne- i potpunih jednostavnih pridjeva: ne-čist, ne-mirъan, ne-zdrav, ne-čovječan. (Ovomu prefiksu odgovara u lat. prefiks in-, u njem. prefiks un-: ne-čist, (in-purus) im-purus, un-rein).

8. Pridjevi sa sufiksima: -ov, -ev, -in.

Ima pridjeva, koji imaju samo neodređeni oblik, a značenje im je određeno: očev, majčin, bratov, sestrin, kraljev, carev, Petrov i t. d.

Ovakovi se pridjevi prave od osobnih vlastitih i općih osobnih imena muškoga i ženskoga roda, ako su osobe

poznate. Zato ne valjaju pridjevi: zemljin, djetetov, sunčev i t. d.

Za ovima su se poveli pridjevi, što se prave od osnova raznih bilina, da se označi kakvoća građe ili raznih predmeta na drvetu: hrastov list — hrastova greda; bukov — vrbov — borov — jabukov — dudov i t. d.

9. Pridjevi sa sufiksom -ъski.

Protivno značenje imaju ovaki pridjevi, jer dolaze samo po određenoj ili složenoj deklinaciji, a ne znače osobâ, na koje se protežu, nego cijelom nizu takih osoba pripisuju isto svojstvo, kao: bratski, očinski, materinski, muški, junački i t. d.

Od ovakih se je pridjevnih osnova sačuvalo vrlo malo oblika po imeničkoj deklinaciji i to: muško — žensko dijete.

Po imeničkoj su deklinaciji načinjeni i stari instrumentali: junački, vojnički, hajdučki, što sada služe kao adverbiji ili prilozi.

Ovamo ide i ime Gacko od starog Gъtsъko, jer ima genitiv Gacka, a ne Gackoga.

10. Služba pridjevâ.

Pridjevi dolaze vrlo rijetko bez kakove imenice; oni su napravljeni, da njima služe, pa tako rasvjetljuju razne strane živih ili neživih bića ili apstraktnih predmeta.

Ako oni ipak dolaze samostalno, to stoji:

a) pridjev muškoga roda uz pomišljaj imenice čovjek; dakle: star = star čovjek;

b) pridjev ženskoga roda uz pomišljaj kakve imenice ženskoga roda, a koji put se ne može stalno utvrditi, koja bi to riječ bila, kao:

Carska se ne poriče (t. j. riječ).

On je obučen na narodnu (ne zna se imenica žen. roda).

c) pridjev srednjega roda, ako se misli na oba roda ljudskih bića: Staro se ne pomladi.

Na mladu je — zarast će.

d) pridjev u srednjem rodu s prijedlozima služi kao adverbijalna oznaka: uopće, iznova, nanovo.

Iznimka. Ako pridjev u srednjem rodu zastupa imenicu, onda treba pisati rastavljeno, kao: suho = zemlja ili kopno, pa se mora pisati: izići na suho ili biti na suhu; crno = crnina, pa se mora pisati: biti u crnu = biti u crnini.

Mjesto naših neodređenih pridjeva ima njem. i franc. jezik redovito pridjeve s neodređenim članom, a našim određenim pridjevima odgovaraju pridjevi s određenim članom:

dobar — ein guter — un bon,
dobri — der gute — le bon.

11. Služba neodređenih i određenih pridjeva.

Neodređeni pridjevi dolaze redovito, kada se koji predmet spomene prvi put, kada dakle nije predmet dovoljno određen ili poznat. Takav se pridjev dobije na pitanje sa zamjenicom kakav. On dolazi u prvom redu atributno, a u drugom redu predikatno:

Dobar đak rado sluša i marljivo uči.

To je dobar đak.

Njegov je susjed bolestan.

Određeni pridjevi dolaze uz poznate osobe i stvari i to na pitanje, u kojem ima zamjenica koji.

Koji je od tvojih konja odnio nagradu?

Bijeli.

Napokon treba naglasiti, da određeni pridjevi dolaze uz pokazne i posjedovne zamjenice; zato profesor hrv. jezika M. P. u članku »Oko prijamnog ispita za upis u srednju školu« (»Novosti« br. 192. iz g. 1933) krivo piše »njegova zapjenjena bijesa«.

11. Brojevi.

Brojevi su riječi, kojima se kaže:

a) koliko je čega: jedan — dva — tri;

b) kojim redom što slijedi: prvi, drugi;

c) koliko puta što biva: jedan put, prvi put;

d) po koliko se čega daje ili što dijeli: po jedan, po dva i t. d.;

e) od koliko se jednakih česti što sastoji: jednostruk, dvostruk i t. d.

Prema tome se brojevi zovu:

a) glavni ili kardinalni;

b) redni ili ordinalni;

c) priložni ili adverbijalni;

d) dijelni ili distributivni;

e) množni ili multiplikativni.

Primjedbe:

a) Obično se u slovnicama ne spominju multiplikativni brojevi, nego se te riječi uzimaju za složene pridjeve.

b) Priložni brojevi nastaju tako, da se imenici put (njem. — mal, franc. fois, tal. volta) doda glavni ili redni broj kao atribut. U oba slučaja imamo tu akuzativ, pa je stoga vrlo pogrešno reći prvi puta, ili po prvi puta, jer je imenica u genitivu, a atribut u akuzativu. Ista se nelogičnost vidi i u riječima »ovaj puta« (»Okultni fenomeni« — »Obzor« 1932., nastavak 18.). Ostalo će se reći kod deklinacije i sintakse.

c) Mjesto brojeva: jedan, dva, tri i t. d. dolaze brojni pridjevi: jedni, dvoji, troji, četveri (u ekavaca: četvori, petori i t. d.) uz pluralne imenice, bile one samo pluralne ili dolazile značeći skup predmeta kao posebnu cjelinu: jedni — dvoji — troji svatovi; jedne — dvoje — troje naćve; jedna — dvoja — troja kola, vrata i t. d.

Uz imena mladih živih bića, kojima kolektivne riječi na -ad služe za plural, dolazi samo srednji rod, pa kao brojna imenica ima uza se genitiv partitivni odnosnih imenica: dvoje — troje — četvero — petero janjadi, jaradi, ždrebadi; dvoje — troje — četvero jaja i t. d.

Zato očito dokazuje nepoznavanje te štokavske suptilnosti svatko, tko piše: četvero sila ili troje automobilista (potonje u »Jut. Listu« od 24. V. 1933.).

Riječi nas dvoje dolaze i u dativu, lokativu i instrumentalu: nama dvoma, o nama dvoma, s nama dvoma; tako isto i broj troje.

13. Glagoli.

Glagoli su riječi, koje izriču kakvu radnju ili stanje:

a) glagoli radnje: čitati, pisati, govoriti, ići, šetati, putovati, boriti se i t. d.;

b) glagoli stanja: cvjetati, listati, spavati, ležati, umirati i t. d.

Prema tome, da li radnja ili stanje ostaje u subjektu ili stupa u neki odnošaj s jednim ili više objekata, glagoli se dijele:

a) na objektivne: odgajati, kazniti, bojati se, stidjeti se, čuditi se, razgovarati i t. d.;

b) na subjektivne: hodati, spavati, bolovati, rasti, šetati, živjeti i t. d.

Objektivni se glagoli razlikuju:

a) na one, koji imaju uza se padež objekta bez pri-

jedloga: čitati komu što, dati komu što, kupiti komu što, prijetiti komu čim i t. d.;

b) na one, koji imaju uza se padež objekta s prijedlogom: bojati se za koga ili za što, boriti se proti komu, navaliti na koga ili što, prepirati se o kom ili o čem, venuti za kim ili za čim i t. d.

Glagoli, koji imaju uza se akuzativ objekta bez prijedloga, zovu se prelazni ili tranzitivni. Ovi imaju pravo na potpun pasiv.

Po vremenu radnje ili stanja ima glagola:

a) trajnih ili imperfektivnih: sijati, žeti, vrijeći ili vršiti, voziti i t. d.;

b) svršenih ili perfektivnih: posijati, požeti, ovrijeći ili ovršiti, prevesti.

Imperfektivne glagole dijelimo:

a) na durativne (duro — trajati), da radnja ili stanje traje ili da je trajala ili da će trajati bez prekida: spavati (od večeri do jutra), voziti se (od ... do ...);

b) iterativne (itero — opetovati), koji znače opetovanje radnje ili stanja: poskakivati, odjekivati, zanovetati, izgledati (exspectare — erwarten), namigivati i t. d.

Perfektivni glagoli mogu značiti gotov početak radnje ili gotovu svu radnju: zapjevati (njem. beginnen zu singen), zasjati (beginnen zu strahlen), pročitati (perlegere — durchlesen), probosti (transfodio — durchstechen) i t. d.

Prema običnim glagolima imamo i takih, koji znače od prilike isto, što i deminutivni ili hipokoristični supstantivi prema običnima, kao: pjevuckati ili pjevušiti prema pjevati, izrezuckati prema izrezati, smjehuljiti se prema smijati se, pijuckati prema piti, pijucnuti prema popiti i t. d.

Po postanku ima glagola:

a) primarnih t. j. takovih, koji su se u jeziku odmah pojavili kao riječi te vrste, kao: ići, kovati, orati, drljati, plivati, sjati, grijati i t. d.;

b) na sekundarne t. j. takove, koji su izvedeni od imeničkih, pridjevnih, zamjeničnih osnova i brojeva:

Osnove imenicâ:	Osnove zamjenicâ:
trag-iti — tražiti	svoj-atati
junak-iti se — junačiti se	po-naš-iti
	pri-svoj-iti

Osnove pridjevâ:	Osnove brojevâ:
velik-jati — veličati	po-dvostruk-iti — podvostručiti
suh-iti — sušiti	hiljad-iti se
tvrd-iti	iz-devet-ati

Glagoli mogu biti jednostavni ili složeni: ići, čitati, pisati, govoriti, klati, orati, do-ći, pro-čitati, na-pisati, pro-govoriti, za-klati, uz-orati.

Složeni glagoli nastaju tako, da se pred jednostavne metne kakav prijedlog, što se u tom slučaju zove prefiks (ono, što se sprijeda nabode — lat. praefigere) ili slog raz-, što dolazi samo kao prefiks kao i lat. prefiks dis- ili njemački zer:, kao: ras-trgati — di-ripere (od dis i rapere) — zer-reissen ili pre- i pro-: pre-biti, pro-čitati i t. d.

Mnogi glagoli, što se naprave od subjektivnih ili prefiksa, prijeđu u objektivne, pače neki mogu imati uza se akuzativ objekta bez prijedloga, pa tako dobiju pravo na potpun pasiv.

Subjektivni glagoli:	Objektivni glagoli:
ići	naći, obići, prijeći
putovati	proputovati
biti (sein — esse)	d o b i t i (bekommen — accipere)
trčati	optrčati, pretrčati
plivati	preplivati

To se nalazi i u latinskom i njemačkom jeziku.

Subjektivni glagoli	Objektivni glagoli
venire — doći, dolaziti	invenire — naći, nalaziti
eo — ići	prae-tereo — mimoići, proći
gehen — ići	begehen počiniti
steigen — penjati se	besteigen — popeti se
kommen — doći	bekommen — dobiti

14. Prilozi.

Prilozi (stariji naziv: prislovi) zovu se čestice, koje se dodaju glagolima (katkada i pridjevima), da označe ili mjesto ili vrijeme ili način ili uzrok radnje ili stanja.

Prilozi mjesta	Prilozi vremena	Prilozi načina	Prilozi uzroka
g-dje?	k-ada? t-ada	kako?	
ov-dje	s-ada sv-agda	ovak-o onak-o	zašto?
	on-da ni-gda	tak-o svakak-o	
k-amo?			
ov-amo	putujući	putujući	putujući
on-amo			
t-amo	napisavši	napisavši	napisavši
nek-amo			
k-uda?	ljeti, jeseni, zimi	uljudn-o, mno-go	
ov-uda	danas, sinoć, noćas	nemilice	
on-uda		poimen-ce	

Primjedbe: U priloge načina idu i brojevi: jedan put, prvi put i t. d., ali to nijesu partikule, nego brojevi glavni i redni s imenicom put (njem. — mal, francuski fois) u akuzativu singulara, pa u akuzativu formalnoga duala uz brojeve: dva, obadva, tri i četiri, napokon u genitivu plurala uz broj pet i dalje. Kako se u lat. i grčkom jeziku iz razi- semel, bis, ter ἅπαξ, δις, τρις i t. d. doista ne deklinirаju, a naše dvije riječi znače što i te čestice, to su ih

nazvali adverbijalni brojevi. To su dakle adverbijalne oznake, a ne adverbiji.

Iz gornje se skrižaljke vidi:

1) da se prilozi prave od zamjeničkih osnova i raznih dodataka; za prilog gdje valja zapamtiti, da je nastao od zamjenice k i dodatka de, prvotno dakle glasio kъde, no kasnije iščezlo ъ, pa se k kao bezvučan glas zamijenio srodnim glasom g i mjesto e nadošlo je kao zamjenik glasa ъ u ablativu singulara tvrdih osnova, pa tako sada imamo adverbij gdje.

Da se je doista nekada govorilo e na kraju, dokazom je istina, da se i sad u nekim krajevima u Bosni (Travnik i najbliža mu okolica u prvom redu) govori vode mjesto ovde nakon izmjene prvih glasova.

2) od pridjevnih i nekih zamjeničnih osnova s nastavkom -o ili -e, dakle prema tome, kakav je glas na kraju osnove: dobr-o, bolj-e; tak-o, ovak-o i t. d.

Ovo se smatra akuzativom, a nekad je lokativ pridjeva služio za adverb.

Kod priloga: na-čki, -ski i ški valja nastavak -i smatrati nastavkom za instrumental plurala o-deklinacije; tu je bio nastavak y, tvrd samoglasnik, pa se nijesu grleni pretvarali ni u nepčane ni u sibilantne. Tako je ostalo do danas; samo je glas i istisnuo glas y.

Za pridjeve još valja zapamtiti, da se od njihovih osnova koji put napravi neka imenica na -ica, pa genitiv take imenice služi za adverbij, kao nemil-icê, pustim-icê, hotim-icê (kod riječi: putimice i hotimice sačuvani su participi prezenta pasiva: pustim i hotim).

3) od imeničnih osnova s raznim dodacima: po-imence, nazor-icê, po-trbuš-ke (Riječi: jeseni, ljeti, zimi su u istinu lokativi i to riječ ljeti sa starim nastavkom -i za meke osnove. Osim toga valja istaknuti, da adverbijalni

samostalni lokativ zimi ima silazni naglasak : zîmi, dok sadanji lokativ s prijedlozima ima uzlazni naglasak: u zími. Isto je tako lokativ i prilog vani od stare imenice van.

4) od prezentskih, odnosno infinitivnih osnova s nastavkom -ći, odnosno -ši ili -avši prema V. vrsti.

Prema ruskomu prilogu naskroz, koji odgovara njemačkom durch und durch, barbarizam je naš prilog skroz, što se nalazi i u »Okultnim fenomenima«.

Napose valja zapamtiti, da glagolski adverbiji mogu kao i latinski i grčki predikatni participi imati tri značenja: vremena, načina i uzroka.

Primjedba. Naivna je Musolinova tvrdnja na str. III. u III. knjizi za neke priloge, »da sami za se ne znače ništa«, a ipak ih je prepisao iz Maretićeve knjige (IV. izdanje, str. 161.). — Krivo uči Maretić na istom mjestu, da je u izreci: »bolje je prazna vreća nego vrag u vreći« riječ bolje prilog; to je predikatni dio i taj komparativ znači bolja stvar, kao što i u latinskom jeziku imamo pozitiv u istoj službi: »Triste lupus stabulis«.

15. Prijedlozi.

Prijedlozi su čestice, koje stoje pred raznim padežima, da se tako izrazi prijedložni objekt, atribut, adverbijalna oznaka i predikatni dio. Oni ne mogu nikada doći pred nominativ ni vokativ.

Primjeri:

1) Od koga si to čuo? Objekt.

2) Naša književnost ima mnogo djela o Nikoli Zrinskom. Atribut.

3) Ovaj sam zadatak izradio s velikom mukom. Adverb. oznaka.

4) Balkanski je duhan na svjetskom glasu. Predikatni dio.

Po postanku se prijedlozi dijele na:

1) prave prijedloge, kao: od, do, iz, bez i t. d.;

2) na prijedloge, što su postali od komparativa, kao: prije (staro prežde, kasnije pređe), više, niže;

3) na prijedloge, što su postali od imenicâ, kao: kraj, mjesto, među, sred, vrh.

S koliko padežâ stoje pojedini prijedlozi, vidi se iz ove skrižaljke:

s genitivom	s dativom	s akuzativom	s lokativom
od, do	k, ka	kroz	pri
iz, bez, kraj	proti	niz	prema
pokraj, iza, između		uz	
protiv, vrh			

s genit. i instr.	s aknz. i lokat.	s akuz. i instr.	s genit., akuz. i lok.	s genit., akuz. i instr.
s, sa	na, o, po	među, nad, pod	u	za

P r i m j e d b a. Sada imamo prijedlog **u** s tri padeža, a u starom su jeziku za tu službu bila dva prijedloga: **u** za genitiv i **v** (starosl. vъ) za akuzativ i lokativ, no poslije se prijedlog v pretvorio u vokal **u**, pa tako sada imamo samo jedan prijedlog za sva tri padeža. Prijedlog v je u čakavaca dao va; zato se po riječi v a v i k, koja se još i danas govori u mnogim bosanskim mjestima, može zaključiti, kako je daleko od mora u unutrinu naših zemalja ovaj dijalekat bio raširen.

16) Veznici.

Veznici su čestice, koje vežu ili pojedine riječi: subjekte, predikate, objekte, atribute, adverbe, odnosno adverbijalne oznake, ili usporedne izreke ili glavne s podređenim izrekama ili podređene izreke iste vrsti.

Osim ovih veznika ima i takovih, kojima se pita ili ističe ova ili ona riječ ili cijela izreka. Ovo su veznici trećega reda.

Sve veznike, koji vežu ili pojedine riječi ili usporedne izreke ili podređene izreke iste vrsti, zovemo usporednima, a ostale podređenima. To su veznici prvoga i drugoga reda.

Usporedni veznici.

U ove veznike brojimo: a) spojne: i, pa, te, ni, niti; b) suprotne: a, ali, nego, već; c) rastavne: ili (u narodnom govoru: oli i jali), da li — ili.

Primjedba. Kad se veznikom i što ističe, prevodi se lat. veznicima: etiam i quoque; kad se što ističe u negativnom smislu, onda se upotrebljava veznik ni = lat. ne-quidem. Stoga se u »Jut. Listu« krivo zove jedna rubrika »I ovo nije na odmet«. — nego treba reći: Ni ovo nije na odmet. Pogreška ove rubrike potječe iz njem. jezika: Auch das ist nicht zu verwerfen.

Podređeni veznici.

Podređeni veznici vežu ili glavne izreke s podređenima ili podređene izreke raznih vrsta, kao: relativnu i vremensku, načinsku ili dopusnu i t. d.

U ove veznike idu:

a) namjerni: da

b) uzročni: jer, budući da, što, kako, kada

c) dopusni: iako, ako i, premda, ma da, ma, makar

d) pogodbeni: ako, kad, da

e) načinski: kao, kao što, kao da

f) posljedični: da, te

g) vremenski: kada, dok, čim, pošto, kako

h) za ostale izreke: da (njem. dass, lat. nom. ili akuzativ s infinitivom).

Velika je pogreška upotrebljavati veznik pošto — njem. nachdem = lat. postquam — u uzročnim izrekama.

Ostali veznici.

Ovamo se broje:

a) upitni veznici: zar, li, da li
b) zaključni veznik: dakle
c) potvrdni veznici: da, dašto
d) željni veznici: da, o da
e) spojni veznici: pače, dapače.
f) suprotni veznici: nu, no, pak.

17. Usklici.

Usklici su čestice, koje se ili same upotrebljavaju osobito kao izražaj boli, od koje se tužnu srcu ne da govoriti, ili stoje na početku izrekâ, što izjavljuju neobično jako čuvstvo: boli, gnjeva, žalosti, radosti i čuđenja.

Najčešći su uzvici: o, oh, ah, uh, joj, evo, eto, kuku, lele, i-ju, ijuju. Ovamo idu i riječi: de, deder i gle, makar da se u njima vidi glagolski korijen, osobito u riječi gle, jer stoji u vezi s glagolom gledati. Za ono **de** bi se moglo reći, da stoji u vezi s glagolom dje-ti, jer se upotrebljava, kad tko nuka koga na rad.

18. Zaglavak.

Da se laglje upamte glavne i posebne vrste riječi, napravit ćemo tri lika, pa ćemo prvi i treći razdijeliti na četiri jednaka dijela i upisati u njih riječi prema imenu lika:

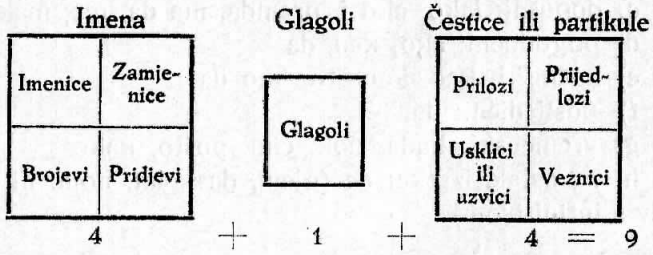

V. dio.

Deklinacije.

Za imena imamo tri deklinacije: a) imeničku, b) zamjeničku, c) složenu.

Po imeničkoj deklinaciji idu:

a) sve imenice,
b) neodređeni pridjevi, ali samo donekle,
c) neke zamjenice, ali samo donekle,
d) donekle glavni i neodređeni množni brojevi.

Za zamjenice, pridjeve i brojeve sve će se tačno navesti kod njihovih deklinacija.

A) Imenička deklinacija.

Imenička se deklinacija dijeli na tri manje deklinacije.

Po prvoj deklinaciji idu sve imenice muškoga roda, koje u nominativu imaju nastavak -o ili -e ili su bez nastavka, a u genitivu imaju nastavak -a, i sve imenice srednjega roda. Po nastavku -o u nominativu ona se zove kraće: o-deklinacija.

Po drugoj deklinaciji idu sve imenice ženskoga i muškoga roda, koje u nominativu imaju nastavak -a, -o ili -e, a u genitivu -e. Po nastavku -a zovemo je a-deklinacija.

Po trećoj deklinaciji idu sve imenice ženskoga roda, koje u nominativu nemaju nastavka, a u genitivu imaju

nastavak -i. Jer su te imenice nekada u nominativu imale nastavak -ь (meki poluglas), koji odgovara latinskom i grčkom **i** u nastavku **-is** i -ις, to se ova deklinacija zove i deklinacija.

N a p o m e n a. O diobi imeničke deklinacije na manje deklinacije može povijest slovnice hrvatskog jezika iznijeti ove važnije pojave:

Isusovac Bartol Kašić, premda nije bio jezikoslovac po struci, nego bogoslov i kao takav sve svoje slobodno vrijeme posvetio religioznoj prozi i pjesništvu, ipak je na nalog svojih starješina napisao prvu slovnicu hrvatskoga jezika za misionarske svrhe na Balkanu, kako to veli u predgovoru svoga djela: »Neque vero, ut opus hoc primus aggrederer, inducere animum potuissem, nisi eorum accessisset authoritas, quorum voluntati nefas est repugnare«. (Nu ne bih bio mogao svoga srca skloniti, da se p r v i dadem na ovo djelo, da nije pridošao ugled onih, čijoj se volji nije dopušteno protiviti.) To djelo dakle nije plod Kašićeve inicijative, nego **redovničke pokornosti.** — Pa ipak je Kašić kao nestručnjak, ali od naravi vrlo darovit za filologiju, tako logično utvrdio razdiobu naših supstantiva na tri deklinacije, da to ne mogu pobiti ni naši sadanji akademici. On je naime po strukturi latinskih slovnica tadanjega doba bio svoj pogled bacio ne na rodove imenicâ, nego na nastavke, kao što je i pravo, te je po nastavcima počevši od genitiva singulara našao tri niza imenica, dakle tri deklinacije. Evo, kako ih Kašić određuje:

»Prima haec declinatio est masculinorum et neutrorum.« (Ova prva deklinacija pripada muškom i srednjem rodu.) Str. 23. Pod naslovom »De secunda nominis substantivi declinatione« (str. 35.) veli ovo: »Huius declinationis nomina partim sunt propria masculina et feminina,

partim appelativa masculina femininaque et quaedem communia duorum aut etiam trium.« (Imenice ove deklinacije dijelom su vlastite muške i ženske, dijelom opće muške i ženske i neke su zajedničke za dva ili dapače tri roda.) Kod genitiva ove deklinacije navodi Kašić karakterističnu oznaku: »Atque ex hoc casu sumetur distinctio huius declinationis ab aliis.« (I po ovom će se padežu ova deklinacija razlikovati od drugih.) Str. 36.

Napokon na str. 39. čitamo za treću deklinaciju: »Nomina huius declinationis s u n t appellativa, imparisyllaba et feminina dumtaxat.« (Imenice ove deklinacije jesu: opće, nejednakosložne (što se tiče broja slogova u nominativu i genitivu) i samo ženskoga roda.) U tom su pogledu Kašića slijedili ovi pisci naših slovnica: Ardelio Della Bella (1654—1737), Talijan rodom, isusovac, kad u svojoj knjizi »Dizionario« s malom slovnicom veli na str. 5: »Le declinarioni de' nomi sostantivi sono tre e si distiguono dalla terminazione del genitivo.« (Tri su deklinacije supstantiva i one se razlikuju po svršetku genitiva.) — Relković u svojoj knjizi »Nova slavonska i nimačka gramatika«, u Zagrebu 1767; Talijan, pijarista, Fr. M. Appendini (1768—1837) u svojoj knjizi »Grammatica della lingua Illirica«, Dubrovnik 1808; pa i pop Šime Starčević (1785—1858) u svojoj »Novoj ričoslovici« — Trst 1812. Vrlo je vjerovatno, da su se za ovima bili poveli: Antun Mažuranić u svojoj »Slovnici Hervatskoj« (Zagreb — 1858. i 1861.), kad na str. 36. veli:

»Samostavnici hervatski sklanjaju se na tri načina, te se veli, da su tri sklonitbe samostavnikah, koje se razpoznavaju po drugom padežu jednobroja: u I. sklonitbi na a, u II. na e, a u III. na i.«

Adolf Weber u svojoj knjizi »Slovnica hervatska za srednja učilišta« — Zagreb 1873., kad na str. 28. uči, da

po prvoj deklinaciji idu imenice muškoga i srednjega roda, po drugoj imenice na -a i po trećoj riječi ženskoga roda, koje u nominativu singulara nemaju nastavka. U ovaj niz idu i Ignac Brlić i V. Babukić.

Od ovakova broja deklinacija udaljuje se najprije Josip Vitanović u III. popunjenom i prerađenom izdanju svoje knjige »Gramatika hrvatskoga jezika« — Zagreb 1888., jer on uvodi razdiobu imenicâ na deklinacije po rodu! Evo njegova nazora na str. 14.: »Kano što rod, tako je i sklonitba samostavnika trovrstna: mužka, ženska i srednja«. Da je to logičan nazor, onda bi i latinska slovnica imala samo tri, a ne pet deklinacija. Pa ipak taj krivi nazor vidimo i u Maretićevoj slovnici i u Musulinovoj prvoj knjizi (str. 156.), jer pisac tvrdi, da je svoju knjigu izradio na osnovi Maretićevih gramatika«. To isto vidimo i u Florschützovoj knjizi (str. 23—48).

Preostaje još Divkovićeva knjiga »Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole«, peto izdanje, Zagreb 1895. Na str. 18. i 19. te knjige čitamo: »Imenâ, koja se nominalno (!) sklanjaju, ima pet vrsta, a to su:

I. imenice muškoga roda. 1) bez nastavka u nominativu jednine; n. pr. jelen, vrač; i 2) s nastavkom -o ili -e u nominativu jednine; n. pr. Marko, Miloje;

II. imenice srednjega roda s nastavkom -o ili -e u nominativu jednine; n. pr. sel-o, polj-e;

III. imenice ženskoga roda s nastavkom -a u nominativu jednine; n. pr. žen-a;

IV. imenice ženskoga roda bez nastavka u nominativu jednine; n. pr. stvar, kost;

V. imenice srednjega roda bez nastavka u nominativu jednine; n. pr. 1) ime (osnova imen); 2) tele (osnova telet); 3) nebo (osnova nebes) i 4) dvije ženskoga roda: mati, kći (osnova mater, kćer).

Tu je pisac počinio dvije velike pogreške: prva je, što je imenice srednjega roda rastavio na dvije deklinacije, kad su im u singularu jednaka četiri padežna nastavka, a u pluralu — svi; druga je, jer kraj većine jednakih nastavaka, što ih imaju imenice muškoga roda I. deklinacije i sve imenice srednjega roda, uspostavlja posebnu deklinaciju za srednji rod. Na načelu jednakosti barem polovice jednakih padeža ima latinska slovnica u drugoj deklinaciji corvus i bellum i puer, a u trećoj: victor, navis i animal. Osim toga je Divković izostavio muški rod kod a-deklinacije i trebalo je riječ mati uvrstiti među iznimke spomenute deklinacije, a riječ kći uračunati u i-deklinaciju.

Napokon je i Belić počinio veliku pogrešku, što je napravio posebnu deklinaciju za riječi: ime, janje i t. d., uzevši, da su tu nastavci: -na, -ta, i t. d. On se je tu poveo za Vukom, nu s tom razlikom, što je Vuk sve imenice srednjega roda uvrstio u IV. deklinaciju, a Belić samo riječi kao: janje i vrijeme i što je za nastavke uzeo -na, -ta i t. d.

Prema tome je Bartol Kašić prvi i najbolje od svih filologa kroz 300 i više godinâ, što su samostalno obrađivali tu stranu našega jezika, utvrdio broj deklinacijâ i svakoj odredio njezinu građu. Istina je, da je i naš jezik kao i staroslovjenski morao negda imati šest deklinacija, ali je vrijeme pojednostavnilo to bogatstvo našega jezika i ostavilo nam samo tri deklinacije, dakle upravo polovinu od nekadanjega obilja.

Što se tiče brojeva kod deklinacija, stari su sve do Vuka i Babukića inclusive znali samo za dva broja: singular i plural, kao što su to nalazili i u jezicima: latinskom, talijanskom i njemačkom, što su ih poznavali. Nu kod utvrđivanja padeža imamo tri razna rezultata, kako nam to predočuje slijedeća skrižaljka:

Ime jezikoslovca	Broj padeža u singularu	Broj padeža u pluralu
Kašić	7	8
Della Bella	7	8
Voltiggi	7	8
Relković	7	7
Appendini	6	7
Starčević	6	6
Karadžić	7	7
Babukić	7	7

Iz toga vidimo, da je pisac »Satira« prvi kao jezikoslovac za nevolju utvrdio broj padeža, kojemu nije ništa mogla prigovoriti ni učena slavistika od Miklošića do danas.

Prva deklinacija.

Muški i srednji rod.

Nastavci za muški rod.

Pad.	Osnova Nastavci	Osnova Nastavci
1.	-, -o, -e	-i
2.	-a	-â
3.	-u	-ima (-om, -em)
4.	-, -a	-e
5.	-e, -u, -o, -e	-i
6.	-u	-ima (-ih)
7.	-om, -em	-ima (-i)

Nastavci za srednji rod.

Pad.	Osnova Nastavci	Osnova Nastavci
1.	-, -o, -e	-a
2.	-a	-â
3.	-u	-ima (-om, -em)
4.	-o, -e	-a
5.	-, -o, -e	-a
6.	-u	-ima (-ih)
7.	-om, -em	-ima (-i)

Iz ovih se šema vidi, da ove imenice muškoga roda i sve imenice srednjega roda imaju u oba broja po četiri padeža jednaka, pa da je zato pravo te imenice svrstati u jednu deklinaciju.

Primjedbe za imenice muškoga roda.

1) Nominativ singulara jednak je osnovi, ako osnova ima na kraju jedan suglasnik ili po dva ova: st, št, zd i žd. Nađu li se na kraju osnove dva druga suglasnika, to se od osnove napravi nominativ tako, da se među te suglasnike umetne epentetično **a**. Ovo je **a** u istinu zamjena glasova ъ i ь, gdje nam je to od potrebe, pa bi se moralo zvati naknadno, a ne pomično ili nepostojano a.

1. trgovac (trgovьc), grozd, prst, plašt
2. trgovc-a, grozd-a, prst-a, plašt-a

Ovo pravilo ne vrijedi za strane riječi, zato se kaže: objekt ili objekat, subjekt ili subjekat, koncert ili koncerat, a neke dolaze samo bez umetka -a, kao: adjunkt, regent, trabant i t. d.

2) Osnovni glas **l** prelazi redovito u glas **o**; izuzeci: bol, val, ždral, a pogotovo tuđe riječi: Ural, general, konzul, apostol i apoštol.

U genitivu i dalje **l** pred **c** prelazi u glas **o**: vladaoca od vladalca i t. d.. Pamti iznimke: tobolca, prelca, žalca, palca, tkalca, mulca, ali ipak: paoci (u točka).

Akuzativ imenâ za živa bića jednak je genitivu, a imenâ za neživa bića ili apstraktne predmete nominativu: oca — des Vaters i den Vater; rat — der Krieg i den Krieg. U starom su jeziku bili svi akuzativi jednaki nominativu u afirmativnim izrekama, a u niječnima je dolazio genitiv mjesto akuzativa, pa je s vremenom ostao i bez negacije, da se lagljе razlikuje subjekat od objekta radnje.

3. Tvrde osnove imaju u vokativu nastavak -e, a meke nastavak -u; vlastita imena, koja imaju u nominativu o ili e, imaju isti nastavak i u vokativu.

Kako glas **r** može biti sad tvrd, sad mek, to neke riječi imaju u vokativu -u, a neke -e, kao: care, Lazare, doktore, majstore, Todore, Vladimire, dobrotvore; pastiru, gospodaru, glavaru, pisaru.

U vokativu se grleni suglasnici **k**, **g**, **h**, i sični **c** i **z** pretvaraju u č, ž, š, č i ž: junače od junak-e, Bože od Bog-e, duše od duh-e, oče od oc-e i viteže od vitez-e.

Od toga se pravila izuzimaju strane riječi: Francuze (ali i Francuzu), ugurzuse, sojsuze.

Riječ sinak ima vokativ sinko, a posinak posinče.

Od riječi grijeh dolazi samo vokativ g r i j e h u.

4) Prilog v a n i u istinu je stari lokativ od van; tako bi morali govoriti i prilog doli mjesto dolje.

5) U instrumentalu imaju tvrde osnove nastavak -om, meke nastavak -em. Radi blagoglasja imaju ipak ove meke osnove nastavak -om: Bečom, ježom, krpežom, padežom, Senjom, mjesecom, svecom, zecom, hmeljom; imenice na -telj imaju ipak nastavak -em: roditeljem, prijateljem i t. d.

Imenice na -r imaju redovito nastavak -om osim imenice car; dakle: glavarom, pisarom, gospodarom, Vladimirom, Todorom, darom, biserom, majstorom, šatorom, izvorom, dobrotvorom, zastorom, Kotorom, kolarom, prostorom; ali: carem.

Na -em glase i instrumentali od imenicâ: put, plašt, prišt, hrušt i dažd; napose valja pamtiti, da imenica put uz prijedlog ima instrumental p u t o m.

6) U pluralu produžuju osnove gotovo sve jednosložne riječi i samo neke dvosložne tako, da tvrde dobivaju dodatak -ov, meke -ev, dakle: grad, plural grad-ov-i;

kralj, plural: kralj-ev-i, mraz, plural: mraz-ov-i, put, plural putovi, kurz — kurzovi, a ne kurs — kursevi.

Ne vole dulje osnove ove jednosložne riječi: crv, dan, konj, mrav, pas, prst, zub i imena naroda: Čeh, Grk, Prus, Rus, Vlah. Riječi: vuk, vrag i brk mogu od kraće osnove imati sve padeže osim genitiva i akuzativa, a riječi miš i ključ mogu jednako dobro imati oba plurala. Riječ san (der Traum) ima plural od riječi sanjarija ili sve kraće oblike, kao: sni, snima i t. d. osim genitiva plurala. Plural snovi i t. d. je barbarizam. Riječ šav ima samo dulji plural: šavovi i znak samo znakovi, a znaci samo u stihu radi tehnike.

Riječ stric i zec imaju plural strici i zecovi. Drugi su plurali barbarizmi.

Od dvosložnih riječi vole dulji plural ove: bubanj, češalj, gavran, golub, jablan, jastreb, kotao, kolut, labud, mjehur, ovan, posao, slučaj, točak, trošak, vepar i vitez.

Barbarizmi su plurali: ćilimovi, međedovi (V. Nazor) i viškovi od imenica: ćilim, međed i višak.

Najveći izuzetak imamo u pluralu p r e d u j m o v i od trosložne riječi predujam.

Naprotiv u pluralu skraćuju osnovu riječi na -in i to tako, da izgube ta oba glasa; dakle: Rimljanin, Rimljanin-a, plural Rimljan-i i t. d. Izuzetak čine plurali: domaćini, tuđini i strane imenice: aršin, cekin, durbin, magazin, perčin.

Riječ čovjek glasi u pluralu ljudi (po i-deklinaciji osim akuzativa), brat glasi braća (od brat-ja po singularu a-deklinacije), gospodin i vlastelin imaju plural: gospoda i vlastela (po singularu a-deklinacije).

Plural vlasteli ide u barbarizme.

7) Grleni suglasnici prelaze pred nastavcima -i i -ima u c, z i s: junaci od junak-i, vrazi od vrag-i, dusi od duh-i.

8) u genitivu plurala nalazimo epentetično **a** ondje, gdje ono postoji u nominativu singulara, ako je osnova ista u oba broja: trgov-a-c — trgov-a-ca; ali ov-a-n — ovn-ov-a.

Genitiv ima redovito nastavak â; samo riječi: crv, par, hvat, mjesec, mrav, sat i zub, imaju nastavak -î, a riječ gost može imati genitive: gostâ- gostî i gostiju. Nastavak **i** prenesen je iz i-deklinacije, jer su negda po toj deklinaciji išle i imenice muškoga roda. Nastavak -iju je prešao iz staroga duala i-deklinacije.

9) Za dativ, lokativ i instrumental uzeti su nastavci -ima iz starog duala i-deklinacije (u istinu je tako glasio samo dativ i instrumental, ali je analogija i lokativu dodala taj nastavak).

10) Glasovi k, g i h ne prelaze pred -e u č, ž i š u akuzativu plurala, jer su nekada riječi glasile junaky, vragy i duhy, pa su ti tvrdi suglasnici ostali i poslije, kada je analogija prema akuzativu mekih osnova: konje, oce, sužnje i t. d. nadvladala. Naprotiv k, g i h prelaze u c, z i s u instrumentalu plurala pred -i kao nastavkom mekih osnova, iako su nekad ti padeži glasili kao i akuzativ; dakle: stari instrumental: junaky, mlađi: junaci; stari instrumental: vragy, mlađi: vraz-i.

11) Produljivanje osnova u pluralu provela je analogija prema imenicama muškoga roda: sinъ, volъ, domъ i t. d., koje su se nekada deklinirale po posebnoj deklinaciji, pa su imale dulje nastavke u dativu singulara: sin-ovi, u nominativu plurala: sin-ove, u genitivu plurala: sin-ov i u genitivu duala- sin-ovu. Ove su imenice prešavši u o-deklinaciju za sobom povele gotovo sve jednosložne i neke dvosložne imenice i to tako, da je analogija prema nominativu i genitivu plurala provela to produženje kroza sve ostale padeže plurala.

12) Riječ Bihać ima genitiv Bihaća i Bišća (od Bihća, gdje se je glas h asimilirao glasu ć). Prema genitivu Bišća ima nominativ Bišće kao imenica srednjega roda. — Riječ dan ima genitiv dne kod datuma, u lokativu onom-a-dne i u riječi podne, koja bi se u istinu morala pisati **po dne** prema: pola jabuke ili pola dana, jer se kaže: Sad je pola dana. Svi ostali oblici idu po ovoj deklinaciji i prave se od osnove dan- i ne dolazi dulji plural d a n o v i. Riječ večer može u nominativu biti i muškoga i ženskoga roda: dobar večer — lijepa večer; u ostalim je padežima ženskoga roda, jer se deklinira po i-deklinaciji. Samo u vezi s riječi jutrom volimo oblik večerom — po o-deklinaciji.

Prema starom instrumentalu noć-ju dolazi adverbijalni instrumental dan-ju kao književna riječ. No nije dobar adverbijalni instrumental noć-om prema dan-om.

Iako se u pozdravu čuje riječ veče, dakle bez glasa r: dobar veče, nije nikako opravdano pisati i govoriti veče, kad se što svečano priređuje u to doba, kao n. pr.: Šenoino veče. To je napose smiješno čitati u listu, koji se zove »Večer«.

P r i m j e d b e z a s r e d n j i r o d.

1) Redovito su jednake osnove u cijelom singularu i cijelom pluralu; samo nominativ singulara osnova na -n i -t nema nastavka niti je on jednak osnovi, nego on nastaje, pošto se odstrane glasovi -n i -t; dakle:

1. rame(n)	mače(t)
2. ramen-a	mačet-a

Tako se nepravilno dekliniraju samo nominativ, akuzativ i vokativ singulara tih riječi, a ostali padeži imaju nastavke kao riječi: polje, selo i t. d.

2) Kod srednjeg su roda jednaka tri padež»a: nominativ, akuzativ i vokativ.

3) U genitivu plurala nalazimo epentetično a među suglasnicima osim st, št, zd i žd: rebara, sedala, srdaca, okana i t. d.

Izuzeci: Imenice na -stvo redovito nemaju toga umetka osim genitiva: čuvstava, društava i sredstava.

4) Imenice mladih živih bića nemaju pravilna plurala, nego se od pokraćene osnove i nastavka -ad napravi nov supstantiv, koji se deklinira po singularu i-deklinacije; ipak dativ, lokativ i instrumental mogu imati pluralni nastavak -ma; dakle: janjad, janjadi, janjadi i janjadma, janjad, janjadi, janjadi i janjadma — za lokativ i instrumental). Tako i od riječi momče glasi plural momčad, a ne momčadi. (»Jut. List« od 7. VII. 1933. piše »dvije najbolje rezervne momčadi«.)

Pravilan plural imaju ostale imenice s osnovom na -t, kao: bureta (ali i burad), ćebeta (nipošto ćebad), taneta (nipošto tanad).

5) Riječi oko i uho zadržale su stari dual u službi plurala, ali su rod promijenile, jer su u pluralu ženskoga roda.

Uz brojeve dva, tri i četiri dolazi pravi plural: dva oka i t. d., samo u pjesmi, gdje su potrebita četiri sloga, dolazi: dvije oči.

6) Riječi: čudo, nebo, tijelo i kolo (u značenju točak u kolâ) prave plural od produljene osnove i to tako, da se singularnoj osnovi doda -es, kao: nebo pl. neb-es-a, tijelo pl. tjel-es-a, čudo pl. čud-es-a, kolo pl. kol-es-a = točkovi.

Ovo je ostatak jako stare deklinacije, koja je dodatak -es imala i u singularu.

Barbarizmi su plurali: čuda i tijela.

Riječ uho ima plural ušesa od uh-es-a samo onda, ako se misli na velike uši i to u kajkavskom dijalektu.

Barbarizmi su: uvo — uveta, staklo — stakleta, seoce — seoceta, želješce — želješceta (Boranić — 288.).

7) Za dativ, lokativ i instrumental plurala vrijedi analogija prema muškom rodu te deklinacije.

8) Ne valjaju genitivi: vratiju i ustiju, nego se pravilno govori: vratâ i ustâ.

9) Riječ dijete glasi u pluralu djeca i ide po singularu II. deklinacije.

10) Riječ drvo (Baum, Holz) ima sve padeže singulara od osnove drvet- osim nominativa, akuzativa i vokativa.

I plural glasi drveta, kad se misli na razne vrste stabala: pet drveta krušaka, devet drveta šljiva i t. d.; kolektivna imenica drveće znači velik broj debala bez obzira na vrste; drva, drvâ znači puno tog materijala kao gorivo.

11) Stari je adverbijalni lokativ ljeti, a možda i riječ lani ide ovamo.

Druga ili a-deklinacija.

Šema za nastavke ove deklinacije.

	Singular		Plural	
Pad.	Osn.	Nastavci	Osn.	Nastavci
1.		-a, -o, -e		-e
2.		-ê		-â
3.		-i		-ama (-am)
4.		-u		-e
5.		-o, -e, -a		-e
6.		-i		-ama (-ah)
7.		-ôm		-ama (-ami)

1) Nominativ može glasiti trojako: Marija, Ivo, Mile; Mustafa, Mujo, Jovo.

2) U dativu i lokativu redovito prelaze glasovi k, g i h u c, z i s pred nastavkom -i; dakle: majci, knjizi i svrsi.

Ti glasovi ne prelaze u piskave, kad su pred njima glasovi: č, t ili z; dakle: mački, tački, bitki, motki, pripovijetki, tetki, patki, gatki, mazgi.

Ugodniji su oblici: Požegi, slugi, kruški, guski, ljuski, nego oni sa sičnima ili piskavima: Požezi i t. d.

Barbarizmi su riječi: musi, busi i snasi.

3) Vokativ ima u prvom redu nastavak -o.

Na -e se svršava vokativ kod trosložnih i višesložnih riječi na -ica; dakle: Ružice, Milice, majčice, rosice, dušice i t. d., a od dvosložnih samo riječ kćerca ima vokativ kćerce.

Barbarizmi su vokativi: banico, majčico, starico, sirotico, zaručnico, prijateljico (Maretić, IV. izdanje str. 63.).

Muška imena i to osobna imaju u vokativu nastavak -o ili -e, ako jedan od njih ima u nominativu: Ivo, Mile, Jovo, Mujo.

Nstavak -a imaju u vokativu:

a) osobna imena muškaraca: Matija, Ilija, Andrija, Luka, Aleksa;

b) turska osobna imena i ostali turcizmi: Alija, aga, kadija, hodža, hadžija, kujundžija i t. d.

c) osobna ženska imena: Bosiljka, Jelena, Hajka, Hajkuna, Zlata, Zlatija i t. d.

4) Sam lokativ dolazi priložno u riječima: zimi i gore. Prema riječima: gorika i dolika, što se govore u nekim krajevima, i prema Gundulićevim stihovima (Tko bi gori,

sad je doli — A tko doli, gori ustaje) vidimo, da je i kod ove riječi davno prevladao lokativni nastavak i za meke osnove. Što se pak sada govori dolje i gore, to je iz ekavštine prodrlo u ijekavštinu.

5) Instrumental singulara ima dug nastavak, jer vokal **o** u nastavku -om zastupa dva vokala o, a glas m je prešao po analogiji iz I. deklinacije. Prije glasa **m** nalazimo u star om jeziku glas v; tako je od prastarog instrumentala knjigoj **ѫ** bilo nastalo najprije knjigov, zatim knjigom.

6) U genitivu plurala dobivaju umetak **a** redovito sve osnove s dva suglasnika osim onih na: st, št, zd, žd i šć, kao: čitan-a-ka, gus-a-ka, izlož-a-ba, kruš-a-ka, met-a-la, ured-a-ba, svjedoč-a-ba, sab-a-lja i t. d.

Ipak ne vole toga umetka genitivi: borbâ, torbâ, tvorbâ, mazgâ, nepravdâ, vojskâ, radnjâ, smetnjâ, sumnjâ, grožnjâ, prijetnjâ, tužbâ, žaoka i zaova. Ne valja genitiv žalaka (Boranić — 1921., str. 287.)

Barbarizmi su genitivi s nastavkom -i (po III. deklinaciji): borbi, brazdi, kalfi, sumnji, vatri, sablji, pripovijetki, vojski.

Riječ mlada (die Braut) ima genitiv mlâdâ.

Riječi noga i ruka imaju stari genitiv duala za plural: nogu, ruku. — Barbarizam je genitiv pl. slugu.

6) U dativu, lokativu i instrumentalu plurala imamo nastavak -ama; on je prešao iz dativa i instrumentala duala i po analogiji prešao i u lokativ, kad u singularu dativ i lokativ imaju isti nastavak.

7) Riječ mati deklinira se nepravilno u nom. i vok., u ostalim padežima po a-deklinaciji, samo u akuz. po i-deklinaciji; sav plural ide po a-deklinaciji.

Treća ili i-deklinacija.

Šema za ov u deklinaciju.

	Singular		Plural	
Pad.	Osnova	Nastavci	Osnova	Nastavci
1.		-		-i
2.		-i		-î, -iju
3.		-i		-ima (-im)
4.		-		-i
5.		-i		-i
6.		-i		-ima (-ih)
7.		-ju, -i		-ima (-mi)

1) Nominativ je redovito jednak osnovi, jer se osnova svršava na jedan suglasnik ili -st. Ako osnova ima na kraju druga dva suglasnika, to se nominativ napravi od osnove i epentetičnoga a; dakle: misao od misl — misal — misao (**ao** mjesto starog vokalnog **l**),

2) U instrumentalu imamo dva nastavka: -ju i -i; prvi je zakonit, a drugi došao prema ostalim padežima singulara.

U instrumentalu tvrdi glasovi sa **j** od nastavka -ju daju meke; tako d-ju — đu, t-ju — ću, st-ju — šću: zapovijeđu, smrću, mašću.

U instrumentalu se među osnovne glasove: b, m, p i v i nastavak -ju umeće epentetično l; dakle: zobju — zob-l-ju, kapju — kap-l-ju, krvju — krv-l-ju.

Od nastavka -ju otpada glas j iza mekih osnova na ć i đ; zato: noć-u, čađ-u.

Prema starom instrumentalu noćju napravljen je instrumental dan-ju, nu dolazi samo kao adverb ili prilog.

Neke imenice imaju u genitivu plurala i nastavak -iju iz staroga duala, kao: kostiju, kokošiju.

Riječ zob, kad znači njive, koje su posijane zobi, ima plural zobovi; prelazi dakle u muški rod I. deklinacije.

Imenica glad može biti i muškoga roda, pa ići po I. deklinaciji, ali je ženski rod češći.

Riječ zvijer je ženskoga roda; ako se uzima kao imenica muškoga roda, onda je rusizam, dakle barbarizam.

Po ovoj deklinaciji idu i kolektivne imenice: janjad, telad, momčad i t. d., ali s primjedbom, da u dativu, lokativu i instrumentalu mogu imati nastavak -ma. Od tih se imenica ne može praviti plural za ostale padeže; dakle ne valja reći: zagrebačke momčadi kao nom. pl.

Riječ kći ima nepravilan nominativ, a ostale padeže pravi od osnove: kćer po III. deklinaciji.

Deklinacija riječi kći.

	Singular		Plural	
Padeži	Osnova	Nastavci	Osnova	Nastavci
1.	kći		kćer	-i
2.	kćer	-i	kćer	-î
3.	kćer	-i	kćer	-ima
4.	kćer		kćer	-i
5.	kćer	-i	kćer	-i
6.	kćer	-i	kćer	-ima
7.	kćer	-ju, -i	kćer	-ima

Nominativ bi morao glasiti dći prema staroslovjenskom dъšti, ali je našim starima bilo teško izgovarati glasove dć, pa je mjesto d pridošlo k.

Ima krajeva, gdje se mjesto kći govori šći; to je nastalo od h, što je bilo pridošlo mjesto d, pa se prema glasu ć asimiliralo i pretvorilo u š.

Napokon neki govore ći, dakle bez ikakove zamjene glasa **d**. I kod deklinacije ove riječi dolaze u narječjima razni padeži po a-deklinaciji.

To je sasvim nepravilan oblik kao i riječ mati.

Dekliniranje drugih imena po imeničkoj deklinaciji.

Po imeničkoj o-deklinaciji i a-deklinaciji dekliniraju se još:

a) neodređeni pridjevi,

b) zamjenice: njegov, njezin i njihov i pokazne: sam i sve sa svršetkom -av,

c) neki glavni brojevi i svi neodređeni množni brojevi.

Ova je deklinacija bila nekada potpuno jednaka imeničkoj kao i u latinskom, ali su se dosada održali samo neki pridjevi u srednjem rodu poprimivši supstantivno značenje, kao: dobro — latinski bonum, zlo — latinski malum, i imena mjesta: Sarajevo, Ovčarevo, Paklarevo, Grahovo, Jasenovo, Ninčićevo, Gacko, Madžarevo, imena blagdanâ: Jurjevo, Petrovo, Markovo, Spasovo i t. đ., dvije riječi ženskoga roda: m l a d a i n e v j e s t a.

Ostali se pridjevi dekliniraju u većini padeža singularnih po imeničkoj, u pluralu samo u dva padeža, a za ostale su padeže nastavci pozajmljeni iz složene deklinacije.

U singularu muškoga i srednjega roda idu po imeničkoj: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ i lokativ, kod ženskoga roda: nominativ, genitiv, akuzativ i inastrumental, u pluralu sva tri roda imaju imeničke nastavke samo u nominativu i akuzativu.

Za tu svrhu evo mnemotehničkog sredstva: $\frac{5\ /\ 4\ /\ 5}{2\ /\ 2\ /\ 2}$

Vokativ ovih pridjeva ne dolazi, jer se može zvati samo određena t. j. poznata osoba; ipak narodna pjesma čuva starinski vokativ muškoga roda, kako to svjedoče stihovi: Mio Bože, na svemu Ti hvala, — Ao đogo, dobar đogo.

U narodnom se govoru može kao umetak u razgovor čuti »dobar čoče«; taj bi se vokativ morao nazvati vocativus sympathicus ili ethicus, kao što ima i dativus ethicus.

I od ženskoga roda sačuvan je takav vokativ u riječi bona od bolna, koju vole neka mjesta u Bosni govoreći: »Gdje si, bona, tako dugo?« — »Šta radiš, bona?«

Za ove vrste riječi ne vrijedi zakon o pretvaranju grlenih suglasnika u piskave pred nastavkom -i; zato se govori: veliki, jaki, dugi, gluhi, dvostruki i t. d.

Glavni broj: jedan, jedna, jedno pripada po oblicima više složenoj, nego imeničkoj deklinaciji; zato je taj broj ondje obrađen.

Brojevi: dva, obadva, dvije, obadvije rijetko se dekliniraju u narodnom govoru, a ako se dekliniraju, imaju nastavke stare zamjeničke deklinacije. Škola im učeći latinske i grčke brojeve, pa književnici, koji žive daleko od narodnoga govora, nastoje život produžiti. — Primjeri, kako narod deklinira imenice uz ove brojeve:

1. dva đaka,	dva konja
2. od dva đaka ili dvojice đakâ,	od dva konja
3. — — — — —, dvojici đakâ,	— — — — —
4. dva đaka,	dva konja
5 — — — — —,	— — — — —
6. o dva đaka ili o dvojici đakâ,	o dva konja
7. s dva đaka ili dvojicom đakâ,	s dva konja

1. dvije žene
2 dviju ženâ
3. dvjema ženama
4. dvije žene
5. — — — —
6. o dvije žene
7 s dvije žene

Brojne imenice: dvojica, trojica i t. d. dolaze samo uz imena osoba muškoga roda; stoga je krivo neki novinar napisao: »t r i d e s e t o r i c i n a j s i r o m a š n i j i h ž e n a« u »Obzoru« od 24. XII. 1932.

Nastavak **-ije** je stari dualni kod a-deklinacije tvrdih osnova i zamjenicâ takih osnova. Nastavak -iju je pozajmljen iz duala i-deklinacije, a nastavak -jema iz duala zamjeničke deklinacije i to tvrdih osnova (t**ŧ**ma).

Ne valja genitiv: dvaju brata (Dr. J. Gršković), nego se kaže: od dva **brata ili dvojice braće.**

Na broju tri se ne vidi nikakav rod i ima samo genitiv, no i on dolazi rijetko; dalji brojevi do sto su nesklonivi. Od riječi sto ima plural sta u slučajevima: dvjesta, trista; inače dolazi riječ stotina (II. deklinacija). Brojeve tisuća i milijun dekliniramo kao obične imenice. Ovamo idu i brojne imenice za oznaku česti: polovina, trećina, četvrtina i t. d., nadalje kao imena za više jedinica: dvica, trica, četvrtica, petica, šestica, desetica, stotinjarka, hiljadarka.

Riječi pet, šest, sedam, osam, devet i deset su se nekad deklinirale po i-deklinaciji, a sad su to nomina indeclinabilia.

Brojevi: dvoje, troje, četvero, petero i t. d. dolaze uz imena srednjega roda, a to su imena mladih živih bića: dvoje djece, janjadi, jaradi, jaja. Krivo je dakle reći: s e d m e r o m u d r a c a. S tim brojevima dolazi i riječ braća; dvoje, troje, četvero, petero braće.

Uz pluralia tantum dolaze brojevi: dvoji, troji, četveri i t. d., n. pr., dvoji svatovi, dvoje bisage, dvoja vrata i t. d.

Neodređeni pridjevi i zamjenice ove deklinacije imaju u dativu, lokativu i instrumentalu plurala nastavak -ima, kada dolaze samostalno: B e s p o s l e n i m a je ulaz za-

branjen. — Našima je to zabranjeno, a n j i h o v i m a nije.

B) Zamjenička deklinacija.

Po ovoj deklinaciji idu samo ove zamjenice: tko ili ko i što, sve složene od tih i raznih prefiksa, on, ona, ono, moj, tvoj, svoj, naš, vaš, ovaj, taj, onaj (osim tih oblika za nom. i akuz. singulara za muški rod i još nekih oblika), i sav; ostale se zamjenice ili dekliniraju sasvim nepravilno ili po imeničkoj ili po složenoj deklinaciji.

Š e m e z a s v a t r i r o d a.

Singular

	Muški rod	Srednji rod	Ženski rod
Pad.	Osn. Nastavci	Osn. Nastavci	Osn. Nastavci
1.	-	-o, -e	-a
2.	-oga, -ega	-oga, -ega	-ê
3.	-omu, -emu	-omu, -emu	-ôj
4.	-, -oga, -ega	-o, -e	-u
5.	-	-o, -e	-a
6.	-om, -em	-om, -em	-ôj
7.	-im, (-ijem)	-im, (-ijem)	-ôm

Plural za sva tri roda.

Osn.	Nastavci
	-i, -e, -a
	-ih, (-ijeh)
	-im, (-ijem), -ima
	-e, -e, -a
	-i, -e, -a
	-im, (-ijem), -ima
	-im, (-ijem), -ima

1) Zamjenica t k o je nastala od osnove k, nastavka ŧ i dodatka to (pokazna zamjenica srednjega roda); nu

kad je nestalo glasa ъ, pa trebalo izgovarati kto, nastala je metateza radi eufonije, te tako imamo zamjenicu tko. Nu narod ne voli ni glasa **t**, pa govori samo ko. Tako je konačno ova zamjenica nastala od osnove **k** i vokala **o** od dodatka to. Ovaj se dodatak i danas čuje, kad se veli: Ko to ide? mjesto jednostavnijeg govora: Ko ide?

Instrumental bi zbog nastavka -im ili -ijem morao glasiti cim ili cijem, ali je pozajmljen od stare upitne zamjenice kyj, koji je glasio kym, pa tako sada glasi kim, jer se k pred y ne pretvara u sibilantni glas c.

2) Isto je tako zamjenica **što** nastala od osnove **č**, nastavka **ъ** i dodatka to, dakle čъto. Kad je bilo nestalo onog **ъ**, pa se č primaklo glasu t, naš je organizam zahtijevao promjenu glasa **č** u **š**, pa tako imamo riječ što. Čakavci nemaju toga dodatka, već mjesto **ъ** imaju glas a, dakle ča. Kad je pak pred zamjenicom prijedlog za, eto dolazi sama osnova, dakle za-č.

3) Zamjenica on, ona, ono ima sve ostale padeže osim nominativa plurala od stare zamjenice i, ja, je i glasa **n**, koji je k osnovi prešao od staroga prijedloga sъn (sravni latinski con- kod složenih glagola: confero, conficio, concipio i t. d. i grčki prijedlog *συν*). Prema tome cvaka je sadanja deklinacija te zamjenice:

on	on-o	on-a	oni, ona, one
nj-ega	nj-ega	nj-ê	nj-ih
nj-emu	nj-emu	nj-ôj	nj-ima
nj-ega	nj-ega	nj-u	nj-ih
-	-	-	-
nj-em	nj-em	nj-ôj	nj-ima
nj-im	nj-im	nj-ôm	nj-ima

U genitivu, dativu i akuzativu dolaze kraći kao enklitički oblici: ga, mu, ga, je, joj, ju, ih, im, ih.

Mjesto pravoga akuzativa ju voli sadanji jezik genitivni oblik je; oblik **ju** dolazi samo onda, kada iza njega dolazi oblik je od glagola biti: On ju je vidio, — ili prije njega komparativni adverbij: Kasnije ju majka ukori.

Isto tako u pluralu dolaze u prvom redu enklitični oblici: ih, im, ih; u obliku njima živi stari dualni nastavak -ima zamjeničke deklinacije.

4) Zamjenice moj, tvoj, svoj, naš, vaš dekliniraju se sasvim pravilno po gornjoj šemi ove deklinacije primajući nastavke mekih osnova, gdje ih ima.

5) Zamjenice ovaj, taj, onaj nijesu vazda tako glasile, nego najprije ovъ, tъ, onъ, zatim ova, ta, ona i napokon ovaj, taj, onaj. Ovo je nastalo stoga, što su se oblici za muški i ženski rod bili izjednačili, kad je narod mjesto **ъ** izgovarao **a**, pa je narodni duh tim nominativima dodao zamjenicu: i, ja, je kao i određenim pridjevima. Tada je od ova-i nastalo ovaj (i se pretvorilo u j kao i kod imperativa čita-i — čitaj), od ovaja kontrakcijom ovâ, od ovoje kontrakcijom ovô, i nominativi i akuzativi plurala: ovî, ovê, ovâ, ovê, ovê, ovâ.

Ostali padeži imaju nastavke zamjeničke deklinacije i to za tvrde osnove ondje, gdje postoji ta razlika.

Ova je zamjenica nekad značila: jedan, drugi, lat. alter, alius, a značenje latinske zamjenice: hic, haec, hoc ili njemačke dieser, diese, dieses imala je zamjenica sь, **si**, se, kasnije saj, sa, se. Sada joj se nalazi uspomena u riječima: sinoć, noćas, jutros, ljetos, zimus, jesenas i adverbu sada.

6) Zamjenica sav, sva, sve nije prije tako glasila, nego vas, vsa, vse. No s vremenom se je radi eufonije obavila metateza glasova **v** i **s** kod svih padeža, pa tako prešla i u nominativ za muški rod. Kraj svega toga je zamjenica zadržala nastavke mekih osnova, gdje postoje,

dakle: nom. sav, gen. sv-ega (stariji genitiv vsega). Stara se je zamjenica v a s sačuvala atributno uz riječ dan, pa se veli vas dan. Ovom zgodom primjećujem, da Boranićev pravopis nelogično propisuje pisati vazdan, kad se njemački piše den ganzen Tag, latinski totum diem.

7) Zamjenice ja, ti i sebe dekliniraju se sasvim nepravilno kao i u latinskom ego, tu, u njemačkom ich, du, er.

8) Samostalne zamjenice imaju u dativu, lokativu i instrumentalu plurala nastavak -ima kao i imenice.

9) Dualni nastavak -aju za genitiv nije sačuvan kod zamjenicâ, nego kod deklinacije broja dva — dv-aju, ako se još kada deklinira. To isto vrijedi za nastavak -iju: dviju; ovo se češće čuje. U obliku dvama je sačuvan zamjenički nastavak a m a kao kod n a m a, v a m a.

10) Od oblika mojega, mojemu nastaju kontrakcijom môga i môму, zatim iščeznu krajnji glasovi, dakle: môg, môm; napokon dativ i lokativ može dobiti dodatak -e, dakle: môme, tvôme i t. d.

11) Relativna zamjenica što i oblici osobne zamjenice on, ona, ono stoje mjesto odnosne zamjenice: koji, koja, koje, ako se navodi oznaka za predmet manje vrijednosti, dakle:

koji, koja koje — što
kojega, koje, kojega — što ga, što je, što ga
kojemu, kojoj, kojemu — što mu, što joj, što mu
koji ili kojega, koju, koje — što ga, što je, što ga
o kojem, kojoj, kojem — što o njem, što o njoj, što o njem
s kojim, kojom, kojim — što . . s njim, što . . s njom, što . . s njim.

Prema tome slijedi i plural.

Ako uz koju imenicu stoji zamjenica onaj, onda se u dobru jeziku očekuje zamjenica koji.

C) Složena deklinacija.

Ova se deklinacija zove složena ne zato, što bi se danas na njoj vidjeli dvojaki nastavci, nego zato, jer se kao posljedica te deklinacije nalaze u nastavcima dugi vokali, što su nastali kontrakcijom. Naši noviji jezikoslovci neće da znaju za ovu deklinaciju, nego uče, da se određeni pridjevi i redni brojevi i komparativi i superlativi dekliniraju po zamjeničkoj deklinaciji, jer se kraj naše netačne grafike jednako pišu genitivi i ostali padeži zamjenica i određenih pridjeva. Da se pak u nas pazi na kvantitet kao — recimo — u Čeha, onda bi se ova razlika neprestano ponavljala i u pismu, pa bi se i đacima osnovne škole moglo dokazati, da postoji ova deklinacija. Sad ćemo na tri primjera vidjeti, da postoje tri deklinacije zbog trojakih nastavaka:

1. moj-	mlađ-î	brat-
-ĕga	-êga	-a
-ĕmu	-êmu	-u
-ĕga	-êga	-a
-	-î	-e
-ĕm	-êm	-u
-îm	-îm	-om

Tako je i kod srednjeg i ženskog roda u singularu i kod sva tri roda u pluralu. Do danas se je ostatak te deklinacije potpuno sačuvao u imenu Krivaja (rijeka u sjevernoj Bosni), imenu sela Živaja u Hrvatskoj (dvorski kotar), u imenu sela Crnaja (R. jug. ak. I., 848), pluralnoj imenici Mrtvaje kao imenu zemljišta kod Male Pisanice (a. r. VIII., 89), i imenu K r n j a j a, kojim se zove neko m j e s t o u B a č k o j.

Po ovoj deklinaciji idu i zamjenice, koje u nominativu singulara imaju oblik određenih pridjeva: čijî, nečijî,

istî, kojî i t. d. i pokazna zamjenica sam osim nominativa singulara i plurala za sva tri roda, akuzativa singulara za rod ženski i srednji, za sva tri nominativa i akuzativa plurala.

Nekada su redni brojevi išli i po imeničkoj deklinaciji, kako nam to svjedoči adverbij, koji je nastao od izprva, sada isprva.

Po ovoj deklinaciji ide većinom broj jedan, jedna, jedno, dok su nominativi i akuzativi singulara i plurala napravljeni po imeničkoj deklinaciji.

Sve ove riječi: pridjevne zamjenice, određeni i neodređeni pridjevi, komparativi, superlativi, redni i određeni množni brojevi imaju u dativu, lokativu i instrumentalu plurala nastavak -ima, kad dolaze samostalno; dakle valja reći: Kojima je od vas to rečeno? — Nezaposlenima je ulaz zabranjen.

11. Tvorba komparativa i superlativa.

Ovi se stupnjevi prave samo od pridjeva kakvoće.

Komparativ može imati jedan od ova tri nastavka: -ji, -iji, -ši (u istinu -j, -ij, -š, jer i pripada deklinaciji).

Nastavak -ši je nekada bio općenit, a sada se nalazi samo kod ova tri komparativa: lakši, mekši, ljepši.

Nastavak -ji imaju redovito jednosložni pridjevi, a svi ostali -iji.

Barbarizmi su komparativi: radije i voliji, osobito voliji, čistiji, crniji (kalendar »Hrv. Radiša« za 1932., str. 79., vrućiji (»Jut. List« 30. VII. 1933,), bješnji, tješnji.

Superlativ se pravi tako, da se pred komparativ metne prefiks naj-; dakle: naj-ljepši, naj-mlađi i t. d.

Bez pozitiva su ovi komparativi i superlativi: donji, najdonji, gornji i najgornji. Pridjevi stražnji i posljednji

imaju superlativno značenje, ali se ipak veli i najstražnji, najposljednji. Dapače se čuje i najprvi mjesto prvi, da se značenje pojača.

Nepravilnu komparaciju imaju ovi pridjevi: dobar — bolji — najbolji; zao — gori — najgori; malen — manji — najmanji; velik — veći — najveći; mnogo — više — najviše.

Neki pridjevi ne prave komparativa od potpune osnove pozitiva, nego odbace slogove: ek, ak, ok, el, pa se nastavak spoji s tom osnovom uz razne glasovne promjene:

visok — vis-ji — viši (barbarizam je komparativ visočiji)

uzak — uz-ji — uži
dubok — dub-ji — dublji
tanak — tan-ji — tanji
težak — tež-ji — teži
dalek — dal-ji — dalji
gladak — glad-ji — glađi
sladak — slad-ji — slađi
debeo — deb-ji — deblji

Pridjevi s glasom k na kraju osnove zadržaju glas k pred nastavkom -iji, ako ima pred glasom k kakov suglasnik: h, b ili t, kao: krhak — krhk-iji, gibak — gibk-iji, po fonetici gipkiji, ljubak — ljubk-iji — ljupk-iji, krotak — krotk-iji, vitak — vitk-iji. Od pridjeva mrk i gorak bolji su komparativi mrčiji i gorčiji, nego: mrči i gorči. Pridjev strog ima komparativ stroži kao i drag — draži.

VI. dio.

Konjugacija.

Pod konjugacijom razumijevamo razne glagolske oblike, što se prave od osnove i nastavaka i to pazeći na: načine, vremena, singular, plural, osobe, aktiv i pasiv, gdje ovoga ima.

Načini hrvatskih glagola.

Naši glagoli imaju redovno četiri načina:

a) infinitiv (od prefiksa in = ne i glagola finire = odrediti) ili neodređeni način,

b) indikativ (indicare = pokazati, pokazivati) ili pokazni način,

c) imperativ (imperare = zapovijedati) ili zapovjedni način,

d) kondicional (od condicio, a ovo od staroga prijedloga com-s ili sa- i glagola dicere = kazati) ili pogodbeni način.

Tvorba infinitiva.

Nastavak za tvorbu infinitiva glasi **-ti.** To odgovara latinskom, grčkom i njemačkom prezentu infinitiva. Nu kako se taj nastavak dodaje ili neposredno glagolskom korjenu ili se infinitivna osnova mora napraviti od korjena i kakva dodatka, to glagole dijelimo na pet vrstâ.

Prva vrsta ima sedam razreda s obzirom na glasove, što se nalaze na kraju tih najmanjih infinitivnih osnova:

1. razred:	2. razred:	3. razred:	4. razred:
vok. osnove	osn. na: d, t	osn. na: s, z,	osn. na: b, p, v
ču-ti	(jed-ti)	tres-ti	(dub-s-ti)
li-ti	jesti	(vez-ti)	dup-s-ti
zna-ti	(plet-ti)	ves-ti	(pljev-ti)
	plesti		plje-ti

5. razred:	6. razred:	7. razred:
osn. na: k, g, h	osn. na: m, n	osn. na: l, r
(rek-ti)	(ot-m-ti)	(kol-ti)
reći	ot-e-ti	kla-ti
(mog-ti)	(po-čn-ti)	(mer-ti)
moći	po-če-ti	mrije-ti

Druga vrsta dobiva umetak -nu- među korijen i infinitivni nastavak: puk-nu-ti, skok-nu-ti i t. d.

Treća vrsta dobiva umetak -i- kao: grad-i-ti, pal-i-ti, spas-i-ti i t. d.

Četvrta vrsta dobiva umetak -je- kao: um-je-ti, vid-je-ti, (bjeg-je-ti) bjež-a-ti, (trk-je-ti) trč-a-ti i t. d.

Tu imamo tri razreda glagolâ.

Peta vrsta ima umetak -a- kao: čit-a-ti, pis-a-ti, zv-a-ti, trov-a-ti, carev-a-ti i t. d.

Ona se dijeli na pet razreda.

Napomene. Trećem razredu I. vrste pripada nepravilni glagol donijeti, jer mu je prezentska osnova dones kao i kod glagola tres-ti; on i sada glasi kod kajkavaca pravilno: dones-ti. Infinitiv donijeti je nastao prama nepravilnom starom aoristu donijeh kao i inf. rijeti prema rijeh; samo su infinitiv donijeti i aorist donijeh i part. prošli aktivni donio i prilog donijevši zavladali u cijeloj štokavštini, dok je aorist rijeh posve izumro, dakle arhaizam, a infinitiv rijeti živi još ovdje ondje ili sporadično. Mjesto spas-ti = njem. retten valja govoriti spas-i-ti.

Glagoli dupsti, crpsti i grepsti morali bi u istinu glasiti: dupti, crpti i grepti, ali je po analogiji dosta brojnih infinitiva kod I. vrste, koji pred infinitivnim nastavkom imaju glas s, tim osnovama dodano -sti kao inf. nastavak.

Od korjena plѣv ima glagol pljeti i plijeviti, a ne plijevati (Dr. J. Geršković).

Od korjena dub- dolazi u narodu češće infinitiv dubiti nego dupsti, a od osnove crp- bolji su glagoli crpiti i crpati nego crpsti.

Ovamo idu i glagoli: nasu-ti, zasu-ti, usuti i t. d., sve dakle samo složeni glagoli, jer ne dolazi jednostavni glagol suti. Ovaj se je glagol razvio od osnove sъp- i nastavka -ti, dakle od sъp-ti, nu tu je nestalo glasa p, a glas ъ se pretvorio u glas u i to u dug za naknadu, što je nestalo glasa p. U prezentskoj se osnovi opet pojavi sъp, ali u nas je davno nestalo poluglasa ъ, dakle samo sp-, pa sa -em i t. d. i prefiksima tvore prezent: na-sp-em, za-sp-em, u-sp-em i t. d. Glagol kleti je nastao od klѧn-ti; tu je ѧn dalo najprije ѧ (nosno e), a kasnije čisto e.

Infinitiv uzesti mjesto uzeti pripada nekim narječjima. To vrijedi i za glagol djesti mjesto djeti. (Boranić — str. 138.)

Kod glagola klati je nastala metateza, jer bi morao glasiti kol-ti, a odmah s metatezom i pretvorba glasa o u glas a. I kod glagola mljeti je nastala metateza glasova (mel-) i u isto vrijeme glas e prešao u glas ѣ, koji ovdje izgovaramo kratko; dakle: mel-ti, mlѣ-ti, mljeti.

Kod osnova na -er ima također dosta metateza i pretvaranja glasa e u ѣ, kao: uper-ti, uprѣ-ti, uprijeti, mer-ti, mrѣ-ti, mrijeti, pro-ster-ti, pro-strѣ-ti, pro-strijeti, proždr-ti, pro-ždrѣ-ti, proždrijeti i t. d.

Krivo meće Maretićeva gramatika glagole: znati, dati, stati (izdanje od god. 1913., str. 100.) u V. vrstu, jer

su to vokalni korjeni: zna-, da- i sta-, koji tačno odgovaraju grčkim korjenima: *γνω-*, *δω-* i *στα-*, a nijesu korjeni: zn-, d- i st-.

Krivo se glagol vidjeti ubraja u III. vrstu (Maretić, str. 95.), a glagol umjeti u I. vrstu (Maretić, str. 93.), kad su oba glagola načinjena sasvim jednako. Kad smo naime za III. vrstu (po staroj diobi) uzeli kao karakteristiku ѣ (jat) t. j. umetak -je- među korijen i infinitivni nastavak, onda treba, da i glagol umjeti ide u istu vrstu, samo ne u isti razred. To je predočeno kod prezenta indikativa IV. vrste.

Kako se vidi iz ove razdiobe, premješteni su glagoli prijašnje IV. vrste na treće mjesto, da se u IV. vrstu unesu glagoli s umetkom ѣ = je. Ta je reforma nužna zbog toga, što se glagoli s umetkom -je- povode za glagolima s umetkom -i- u ovim oblicima: prezentu i imperfektu indikativa (gradim — vidim, građah — viđah), pa u imperativu (gradi — vidi), u glagolskom prilogu sadašnjem (gradeći — videći) i u participu prošlom pasivnom (građen — viđen). Ova analogija vrijedi za 2. razred IV. vrste, dok je manje sličnosti među III. vrstom i 3. razredom IV. vrste, a 1. razred IV. vrste posve je jednak prvom razredu I. vrste, gdje je na kraju osnove slog je, kao:

dospje-ti — um-je-ti
dospijem — umijem
dospio — umio
dospjevši — raz-umjevši

P r i m j e d b a. Dioba glagolâ s obzirom na prezentske nastavke: -am, -em, -im potječe od Kašića, pa se je to u nas povlačilo sve do Babukića; on je taj naivni sistem zamijenio diobom na 6 vrstâ po tvorbi infinitiva ugledav se u druge slovjenske slovnice. U Srba je Kašićevu diobu, naravno posredno, prvi uveo V u k u svojoj »Pismenici« i

njega se drži Belić u svojim knjigama. Kod Hrvata je Musulin pokušao oživiti Kašićevu nauku, ali bez uspjeha, jer naučna osnova zahtijeva diobu glagola na vrste i razrede po tvorbi infinitiva.

Vremena indikativa ili pokaznog načina.

1. Prezent.

a) Prva vrsta.

Nastavci: -em, -eš, -e(t) — -emo, -ete, -u(t).

1. razred: Vokalne osnove
a) zna-em = znam i t. d.
zna-u
zna-j-u
b) li-em
li-j-em i t. d.

2. razred: osn. na: d, t
a) jed-em i t. d.
b) plet-em i t. d.

3. razred: osn. na: s, z
a) tres-em i t. d.
b) véz-em i t. d.

4. razred: osn. na: b i p
a) dub-em i t. d.
b) greb-em i t. d.
c) nasp-em i t. d.

5. razred: osn. na: k, g, h
a) (tek-em) teč-em tek-u
b) mòg-u (mog-eš) mož-eš mòg-û

6. razred: osn. na: l, r
a) mel-j-em i t. d.
b) kol-j-em i t. d.
c) mr-em

7. razred: osn. na: m, n
a) ot-m-em
b) po-čn-em
c) na-dm-em

Primjedbe:

1) Kod osnova na -a imamo svuda kontrakciju glasova ae u glas â osim u 3. osobi plurala; ovdje se među

osnovno a i nastavak u umeće glas j radi zijeva, te tako imamo oblik: zna-j-u. To isto vidimo kod prezenta glagola dati od osnove da-; nu ako se osnova poveća za glas d: da-d-, to prezent glasi posve pravilno: dadem, dadeš i t. d. Kod glagola liti meće se u prezentu glas j svuda među osnovu i nastavke, dakle: li-j-em i t. d. — Kod glagola smjeti imamo zapamtiti ovo: od osnove smje i nastavka -em nastalo bi smje-em, nu radi zijeva treba umetnuti glas j: smje-j-em, zatim se mjesto je kao zamjene staroga ѣ (jata) izgovara glas i, te tako nastane ugodan oblik: smijem. To isto vrijedi i za glagole: do-spjeti i u-spjeti.

Ostali prezenti teku pravilno do glagola moći; kod ovoga je sačuvan stari nastavak -u za 1. osobu singulara (stari oblik mogѫ). Tako se piše i oblik za 3. osobu plurala, ali je nastavak -u dug, jer je od toga nastavka otpalo tъ, dakle čitav slog, pa se za naknadu tih glasova produljio krnjavi nastavak -u. To je naknadno otezanje glasa. Ostali su glagoli dobili za prvu osobu singulara nastavak -m, što su ga imali stari prezenti: jes-mь, da-mь, ima-mь, ijemь, vijemь (= znam) — Daničić: Istorija oblika — 1874. str. 257. i 258. — da se tako razlikuju 1. osoba singulara i 3. osoba plurala, jer su stari dugo govorili: ja znaju i oni znaju, a sada je dosta reći znam, jer se po nastavku m zna, da je njim izrečen subjekt ja.

Krivo uči Maretić u svojoj knjizi na str. 87. da glagol pomoći ima prezent p o m o ž e m, jer se na području cijele štokavštine govori oblik pomognem i t. d., kao i iznemognem, a ne i z n e m o ž e m. I profesor Boranić u svojoj knjizi na str. 218. slijedi Maretića, jer piše »pomoći — pomožem« i samo u zagradi ima oblik pomognem kao oblik kakva narječja, nu pravo veli za glagol iznemoći na str. 159., da ima prezent iznemognem.

Kod 7. razreda prve dvije osnove dobiju glas j kod

tvorbe prezenta (i imperativa i glagolskog priloga sadašnjeg). Od prezentske osnove mer je glas **e** bio oslabio u meki poluglas ь, zatim je nestalo tog poluglasa, te tako nastala osnova mr-.

Kod 7. razreda imamo osnove na: m i n, jer su u starom jeziku tu bili glasovi ѫ i ѧ (on i en), a ovi su nastajali od: ъm, ъn, ьm, ьn pred suglasnikom, a pred samoglasnikom u nas nestaje glasova ъ i ь, pa tako ostanu osnove na: m i n:

a) ot-ьm-ti — ot-ѧ-ti — ot-e-ti — ot-m-em;

b) po-čьn-ti — počѧ-ti — po-če-ti — po-čn-em;

c) na-dъm-ti — na-dѫ-ti — na-du-ti — na-dm-em;

d) klьn-ti — klѧ-ti — kle-ti; u prezentu je vokalno l u osnovi kln prešlo u glas u, pa tako nastala nova osnova kun- i njoj se dodaju prezentski nastavci.

c) kod glagola žeti glasi stara osnova žьn, ali se u prezentu omekša dobivši glas j, zatim se poluglas zamijeni glasom a, te tako dobijemo prezentsku osnovu žanji dalje pravilno konjugiramo.

Glagoli ot-eti i uz-eti su nastali od prefiksa i staroga glagola ѧti (enti), koji kao samostalan dobiva glas j na početku, te je glasio jenti (od jьm-ti). Ovaj korijen treba znati, jer od njega nastaje -jam kod složenih riječi, a ne -jem, dakle: do-jam, po-jam, u-jam, sa-jam i pridjev prijam-ni, a ne pri-jem-ni.

Glagoli: dići, doseći, leći, pasti, pobjeći, priseći, reći, stati i stići prave prezent po II. vrsti, t. j. njihove infinitivne osnove dobiju glas n, te im se onda dodaju nastavci: dig-n-em, doseg-n-em, pad-n-em ili pa-n-em i t. d.

Prvi je glagol stati prešao u II. vrstu, jer bi inače morao imati prezent ili stam od sta-em kao znam od zna-em, ili sta-j-em kao i stajati — češće stati, da se dakle izbjegne

homonimima tako različitih značenja. Tako se konjugiraju i složeni glagoli: nastati, ostati, postati, prestati, ustati, zastati, rastati se, sastati se; samo ne valja glagol predstati ili po novijem pravopisu pretstati, jer je to ruska riječ, a znači: doći, pojaviti se — njem. erscheinen.

Glagol pasti ima u starom jeziku prezent padem, padeš, padet, pademo, padete, padut. Kako je s vremenom nestalo glasa t u 3. osobi sigulara, te se taj oblik posve izjednačio s aorisnim oblikom pade, to je duh jezika naskoro prebacio prezent u II. vrstu, da tako bude vidna razlika i među oblicima i među značenjima. Tako je to bilo i s glagolom reći i s onima, koji su iz II. prešli u I. vrstu samo radi infinitiva, kao: stariji oblik pobjegnuti, mlađi pobjeći; stariji obl. dignuti, mlađi dići i t. d.

Prezent.

Druga vrsta	Treća vrsta
Nastavci:	Nastavci:
-em, -eš i t. d.	-im, -iš i (t)
	-imo, -ite, -e (t)
dign-em	grad-im
čezn-em	hval-**im**

Četvrta vrsta		
1. razred	2. razred	3. razred
Nastavci:	Nastavci:	Nastavci:
-em, -eš i t. d.	-im, -iš i t. d.	-im, -iš i t. d.
umje-em		
umje-j-em	vid-im	trč-im
umi-j-em		
	živ-im	buj-im

Primjedbe.

1) Prezentska osnova II. vrste nastaje od infinitivne, kad se od ove odstrani glas -u.

2) Prezentska osnova III. vrste nastaje od infinitivne, kad se od ove odstrani glas i.

Naš glagol spas-i-ti nastao je prema imenici spasitelj; zato je glagol spasti barbarizam.

Glagol vapiti pravi prezent iznimno po prvom razredu I. vrste: vapi-j-em kao pi-j-em.

3) Prezentska osnova prvog razreda IV. vrste jednaka je infinitivnoj. Kad se toj osnovi doda nastavak -em, to se radi zijeva umetne glas j, pa se pred glasom j slog je kao zamjenik glasa jata zamijeni glasom i, te tako oblik glasi: umijem.

4) Kod 2. razreda IV. vrste odstrani se dodatak -je- od infinitivne osnove, pa se dobije prezentska, zatim se pravi prezent kao kod III. vrste.

5) Glagol bdjeti pravi ove oblike rađe po prvom razredu: bdje-j-em — bdi-j,em nego po drugom: bdim. To isto vrijedi i za glagol vreti.

6) Prema glagolima: dostojati se, pristojati se, nastojati, opstojati, postojati mora se govoriti i stojati s prezentom stojim, a ne stajati s prezentom stojim. Glagol stajati ide u iterativne prema glagolu stati; to je dakle glagol V. vrste, a 4. r. (po Maretiću ide u III. vrstu) i ima posve pravilan prezent: stajem, staješ i t. d. — öfters etwas betreten. Isto tako valja naglasiti, da je barbarizam Daničićev glagol nastajavati (Istorija srpskog naroda; str. 151., 191. i 287.) mjesto glagola nastojati.

Prema bugarskom prezentu stavam', stavaš', stavat' i t. d. krivo govore neki pisci: Koliko staje ta knjiga? Knjiga staje . . ., nego se mora reći: Knjiga stoji . . .

Prezent.

Peta vrsta.

1. razred:	2. razred:	3. razred:
čita-em — čitâm	pisj-em — pišem	zъv — zov-
čita-u — čitaju	vikj-em — vičem	zov-em
gleda-em — gledâm	micj-em — mičem	bьr- — ber-
gleda-u — gledaju	disj-em — dišem	ber-em

4. razred:	5. razred:
si-em — si-j-em	tru-em — tru-j-em
gri-em — gri-j-em	gospodu-em — gospodu-j-em
obeća-em — obeća-j-em	propisu-em — propisu-j-em
da-em — da-j-em	

Primjedbe.

1) Kod glagola 1. razreda prezentska je osnova jednaka infinitivnoj. Svi se oblici prave kontrakcijom osim za 3. osobu plurala: ovdje se među osnovni vokal a i nastavak u umeće glas j radi zijeva; dakle: čita-u — čita-j-u.

Prema glagolu početi od počьn-ti morao bi imperfektivni glagol glasiti počin-j-ati kao glagol 4. razreda ove vrste, ali je duh našega jezika napravio glagol počimati prema otimati i uzimati, da se odmah napravi jasna razlika među njim i glagolom počinjati, koji je pravilan i iterativan prema početi.

2) Kod glagola 2. razreda nestaje u prezentu umetka a, ali se za naknadu doda osnovi glas j, te se tako sve osnove omekšaju. Ako se glas j sastane s kojim usnenim glasom, to se među njih umetne epentetično l: doziv-j-em — doziv-l-j-em, zob-j-em — zob-l-j-em i t. d.

3) Ni kod glagola 3. razreda nema umetka u prezentskoj osnovi, ali se za naknadu tvrdi poluglas ъ kod glagola zvati, koji je negda bio među glasovima z i v: zъvati, pretvori u glas o: osnova zov-, a kod glagola brati, prati i

gnati poluglas ъ prijeđe u glas e, te nastanu osnove: ber- per- i gen-, odnosno žen-, jer se glas g pred glasom e mora pretvoriti u glas ž. Nu kako se ovdje glas ž rado zamijeni glasom r kao i u oblicima: moreš, more i t. d. mjesto književnih riječi: možeš, može i t. d., to se osobito kod složenog glagola pognati govori: porenem, poreni i t. d. Sada se ovaj glagol kao složen konjugira po 1. razredu; dakle: prognati — prognam, izagnati — izagnam i t. d.

U ovaj razred idu i glagoli: rvati se, revati i zaspati (einschlafen) s prezentskim osnovama: rv-, rev- i zasp-, te prezenti glase: rv-em se, rev-em i zasp-em.

4. Kod glagola 4. razreda dobijemo osnovu odstranivši slogove va i ja, dakle od grija — gri, od postaja — posta, obećava — obeća, pa se tim prezentskim osnovama dodaju nastavci i glas j umetne radi zijeva: gri-j-em, posta-j-em, obeća-j-em i t. d.

Krivo se glagoli: d a v a t i — p r o d a v a t i — o b e ć a v a t i i z a d r ž a v a t i konjugiraju po 1. razredu ove vrste, makar da Maretić i po njem Musulin napose propisuje prezent: obećavam i zadržavam.

Istina je, da glagol dodijavati i podgrijavati idu po 1. razredu: dodijavam, podgrijavam, ali to je radi eufonije; neugodno bi dirali u uho oblici: dodijajem i podgrijajem.

Glagoli: grijati, sijati i smijati se imaju prezentske osnove gri-, si- i smi-, pa tako prave oblike: si-j-em, imperativ si-i — si-j, prilog si-j-u-ći, gri-j-em i t. d. (Stari su glagoli glasili: grѣti i sѣti).

5. Kod glagola 5. razreda imaju sve prezentske osnove na kraju vokal u. Kako se mjesto toga glasa može pojaviti glas i kao zamjenik staroga vokala y, to znači, da

je glagolski korijen imao na kraju glas ъ, pa se ovaj prema potrebi pretvarao sad u glas o, sad u glas y, odnosno naš čisti glas i.

Prema tome je glagol trovati nastao od korjena trъ i umetka a za V. vrstu i infinitivnoga nastavka -ti, dakle: trъ-a-ti, uz pretvorbu glasa ъ u glas o i umetak glasa v radi zijeva, dakle: tro-v-a-ti.

Glagoli ovoga razreda ili su primarni ili sekundarni t. j. izvedeni od imeničkih osnova; primarni: rovati, trovati, kovati, snovati; sekundarni: gospodovati, ispitivati, prepisivati i t. d. Zato filolozi uče krivo, da postoje umeci: -ova, -eva, -iva, a da ništa ne tumače, zašto se prezentske osnove svršuju na glas u. (Vidi moj članak »O podjeli hrvatskih glagola na vrste« u »Nast. Vjesniku« 1932. god., svezak 5—8.)

Kod nekih osnova stoji glas e mjesto o kao i kod deklinacije: car-em, car-evati, mač-em, mačevati, bičem, bičevati i t. d.

6) Karakteristično je za vrlo mnoge glagole ove vrste, da su ne samo dulji od onih, koji su napravljeni od istog korjena, a znače gotovu radnju, nego da se i osnovni glasovi redovito produžuju, kao: izjȅsti — izjêdati, sakriti — sakrîvati, ubiti — ubîjati i. t. d.

7) Glagoli dati — davati, obećati i obećavati i t. d. prave prezent od iste osnove i istih nastavaka, samo se kod svršenih glagola obavlja kontrakcija, a kod trajnih nema toga procesa: dati — da-em — dâm; davati — da-em — da-j-em; obećati — obeća-em — obećâm; obećavati — obeća-em — obeća-j-em. Oblici za 3. osobu plurala glagola dati i davati, obećati i obećavati i drugih razlikuju se međusobno u akcentima ili kvantitetu: dȁju i dâju, obȅćaju i obȅćâju.

Imperfekt.

Prva vrsta

Nastavci: -ah, -aše , -aše -asmo, -aste, -ahu

Nastavci: -ijah, -ijaše, -ijaše -ijasno, -ijaste, -ijahu

1. razred: zna-ah — znah li-ah — li-j-ah

2. razred: plet-ijah jed-ijah

3. razred: tres-ijah

4. razred:

5. razred: tek-ijah — tec-ijah mog-ah

6. razred: melj-ah kla-ah — klah

7. razred: kun-ijah žanj-ah

P r i m j e d b e.

1) Imperfekt se pravi od infinitivne osnove i nastavaka: a) -ah, -aše, -asmo, -aste, -ahu; b) -ijah, -ijaše, -ijasmo, -ijaste, -ijahu.

2) Glagoli: mljeti i žeti prave imperfekt od prezentskih osnova: melj- i žanj- i od nastavaka: -ah, -aše i t. d., a po Boranićevoj knjizi (str. 182.) — mljah?!

3) Glagol jesti ima pravilan imperfekt kao i plesti, nu Maretićeva knjiga (str. 83.) to ne dopušta, nego propisuje samo analogni imperfekt jeđah (prema građah, nuđah, dok glagolu znati dopušta produženje osnove glasom d i oba imperfekta: znad-ijah i znađah (str. 101.).

4) Pravi su nastavci za imperfekt oni prvi, a nastavci: -ijah i t. d. prodrli su zaslugom analogije iz starih pravilnih imperfekata: vědě-ah i imě-ah (stari glagoli vjedjeti = znati i imjeti = imati); tu je naime u nas s vremenom nastala velika promjena: među glasove ě i a umetnulo se j radi zijeva i u isti čas nastao glas i od glasa ě, te su se razvili imperfekti vjedijah i imijah, pa je duh narodnoga jezika uzeo slogove ijah za nastavke, jer su mu godili.

5) Glagol mrijeti nema imperfekta.

Imperfekt.

II. vrsta

čeznj-ah — čežnjah
tonj-ah — tonjah

III. vrsta

gradi-ah — gradj-ah građah

IV. vrsta

1. razred: umje-ah — umje-j-ah umijah

2. razred: vidi-ah — vidj-ah viđah
trpi-ah — trpj-ah trpljah

3. razred: trča-ah trčah

P r i m j e d b e.

1) Samo ova dva glagola II. vrste imaju imperfekt, jer su ostali ili perfektivni ili ne vole praviti imperfekt, iako su trajni.

Ovi glagoli ne prave imperfekta od infinitivne, nego od prezentske i to omekšane osnove i nastavaka.

2) Glagoli treće vrste pretvaraju glas i na kraju infinitivne osnove u glas j, da se ukine zijev, pa tako nastaju meki suglasnici: đ od dj, c od tj, š od sj, ž od zj i t. d. Ako se sastanu glasovi rj, to iščezne j kao u primjeru korah mjesto korjah.

3) Kod 1. razreda IV. vrste vidimo iste glasovne pojave i kao i kod prezenta.

4) Glagoli 2. razreda IV. vrste prave imperfekt, kao da su glagoli III. vrste.

5) Glagoli 3. razreda IV. vrste prave imperfekt sasvim pravilno.

Analogno imperfektu građah imaju imperfekt glagoli ići i jesti: iđah i jeđah (stariji je oblik glasio pravilno: jedijah).

Imperfekt č u j a h povlači se po slovnicama sve od Vitanovića (god. 1888., str. 58.), jer su ga jednostavno pre-

uzimali: Divković (god. 1895., str. 72.), Maretić (god. 1913., str. 92.) i Musulin (knjiga I., str. 126.).

Imperfekt.

Peta vrsta.

1. razred:	2. razred:	3. razred:
čita-ah — čitâh	pisa-ah — pisâh	zva-ah — zvaâh
4. razred:	**5. razred:**	
sija-ah — sijâh	kova-ah — kovâh	

P r i m j e d b e.

Svi glagoli ove vrste prave imperfekt od infinitivne osnove i nastavaka uz kontrakciju.

U starijem jeziku nalazimo imperfekt i od prezentske osnove: zov-ijah i kraći zovih (ikavski mjesto zov-jeh, a ovo prema bjeh i t. d.

Aorist.

Vokalne osnove			Konzonantske osnove		
	Osnova	Nastavci		Osnova	Nastavci sa spojnim vokalima
1.	ubi	-h	1.	ubod	-oh
2.	»	-	2.	»	-e
3.	»	-	3.	»	-e
1.	»	-smo	1.	»	-osmo
2.	»	-ste	2.	»	-oste
3.	»	-še	3.	»	-oše

Po tvorbi aorista dijelimo sve glagole na infinitivne vokalne i infinitivne konzonantske osnove, pa prema tome dobivaju ili jedne ili druge nastavke.

P r i m j e d b e.

1) Glagol smjeti pravi aorist od produžene osnove smje-d; glas d je došao od glagola djeti = činiti, pa tako

aorist smjed-oh dobiva jače značenje. To isto imamo kod glagola: dati, znati, imati i htjeti, nu s tom razlikom, da glagoli znati i imati imadu od osnova znad i imad još prezent i imperfekt: znadem — imadem, znađah, imađah.

2) Neki glagoli II. vrste mogu praviti aorist i od kraće osnove, kao da su glagoli I. vrste; tako: poginu-h i pogib-oh, stisnu-h i stisk-oh, puknu-h i puk-oh, trgnu-h i trg-oh i t.. d.

Futur I.

Ovi se oblici prave dvostruko: u školi je propisano praviti te oblike tako, da se od infinitiva odbije nastavak -ti, pa se infinitivna osnova spoji s kraćim prezentom glagola htjeti: ću, ćeš i t. d.; drugi prave te oblike tako, da od infinitiva odbiju samo glas i, ali ga ne spajaju s oblicima: ću, ćeš i t. d.

Oblici prve tvorbe:	Oblici druge tvorbe:
kupi-ću, pisa-ću	kupit ću, pisat ću

Da je prva tvorba naivna, vidi se po tome, što ona čuva infinitive na -ći, pa propisuje future: reći ću, doći ću i t. d. Osim toga se vidi, da naš futur čitaću nije nikako istovjetan s latinskim legam, jer pomoćni glagol može doći pred infinitiv, a da se ovomu ništa ne oduzme, dakle: on će čitati.

Tko bi htio prema futuru čitaću biti dosljedan, morao bi pisati: saću doći, jer se u narodnom govoru ne čuje glas d u prilogu sad.

Osim toga taj futur valja osuditi i zato, što on otvara put vrlo mnogim homonimima, te riječi: pisaće potrepštine mogu značiti: tri padeža od riječi: pisaća potrepština i: on će pisati potrepštine. Oblik biće može biti i futur i imenica: das Wesen.

Potpuni prezent glagola htjeti služi ovdje kao pomoćni glagol samo onda, kada u pitanju i odgovoru dođe taj glagol na prvo mjesto, i u željnim izrekama:

Hoćeš li me sutra pohoditi? Hoću.

O da hoće prijatelj danas doći!

Particip prošli aktivni.

Ovaj oblik treba napraviti prije složenih oblika indikativa, jer se on pravi od ovoga participa i oblika pomoćnog glagola biti.

Ovaj se particip pravi od infinitivne osnove i nastavaka: -lъ, -la, -lo. U štokavštini je nastavak -l prešao u glas o.

Ako se infinitivna osnova svršava na suglasnik, onda se među taj suglasnik i nastavak -l umetne epentetično **a**: r e k - l ъ — r e k - a - l — rek-ao.

Suglasnici d i t kod I. vrste iščezavaju pred glasom l.

Ako je na kraju infinitivne osnove slog **je** kao zamjenik starog glasa ѣ, to se pred glasom o, koji je nastao od glasa l, mjesto je izgovara **i**.

Neki glagoli II. vrste mogu praviti neke oblike i bez umetka -nu-, kao da su glagoli I. vrste: stisnu-la — stis-la, prsnu-la — prs-la i t. d.

Prva vrsta

1. razred:	2. razred:	3. razred:
zna-l — znao	jed-l — jeo	tres-l — tres-a-l tresao
smje-l — smio	plet-l — pleo	
4. razred:	5. razred:	6. razred:
dub-l — dub-a-l dubao	rek-l — rek-a-l rekao	kla-l — klao
		mlje-l — mlio
	7. razred:	
	ote-l — oteo	

Druga vrsta

Neki glagoli mogu izgubiti umetak -nu- pa tako prijeđu u I. vrstu

tonu-l — tonuo

iščeznu-l — iščeznuo

iščez-a-l — iščezao

Treća vrsta

Četvrta vrsta

	1. razred:	2. razred:	3. razred:
gradi-l	umje-l	vidje-l	trča-l
gradi-o	umi-o	vidi-o	trča-o

Peta vrsta

Svi razredi jednaki

čita-l — čita-o

pisa-l — pisa-o

Perfekt.

Ovaj je oblik sastavljen od participa prošlog aktivnog i trajnog prezenta pomoćnog glagola biti, redovito kraćih ili enklitičnih oblika. Potpuni prezentski oblici dolaze samo u pitanjima i odgovorima, kada su na prvom mjestu.

I. vrsta:	II. vrsta:	III. vrsta:
znao sam	dignuo sam	platio sam
IV. vrsta:		V. vrsta:
vidio sam		čitao sam
umio sam		

Pluskvamperfekt.

Pluskvamperfekt se pravi od participa prošlog aktiva i imperfekta ili perfekta pomoćnog glagola biti.

I. vrsta:	II. vrsta:	III. vrsta:
bijah / bjeh / bio sam } polio	bijah / bjeh / bio sam } kliknuo	bijah / bjeh / bio sam } zasadio

IV. vrsta:		V. vrsta:	
bijah bjeh bio sam	vidio	bijah bjeh bio sam	pročitao

Futur II.

Futur II. pravimo od participa prošlog aktivnog i perfektivnog prezenta pomoćnog glagola biti.

Prezent perfektivnih glagola služi za futur II.

I. vrsta:	II. vrsta:	III. vrsta:
budem znao saznam	budem venuo uvenem	budem gradio sagradim

IV. vrsta:	V. vrsta:
budem živio doživim	budem čitao pročitam

P r i m j e d b e.

1) Ako se pred prezent trajnih glagola metne prefiks uz-, postanu perfektivni, pa služe za futur II.: uz-radim, uz-čitam, od toga uščitam, uz-galamim, uz-brbljam i t. d.

2) Neki glagoli, osobito kada osnovu povećaju glasom d, mogu toj osnovi dodati glas n, pa tako prijeći u II. vrstu s perfektivnim značenjem; takav prezent služi za futur II.: mog-n-em, htje-d-n-em, ima-d-n-em, zna-d-n-em, smjed-n-em, dad-n-em ili dam.

Ovamo pogotovo idu glagoli I. vrste, koji redovito prave prezent po II. vrsti, kao: pan-em, stan-em, rekn-em. Oblik steknem je barbarizam.

3) Oblike: dadbudem, htjedbudem, imadbudem, smjedbudem, znadbudem, mogbudem zove Maretić u II. izdanju svoje gramatike od god. 1901., str. 130., »treće buduće vrijeme«, da tako predoči naš jezik tako bogatim u oblicima

kao što je grčki jezik: lelysomai, ali je kasnije odustao od te teorije; u IV. izdanju — od god. 1913., str. 205., zove te oblike futurom II. i dopušta ih samo u »zavisnim« rečenicama, a u istinu su to rijetki provincijalizmi. To je ostatak iz onih vremena, kada se je futur II. pravio od infinitiva i prezenta budem.

Imperativ ili zapovjedni način.

Naš imperativ ima sada samo ove nastavke: za drugu osobu sing. -i, za prvu osobu plurala -imo, za drugu plurala -ite; za treću osobu singulara i plurala služe oblici prezenta indikativa u zajednici s veznikom neka.

Imperativ se pravi od prezentske osnove i navedenih nastavaka. Ako je na kraju prezentske osnove vokal, to se imperativni vokal -i pretvara u glas -j.

	I. vrsta:	II. vrsta:	III. vrsta:
1.	—	—	—
2.	zna-i — znaj	dign-i	grad-i
3.	neka zna	neka digne	neka gradi
1.	zna-i-mo — znajmo	dign-imo	grad-imo
2.	zna-i-te — znajte	dign-ite	grad-ite
3.	neka znaju	neka dignu	neka grade

	IV. vrsta:	V. vrsta:
1.	—	—
2.	vid-i	čita-i — čitaj
3.	neka vidi	neka čita
1.	vid-imo	čita-imo — čitajmo
2.	vid-ite	čita-ite — čitajte
3.	neka vide	neka čitaju

P r i m j e d b e.

1) U starijem je jeziku oblik za treću osobu singulara glasio kao i za drugu, kako to još nalazimo u molitvi:

»sveti se ime tvoje, doći kraljevstvo tvoje, budi volja tvoja...« Osim u toj molitvi živi taj oblik i sada u nekim štokavskim krajevima, osobito u kletvi: »Nosi ga vrag!«

2) Imperativni nastavci odgovaraju tačno grčkim nastavcima za optativ prezenta ili jakoga aorista: -oimi, -ois, -oi, -oimen, -oite (*-οιμι, -οις* i t. d.); zato je nastavak za za 2. i 3. osobu singulara isti, jer je grčkomu *οι* jednako naše i, a glas s je otpao u slavenskom prajeziku, jer ovaj nije trpio riječi sa suglasnikom na kraju. Zato krivo uče naši filolozi, da postoje i imperativni nastavci: -j, -jmo, -jte, -ji, -jimo, -jite, nego treba reći: a) da se u imperativu pij nastavak -i iza osnovnog glasa i pretvorio u glas j, da se zijev ukine: pi-i, pi-j. To vrijedi i za druge vokalne osnove: čita-, ču-, razumje-, zna-, gospodu- i t. d.; b) kod glagola 4. razreda V. vrste umećemo glas j među prezentsku osnovu i imperativne nastavke radi zijeva: obeća-i — obeća-j-i, proda-i — proda-j-i i t. d.

3) Imperativni nastavci gube vokal i kod glagola: bojati ti se i stojati; zato ti imperativi glase: boj se, boj-mo se, boj-te se; stoj, stoj-mo, stoj-te.

4) Kako Divković (Oblici — str. 75.), tako i Maretić na str. 99. propisuje oblike: broj, daj, kroj, napoj, osvoj, spoj, ali to nije pravo, jer tako dolazimo do homonima: broj (numerus) i broj (numera), a homonima se valja čuvati. Zato treba upotrebljavati imperative: broji — brojite, doji — dojite i t. d.

Ti se naši jezikoslovci rado povode za Vukom, jer u knjizi »Kleine serbische Grammatik« — Vuk-Grimm, 1824., str. 98. — čitamo primjere: broj, kroj, stoj, pa su prema njima noviji jezikoslovci to uveli za ostale glagole, koji se svršavaju na -ojiti, kao: napojiti, osvojiti, spojiti.

5) Ne valjaju imperativi: vrsi od vrijeći (ovo od verh-ti), žezi od žeći (ovo od žeg-ti), strizi od strići (ovo od strig-ti), nego se mora govoriti: vrši (od glagola vršiti, koji je običniji nego vrijeći), žeži i striži prema prezentskim osnovama žež- i striž-, gdje je glas g omekšan pred glasom e. (Vidi Divković — str. 74., Maretić — str. 88., Vitanović — str. 57.). Isto tako ne valja imperativ žnji od žeti, nego se kaže: žanji, a samo složeni glagol požeti može imati oboje: požanji i požnji prema prezentima: požanjem i požnjem. (Sravni Divković — str. 74., Maretić — str. 89., Musulin — III., str. 151., Relković u »Kućniku« na str. 176. ima imperativ postriži.

6) Glagoli: brijati, grijati, sijati, smijati se imadu imperative kao da su glagoli 1. razreda I. vrste: brij, grij, sij, smij se.

Kondicional ili pogodbeni način.

I za kondicional trebamo particip perfekta aktiva (kao i kod perfekta, pluskvamperfekta svih i futura II. trajnih glagola).

Kondicional ima dva vremena: prezent i perfekt.

Prezent.

Prezent kondicionala pravimo od participa perfekta aktiva i enklitičnog aorista pomoćnog glagola bih:

bio bih	umio bih	satro bih	htjela bih
htio bih	umro bih	živio bih	živjela bih

Perfekt.

Perfekt kondicionala pravimo tako, da participu perf. akt. dodamo kondicional prezenta (bio bih) od pomoćnog glagola biti.

bio bih došao bila bih vidjela bila bih razumjela
bio bih napisao

P r i m j e d b a. Kako su nastali sadanji pomoćni oblici za aorist, utvrđeno je u II. poglavlju kod enklitikâ.

Oblik b i m živi i danas u čakavskim krajevima, kako nam to svjedoči zbirka narodnih čakavskih pjesama, što je izdao Stjepan Mažuranić u Cirkvenici god. 1907., tako čitamo: a) u pjesmi »Lijepa Primorkinja«, str. 235.:

»Da b i m bila črna oka,
Ljubila b i m Alaj-bega.«

b) iz pjesme »Draga dragog očekuje« na str. 157.:

»Da b i m znala, kim će putem doći,
Putem b i m mu bašelak sijala.«

c) iz pjesme »Mlada djevojka« na str. 99.:

»Ljubil b i m ju kao i rožicu.«

Pasiv.

Hrvatski glagol imade dva pasiva:

a) opisni ili perifrastični,

b) složeni.

Opisni se pasiv pravi tako, da se aktivu doda zamjenica se.

Složeni se pasiv pravi od participa prošlog pasivnog i oblika pomoćnog glagola biti.

Složeni pasiv imaju redovno svršeni glagoli i to p r e l a z n i.

Sada valja najprije vidjeti tvorbu toga participa.

Particip prošli pasivni.

Ovaj se oblik pravi od infinitivne osnove i jednog od ovih nastavaka: -en, -n, -t.

P r i m j e d b a. Krivo uči Maretić (IV. izd., 18. str.) i po njemu Musulin (iz. 1930., str. 131.), da postoje četiri

nastavka: -en, -jen, -n, -t, jer kod -jen glas j ne pripada ni tomu sufiksu ni osnovi, kad je umetak radi zijeva: ubi-en — ubi-j-en. Da je pravo tako učiti, onda bi se moralo reći, da imaju još dva nastavka: -ven i -ljen za participe: čuven i kupljen, a ipak tako ne smije učiti ni popularna knjiga, kad inače zna za ukidanje zijeva i za e p e n t e t i č n o l. Particip kupljen je nastao ovako: kupi-en — k u p j - e n — kup-lj-en i t. d. — T a k o u č i s o l i d n a z n a n o s t.

Prva vrsta.

1. razred:	2. razred:	3. razred:
ubi-en — ubi-j-en	ukrad-en	istreș-en
ču-en — ču-v-en	plet-en	dovez-en
	doved-en	dones-en

4. razred:	5. razred:
izdub-en	rek-en — reč-en
izoreb-en	pek-en — peč-en

6. razred:	7. razred:
zakla-n	ote-t
samlje-en — samlje-v-en	nape-t
satr-t — satr-en	pože-t
satr-v-en	nadu-t — nadu-en
	nadu-v-en

Druga vrsta
dignu-t

Treća vrsta
sagradi-en sagradj-en sagrađ-en

Četvrta vrsta

1. razred:	2. razred:	3. razred:
nema primjera	vidi-en — vidj-en	nema primjera
	viđ-en	

Peta vrsta

Svi razredi imaju nastavak -n: čita-n, pisa-n i t. d.

Primjedba. Ne valjaju ovi participi: donešen, donijet, rastrešen, ukrađen, čitat, pisat i ostali od V. vrste s nastavkom t. Onaj prvi i treći ne valjaju, jer nema zakona, po kojem bi se glas s pred e pretvorio u š; particip donijet ne valja nikako, jer se od nepravilnog infinitiva donijeti može napraviti samo aorist i particip prošli aktivni, glagolski prilog prošli aktivni, dakle: donijeh, donio, donijela i donijevši. Infinitiv donijeti je nastao prema starom aoristu donijeh, jer se infinitiv i aorist prave od iste osnove. Tako je analogija istisnula iz prakse pravi infinitiv donesti, koji se još govori kod kajkavaca. Particip ukrađen ima glas đ prema imenici krađa (od krad-ja), a on se mora napraviti od ukrad-en, te mora ostati glas d. Oni ostali ne valjaju nikako, jer ne mogu služiti kao osnova supstantivu sa sufiksom -je, koji znači glagolsku radnju; ne govori se čitat-je t. j. čitaće nego čitan-je t. j. čitanje i t. d. Kao što se take latinske riječi prave od supinske osnove na -io ili -us, kao redit-io i redit-us, tako i mi moramo čuvati taj stari recept za tvorbu spomenutih supstantiva. Ima još nešto: narod govori i ovo: sagradit, posadit i t. d. mjesto: sagrađen, posađen, pa bi trebalo i ove participe upustiti u književni jezik, a ipak se još ni jedan jezikoslovac nije usudio to predložiti.

Od glagola dobiti glasi particip dobiven, ne dobijen ili dobit (Maretić — 1913., str. 92. i 93.).

Particip blagosloven ne valja, jer je to uzeto ili iz staroslovjenskog ili iz ruskog, nego se mora govoriti blagoslovljen.

Particip prezenta pasiva nije sačuvan kao takav, nego se sada ćuti kao imenica u riječima: pobratim i posestrima, dok je prva riječ u istinu particip za muški rod, a druga je particip za ženski rod. Inače se oni kriju u prilozima: pustim-ice i hotim-ice.

Današnji pridjev pitom nije ništa drugo nego stari particip pitom prema glagolu pitkti = hraniti — krmiti.

Mjesto ovih participa naš je jezik uveo novu vrst pridjeva tako, da je mjesto nastavka -im uveo nastavak iv, kako se to dobro vidi, kad se naš jezik sravni s ruskim, jer je ovaj sačuvao taj particip.

ruski participi:	naši pridjevi:
nepobjedimyj	nepobjediv
neuderžimyj	neodrživ
neugasajemyj	neugasiv
neukrotimyj	neukrotiv i t. d.

Gdje pak mi nemamo takova pridjeva, valja se poslužiti relativnom izrekom kao: nazyvajemyj = koji se zove ili koji se zvaše (se je zvao), ako taj particip zastupa imperfekt.

Ako od istog korjena imamo i imenicu i glagol, može se katkada od imeničke osnove napraviti pridjev sa sufiksom -ljiv, kao: vid (visus) — vidljiv — visibilis — sichtbar. Stoga valja u barbarizme ubrojiti pridjeve: nepobjedljiv, neizgladljiv (ovo i zbog osnovnog značenja, jer je načinjeno prema ruskom neizgladimyj — njem. unauslöschbar, a to u nas znači neizbrisiv, neuračunljiv, djeljiv, a pogotovo pronicljiv, jer nema glagola proniciti niti supstantiva pronica ili pronic; glagolu pronicati odgovara pridjev pronicav kao mucav glagolu mucati.

Krivo uči Musulinova knjiga (II. knjiga, str. 117.), da futur II. glasi »budem bio moljen«. Kako je pak gotovo sav njegov pasiv kriv kao i njegova uzora Maretića (IV. izd., str. 109.), neka se vidi iz ove paralele:

Maretićevi oblici:	Musulinovi oblici:
Infinitiv:	
biti hvaljen	biti ili bivati moljen
Prez. ind.:	
bivam pohvaljen	bivam moljen
pohvaljen sam	
Imperf. ind.:	
bijah (bjeh) pohvaljen	bijah moljen
Aorist ind.:	
bih hvaljen	bih moljen
Futur I.:	
bit ću hvaljen	bit ću moljen
Perfekt:	
hvaljen sam	zamoljen sam
Pluskvamp.:	
bivao sam hvaljen	bijah bio moljen
bio sam hvaljen	
Futur II.:	
ne nalazi se	budem bio moljen
Imperativ:	
budi hvaljen	budi moljen
Kondicional:	
bio bih hvaljen	bio bih moljen (kao kondicional prezenta?!)

Maretić nema glagolskih pasivnih priloga, a Musulin je dodao: budući moljen i bivši moljen. Od svih Maretićevih oblika vrijedi jedino futur I. uz klauzulu i imperativ, tako i u Musulina. Ako tko ne vjeruje mojoj tvrdnji, neka izvoli navesti primjere iz jezika narodnoga i djela naših najboljih pisaca.

Šema složenih pasivnih oblika.

Vremena	Infiinitiv	Indikativ	Imperativ	Kondicional
Prezent:		budem nagrađen	budi nagrađen	
Imperfekt:				
Aorist:		bih nagrađen		
Futur I.:		bit ću nagrađen		
Perfekt:	(nagrađen biti)	nagrađen sam		bio bih nagrađen
Pluskvamp.:		bijah / bjeh / bio sam } nagrađen		
Futur II.:		budem nagrađen		

P r i m j e d b a : Prezent infinitiva ne postoji; perfekt infinitiva dolazi vrlo rijetko i to kao subjekat i s primjedbom, da particip ide u dativ (protivno uči Maretić — § 267., tačka b), ali krivo.

Krivo uči Musulinova II. knjiga na str. 117., da futur II. pasivni glasi: b u d e m b i o m o l j e n i t. d. Uopće mu je pogrešan gotovo sav pasiv kao i u Maretića — str. 109.

Prezent indikativa dolazi samo kao historijsko vrijeme. — Futur I. se smije upotrijebiti jedino onda, kada nije jasan perifrastični futur t. j. kada bi se mogao shvatiti aktivno s akuzativom povratne zamjenice.

Kondicional prezenta ne postoji.

Osim ovih pasiva ima i latentni t. j. pasivno je značenje sakriveno pod aktivnim oblicima, kao: rubrum fieri = rot werden = pocrvenjeti; alt werden = ostarjeti; hart werden = otvrdnuti i t. d.

Glagolski prilozi ili adverbiji.

Napokon dolaze dva oblika od glagolske osnove, koji se sada niti dekliniraju niti konjugiraju, a stoje uz glagole za oznaku vremena, načina ili uzroka radnje ili stanja, te se zato moraju zvati glagolski prilozi.

Glagolski prilozi: nehote i glede potječu iz daleke davnine, nu dok se prvi još upotrebljava u književnom jeziku uz mladi prilog n e h o t i c e prema nemilice i t. d., drugi se mora odstraniti iz književnog jezika, jer nikako ne živi u narodu i jer mu se pripisuje značenje prijedloga, kad se veli: g l e d e t o g a.

Glagolski prilog sadašnji.

Ovaj se oblik pravi od prezentske osnove trajnih glagola i nastavaka -nt; među osnovu i taj nastavak dođe umetak o kod svih vrsta osim III. i 2. i 3. razreda IV. vrste, potom se osnova omekša glasom j i redovno toj osnovi priloga doda nastavak -i. Glagoli III. vrste i 2. i 3. razreda IV. vrste imaju umetak **i.**

Primjeri:

li-o-nt-j-i	grad-i-nt-j-i
Dalje biva ovo: Među glasove **i** i **o** umetne se j radi zijeva, on daje glas u, tj daje ć, dakle: lijući (staro: lijѧšti)	Dalje biva ovo: Glasovi in daju e, tj daje ć, dakle: **gradeći** (staro: gradѧšti)

Ovaj je adverbij po nastavku nt za tvorbu njegove osnove sličan grčkom i latinskom participu prezenta (ago-**nt**-os — lauda-**nt**-is) i njemačkom (lese-**nd**).

I danas se dekliniraju neki participi prezenta, ali većinom po složenoj deklinaciji, kao: slijedeći (dan), idući (tjedan), djelujuća (milost), izvršujući (član), t e k u ć i (broj), v r u ć, m o g u ć.

Ovaj adverbij je po nastavku -i u istinu stari instrumental, jer su taj nastavak imale neke osnove I. deklinacije.

Glagolski prilog prošli.

Kao što samo trajni glagoli imaju glagolski prilog sadašnji, tako se samo od osnova svršenih glagola može praviti prilog prošli. Ovaj prilog odgovara participu grčkoga aorista.

Ovaj se oblik pravi od infinitivne osnove i nastavka ѧs; glas s se omekša glasom j i toj priložnoj osnovi doda kao i gore stari instrumentalni nastavak -i; dakle: ubi-ѧsj-i. Potom se među glasove **i** i ѧ radi zijeva umetne v, ѧ **je** u nas davno iščezlo, sj daje glas š, te izgovaramo: u b i v š i.

Ovo je znanstveno tumačenje, a za praktično učenje dosta je reći, da se vokalnim osnovama doda nastavak -vši.

Ne valja oblik počamši prema glagolu početi, nego je dobar oblik počevši.

I kod konzonantskih osnova je nekad bilo gotovo isto; stoga je prilog glagola reći glasio rekši, jer je napravljen od rek-ѧsj-i, od toga nastalo najprije rekѧši, a kasnije iščezlo ѧ, te ostalo samo rekši. No naš je jezik davno zavolio analogiju prema glagolima V. vrste, gdje se vazda čuje -avši, kao: pročit a v š i, raspis a v š i i t. d. pa je d v a s l o g a dodao konzonantskim osnovama. Tako su nastali adverbiji: rek-avši, utek-avši, doved-avši i t. d.

Od glagola doći glasio je stari adverbij došad-ši, no analogija je odstranila ono d pred ši, pa sad imamo adverbij došavši.

Od starih participa ove vrste ima jedan jedini u riječi bivši s pravom na potpunu složenu deklinaciju.

Nepravilni glagoli.

Hrvatski jezik ima u istinu samo dva nepravilna glagola: biti i ići, no obično se dodaje i glagol htjeti i to radi prezenta indikativa.

Vremena	Infinitiv	Indikativ	Imperativ	Kondicional
Prezent	bi-ti	1) jesam ili sam 2) budem, budeš	budi, neka bude, budimo, budite, neka budu	bio bih
	i-ći	idem	idi, neka ide, idimo, idite, neka idu	išao bih
	htjeti (hotjeti)	hot-j-u, hoću, hoćeš		htio bih
Imperfekt		bijah, bijaše bjeh, bješe		
		(id-jah), iđah		
		1) hotje-ah hotje-j-ah hoti-j-ah 3) hot-jah, hoćah 2) htje-ah htje-j-ah hti-j-ah		
Aorist		bi-h, bi, bi bismo, biste, biše		
	samo složeni!	nađ-oh, e, -e nađ-osmo, oste, oše		
		htje-h, htje, htje htjed-oh, e, e		
Futur I.		ja ću biti ili bit ću		
		ići ću		
		ja ću htjeti ili htjet ću		
Perfekt		bio sam		(bio bih bio)
		išao sam		bio bih išao
		htio sam		bio bih htio
Pluskvam-perfekt		bijah bio, bjeh bio		
		bijah išao, bjeh išao		
		bijah htio, bjeh htio		
Futur II.		budem		
		budem išao		
		budem htio ili htjedn-em		

Participi ili glagolski pridjevi

prošli aktivni:

bi-l — bio
bila
bilo
iš-a-l — išao
iš-la
iš-lo
htje-l — htio
htje-la
htje-lo

prošli pasivni

Glagolski prilozi ili adverbiji

sadašnji:

bud-o-nt-j-i
budući
id-o-nt-j-i — idući
hot-i-nt-j-i — hoteći
htje-o-nt-j-i — hti-j-u-ć-i
ne htijući, ne-hote

prošli:

došad-ši — došavši
bi-v-ši

Primjedbe. Glagol biti ima dva prezenta: trajni (jesam, sam) i svršeni (budem). On ima aorist iz prastarih vremena, iako je trajan, dok danas samo svršeni glagoli prave aorist. — Pravi particip prezenta, odnosno adverbij bio bi sući prema staroslovjenskom сѫшти, no mjesto toga se uzima oblik budući, iako ima više značenja za budućnost.

Glagol ići ima dvije osnove: infinitivnu **i-** i prezentsku id. Stari je infinitiv glasio i-ti, na-iti i t. d.: tu je najprije glas i radi zijeva prešao u j, zatim nastala metateza glasova **j i t i** u isti čas od tj nastalo ć. To je dakle išlo ovako: do-iti — dojti, dotji — doći. Iz složenih glagola: doći, naći, proći i t. d. prešlo je ć putem analogije **i** u jednostavni glagol, te on glasi **ići.**

Imperfekt glagola ići je načinjen od prezentske osnove id- i nastavka -jah analogno prema građah, sađah i t. d., dok je stari imperfekt glasio: id-ijah.

Kod složenih glagola prezentska osnova ima na kraju glas đ, koji je nastao ovako: kod prezenta do-idem i je radi zijeva prešlo u j, potom nastala metateza glasova j i d i u isti čas d i j dalo novi glas đ; dakle: do-idem, do-jdem, dodjem, dođem. — Aorist se pravi od prezentske osnove: doć-, nać- i nastavka za konzonantske osnove.

Glagol ići je od glagola hoditi pozajmio korijen hod, zatim je glas o prešao u glas e, odnosno ѣ i u isti čas od h nastalo š, dakle nastao nov korijen šѣd, u nas šad. Od ovoga korjena i nastavaka -l, -la, -lo nastao je particip perfekta aktiva: šad-l, od toga šal, pošto je nestalo glasa d, napokon šao, kao što to čujemo u složenih glagola: do-šao, na-šao, pro-šao i t. d. Kod jednostavnoga glagola je opet analogija prenijela iz infinitiva glas i i spojila s oblikom šao, pa tako taj particip glasi išao.

Kod glagola htjeti ili hotjeti (IV. vrsta) nepravilno je načinjena prezentska osnova, jer je korjenu hot- dodan glas j, pa tako nastala osnova hot-j t. j. hoć-. Osim toga je za 1. osobu singulara sačuvan stari nastavak -u (još kod: mogu i u narječju: velju i viđu), a u trećoj osobi plurala nastavak -ê (jer stoji mjesto: entъ).

Ovaj glagol ima tri imperfekta, što ih može upotrebljavati književni jezik; ostali su oblici vrlo neukusni barbarizmi. — Negativni prezent neću napravljen je iznimno isto tako kao i lat. riječ nemo: ne-(ho)ću = ne-(ho)mo, pa je u oba slučaja vokal e u prefiksu produžen za nakna-du, jer su od trosložnih riječi nastale dvosložne. — Glagolski prilog sadašnji je napravljen kao kod glagola 2. razreda IV. vrste: videći — hoteći, no s negacijom je ugodnije reći: ne htijući ili nehote, nego ne hoteći. Ovdje

se mora istaknuti razlika među izrazima: ne htijući ili nehote: prvi dolazi s infinitivom kao objektom (ne htijući se pokoriti), a prilog nehote dolazi u značenju latinskih riječi: imprudenter — per imprudentiam — imprudens (feci). Mjesto n e h o t e govori se i n e h o t i c e.

U riječi nehote sačuvan je stari particip prezenta hote (staroslov. hotѧ = hoten), ali dolazi samo ničeno, pa je čestica ne tu postala prefiks. Nije dobar oblik hotjevši ili htjevši (Maretić — str. 107., dok Musulin dopušta samo h o t j e v š i — u III. knjizi, str. 35., god. 1930), jer je naš jezik davno prestao praviti taj prilog za trajne glagole.

Tko još upotrebljava te priloge, mora preče pravo dati obliku htjevši, jer se samo on može spojiti s negacijom: ne htjevši, a nikako se ne može dopustiti, da se kaže: ne hotjevši.

Mjesto staroga imperativa ne htij (prema raz-umij) uzimamo nepravilni imperativ od glagola moći: nemoj, nemojmo, nemojte.

U participu hotimice sačuvan je starinski particip prezenta pasiva: hotim. To je genitiv imenice, kao što su napravljene riječi: bjelica, crnica i t. d. Samo ovakovi genitivi: hotimice, pustimice, letimice i t. d. dolaze adverbijalno sami; inače uz prave imenice stoji pridjev kao atribut: drage volje, teška srca, tužna srca, sabrane pameti i t. d.

Od glagola prohtjeti se dolazi samo impersonalni oblik p r o h t i j e s e za prezent kao umije od umjeti.

Nema glagola ushjeti, nego se u narječju čuje ushtije mjesto: bude htio ili htjedne.

VII. dio.

SINTAKSA ILI NAUKA O IZRECI.

Opća pravila.

1. Četvrti dio slovnice, koji uči, kako valja nizati riječi, da se njima izrazi smisao pravilno i razgovijetno, zovemo sintaksa ili skladnja.

Izreka je misao, koja se izrazi riječima.

Primjeri: Učenik piše zadaću. — Perivoj se uređuje. — Drveće cvjeta. — Bog je dobar.

2. Svaka prava izreka ima redovito barem dva bitna dijela: subjekt i predikat. Samo neznatan broj izreka nema subjekta; takove se izreke zovu besubjektne.

Subjekt je u izreci:

a) ono, što vrši kakovu radnju (aktiv),

b) ono, što je predmet radnje (pasiv),

c) ono, što se nalazi u kakvu stanju,

d) ono, što na sebi nosi obilježje, koje se izrazi kakvim imenom t. j. riječi, koja se deklinira.

Prema tome imamo četiri vrste subjekata.

Ako se ime subjekta deklinira, redovito stoji u nominativu kojeg mu drago broja. Takav se subjekt zove slovnički.

Predikat je ono, što se o subjektu kaže: a) samim glagolom, b) glagolom nepotpuna smisla i kojim imenom. — Prvi se predikat zove glagolski, a drugi imenski.

Subjekti:	Predikati:
a) Učenik	uči.
Poljodjelac	ore.
b) Željeznica	se gradi.
Djeca	se odgajaju.
c) Drveće	cvjeta.
Dijete	spava.
d) Marko	je trgovac.
Knjiga	je njegova.
To	se čini nevjerovatno.
Dva i tri	je pet.

Među glagole nepotpuna smisla idu: biti, bivati,, postati, postajati, držati, smatrati, zvati, nazivati, izabrati, proglasiti, imenovati, dati za, uzeti za, pokazati se, činiti se (sravni u latinskom dva nominativa i dva akuzativa). Nu glagol biti = esse tvori sam predikat, kad znači boraviti, nalaziti se, živjeti. Zato Belić krivo kaže, da je u izreci: »On je kod kuće«, predikat izražen riječima »je kod kuće«, nego je predikat samo glagol j e, a one druge riječi izriču oznaku mjesta.

3. O slovničkom subjektu.

Subjekt se može izreći:

a) imenicom: Golub guče. — Ruža cvate.

b) zamjenicom: To je moje. — Ko je došao?

c) pridjevom: Crno je znak žalosti. — Pravedni reče nepravednomu.

d) brojem: Pet i deset je petnaest.

e) infinitivom: Tuđe uzimati je zabranjeno.

f) svakom riječi, kad se što o njoj kaže: Riječ o d je prijedlog. — **D** je tvrd glas. — Imenica g l a v a je ženskoga roda.

4. O logičkom subjektu.

Kad se ime subjekta nalazi u genitivu, subjekt se zove logički.

Ovaj subjekt dolazi:

a) uvijek uz glagole nestati i nemati (lat.: evanescere, deesse, consumi, abesse),

b) katkad uz glagole: biti, imati (njemački es gibt, lat. esse), nalaziti se, naći se, trajati i trebati (lat. necesse est ili opus est, njem. notwendig sein).

Uz glagole pod b) dolazi taj subjekt dva puta:

1) ako se misli na dio predmeta, kojemu se bitnost ne promijeni, ako mu se oduzme koji dio;

2) ako se od skupine istovrsnih bića uzimaju samo neka kao subjekt za te predikate.

Primjeri:

Subjekti:	Predikati:
a) Sredstava	nema.
Poštenja	nestaje.
b) Knjigâ	ima.
Hrane	je bilo.
Junakâ	se nađe.

Krivo piše Dr. P. M. u 18. nastavku »Okultnih fenomena«: »...kada je nestao gospodin.«

P r i m j e d b a. Krivo uče neke slovnice (Divković, Maretić, Musulin i t. d.), da postoji dativ logičkoga subjekta, pa hoće da to dokažu primjerima: Htjelo im se slobode. — Ne kazuje baba, kako joj se snilo, nego kako joj je milo. — U prvoj je izreci logički subjekt »slobode« u genitivu, a »im« valja shvatiti kao dativ objekta; u drugoj izreci »snilo se« je predikat, a subjekta nema, dok ono »joj« je dativ objekta.

Isto je tako krivo tvrditi, da je u frazama: sram me je, stid me je, briga me je i t. d. akuzativ me akuzativ logičkoga subjekta, jer se iz potpune izreke vidi jasno, da je me akuzativ objekta uz glagol biti, iako je on inače neprelazan.

Primjer: Strah me je noću ići kroz groblje. — Iz ovog se primjera vidi, da je subjekt izražen infinitivom ići, da predikat tvore riječi: strah je, a riječ me je akuzativ objekta.

5. Izreke sa slovničkim i logičkim subjektom.

U onim izrekama, u kojima je formalni subjekt izražen glavnim brojevima: pet, šest i t. d., ili kakovom određenom ili neodređenom mjerom ili imenicom, ime logičkoga subjekta stoji u partitivnom genitivu, jer se predikat u istinu odnosi na bića, kojima je ime u genitivu: Tu je poginula prva stotina junaka. — Deset učenika našega razreda ima odličan uspjeh.

Ako se izostavi broj subjekata ili mjera za razne težine ili opsege, onda se dobije izreka sa samim logičkim subjektom.

Primjeri: Ima (nešto) posla. — Bilo je (nešto) nade. — Našlo se je (nekoliko) ljudi.

6. Izreke bez subjekta.

Ove se izreke javljaju:

a) kad se govori o prirodnim pojavama, kojima je kao i u drugim jezicima subjekt nemoguće odrediti: Grmi. — Es donnert. — Tonat. — Sijeva. — Es blitzt. — Fulminat.

b) kad ko ne voli nabrajati više subjekata: Tu se je jelo (puno jela), pilo (razne vrste pića) i pjevalo (puno pjesama).

c) kad se upotrebljava pasiv neprelaznih glagola: Kako se živi u Zagrebu? — Za domovinu se slatko umire.

O predikatu.

1. Primjeri:

I.

Subjekt:	Predikat:	
Ti	učiš.	sam glagol.
Mi	smo šetali.	
Putnik	je zakasnio.	
Otac	će doći.	

II.

Subjekt:	Predikat:	
On	je učenik.	glagol i imenica.
Car	bješe milostiva srca.	
Stolovi	su od srebra.	
Kraljević Marko	se drži za (najvećeg) junaka.	
Marko	postade (prvim) junakom.	
Bolesnik	je pri svijesti.	

III.

Subjekt:	Predikat:	
To	je moje.	glagol i zamjenica.
To	se drži za moje.	
To	se smatra mojim.	

IV.

Subjekt:	Predikat:	
To	je pravedno.	glagol i pridjev.
Aristid	se držaše za najpravednijega.	
Aristid	se zvaše najpravednijim.	

V.

Subjekt:	Predikat:	
To	je prvo.	glagol i broj.
To	se drži za prvo.	
To	se smatra prvim.	

Iz ovih primjera vidimo, da se predikat može načiniti:

a) od samoga glagola,

b) od glagola i kojeg imena.

Imena kao česti predikata zovu se predikatna.

Osim toga valja zapamtiti da

a) predikatna imenica može biti:

1) u nominativu,
2) u genitivu bez prijedloga,
3) u genitivu s prijedlogom (od, bez),
4) u akuzativu s prijedlogom za, pod,
5) u lokativu s prijedlogom pri,
6) u instrumentalu bez prijedloga;

b) a ostala imena u:

1) nominativu,
2) akuzativu s prijedlogom za,
3) instrumentalu bez prijedloga.

8. Slaganje predikata sa subjektom.

1) Ako je predikat načinjen od sama glagola u jednostavnim ili opisanim oblicima (prezent, imperfekt, aorist i futur I. indikativa i imperativ), to se glagolski oblik sa subjektom slaže: a) u broju, b) u osobi.

Primjer: Ruža cvate. — Ptice pjevaju. — Kada ćeš ići u Zagreb? — Ova se knjiga mnogo traži.

2) Ako je predikat načinjen od participa i pomoćnog glagola biti ili htjeti (ređe biti i htjeti), to se jednostavni oblici pomoćnih glagola, koji se konjugiraju, sa subjektom slažu u broju i osobi, a particip se slaže sa subjektom u broju, rodu i padežu.

Primjeri: Kolumbo je otkrio Ameriku. — Homerova će se djela vazda čitati kod kulturnih naroda. — Svi će urotnici biti poubijani.

3) Ako je predikat sastavljen od glagola i imenice, glagol se slaže kao i gore, dok je u jednostavnom ili opisanom obliku, a imenica se ne mora slagati ni u rodu ni u broju ni u padežu. Može li se od iste osnove napraviti

imenica muškoga i ženskoga, pa možda još i srednjega roda, mora se predikatna imenica slagati sa subjektom u broju i rodu, a može i u padežu.

Primjeri:

Subjekt:	Predikat:
Orao	je kralj (svih ptica).
On	je junak.
On	je (tvoj) branitelj.
Ruža	je kraljica (svega cvijeća).
Ravijojla	je prijateljica (junaka).
Mara	je krojačica.
Ivan	je (ako je dijete) pastirče.
Grci	postadoše prvim narodom staroga doba.
Lav	je najsmjelija životinja.

4) Ako je predikat napravljen od glagola i kojeg imena s 3 roda (pridjevne zamjenice, pridjevi, participi ili glagolski pridjevi, neki glavni i svi redni brojevi), jednostavni se ili opisani glagol slaže sa subjektom u broju i osobi, a ime u broju, rodu; samo se još i u padežu moraju slagati svi participi na -l-la-lo i većinom participi na -t-ta-t-o, n-na-no, en-ena-eno, a ostala imena ne.

Subjekt:	Predikat:
Knjiga	nije moja.
Knjiga	se smatra mojom.
On	je kriv.
On	je proglašen za kriva.
On	se čini lud.
On	se čini ludim.
On	se ćuti uvrijeđenim.
Tko	je došao?

5) Kad se govori s osobom, prema kojoj valja i riječima izraziti poštovanje, uzima se oblik za 2. osobu plurala i predikatno se ime meće u plural muškoga roda, ako je to pridjev ili particip ili redni broj:

Gospodine, Vi ste dobili ovo pismo.

Gospodo, Vi ste vrlo milostivi.

6) Ako je subjekt izražen singularom kolektivnog supstantiva, koji dolazi u pluralu, predikatni se glagol meće u singular; ako pak subjekt izreknemo kolektivnom imenicom, koja služi za plural druge singularne imenice, njezin se predikat meće u plural, a predikatno ime s tri roda, ako dođe, ima oblik za ženski rod, jer te imenice idu po singularu a-deklinacije (braća, gospoda, vlastela i djeca) ili i-deklinacije (janjad i t. d.).

Subjekt:	Predikat:
Vojska	je otputovala.
Roj	uteče.
Gospoda	su došla.
Djeca	su zdrava.
Braća	su složna.

Zato krivo piše Dr. P. M. u 20. nastavku »Ok. fen.«: ...kada je služinčad uvjeravala...«

7) Ako su subjekti izraženi zamjenicama: ja i ti, ja i ona, ti i on, ti i ona, predikat ide u plural za osobu, koja prije dođe u nominativu osobnih zamjenica i rod participa se ravna ovako:

Ja (m.) i ti (m.)	smo sretno prošli.
Ja (m.) i ti (ž.)	smo sretno prošli.
Ja (ž.) i ti (ž.)	smo sretno prošle.
Ja (ž.) i ti (m.)	smo sretno prošli.
Ti (m.) i on	ste sretno prošli.
Ti (ž.) i on	ste sretno prošli.
Ja (m.) i ona	smo sretno prošli.
Ja (ž.) i ona	smo sretno prošle.
Ti (ž.) i ona	ste sretno prošle.

8) Ako bi došla imenica srednjega i zamjenica ženskoga roda kao subjekti, bolje je rečenicu preobraziti nego se držati toga pravila. Bolje je dakle reći: Ona je došla s djetetom, nego: Ona i dijete su došle (ili došla ili došli). Ovaj zadnji particip pogotovo nema prava na to mjesto, kad tu nema nikako muškoga roda, a ipak se to čita dosta često, jer ljudi ne mare za pravilnost u govoru.

P r i m j e d b a. Zato krivo uči Maretić (IV. izd., str. 134.) i po njem Musulin (IV. knjiga, str. 39.), da predikat može biti i u jednini i u množini, te osobito neugodno dira u uho Musulinova izreka na strani 56. III. knjige: »Što su tih osam primjera« To su sve konstrukcije po smislu, ali se narodni govor tu ne osvrće na smisao, nego na formu riječi, kojima je subjekt izražen. S istog je razloga kriv i Maretićev primjer na istoj strani: »Devet se svjedoka zakleše.« Taj se primjer nalazi i u Musulina na str. 39. IV. knjige. Još je gore netko napisao u »Jut. Listu« od 31. VIII. 1933.: »Dvije ribarske lađe su uslijed bure potonule, kojom su se prilikom 11 španjolskih ribara **potopila.**«

9) Ako službu subjekta vrše brojevi: dva, oba, tri, četiri, a uz njih se pomišljaju subjekti muškoga ili srednjega roda, predikatni glagol dolazi u plural, a predikatno ime, kod kojega se razlikuju tri roda, dođe u dual muškoga ili plural srednjega roda.

Primjeri:

Dva (sina) i d u na posao.
Dva s u (sina) o t i š l a na posao. (Dual.)
Dva sela t r a ž e školu.
Dva s u sela i z g o r j e l a. (Plural.)

10) Ako je formalni subjekt broj, što se ne deklinira, kao: pet, šest, sedam i t. d., ili ove riječi: malo, mnogo, dosta, toliko, koliko, više, manje, jednostavni glagol kao predikat ili predikatni dio ima singularan oblik, a particip,

ako dođe, ima singularan oblik za nominativ singulara srednjega roda:

U našem je razredu propalo deset učenikâ.
Nedavno je ubijeno pet hajduka.
U nas je mnogo ljudi stradalo od poplave.

11) Ako su formalnim subjektom defektni brojevi: dvoje, troje, četvero i t. d., predikatni glagol dolazi redovito u singular, a predikatno ime od tri roda ima nominativni oblik za singular srednjega roda:

Tada njih dvoje d o đ e u kuću i s j e d e.
U tom je požaru n a s t r a d a l o troje djece.
Onomu je pastiru o b o l j e l o petero janjadi.

Primjedba. Ako je govor o osobama, može se ipak predikat metnuti u plural, ali tada te riječi dođu u sredinu izreke kao neki višak, da se njim odredi broj subjekata:

Tu su se — njih dvoje — razgovarali.
Mi smo — dvoje — bili na sve pripravni.

To biva redovito, ako je izreka velika, pa ima makar još jedan predikat:

Primjeri:

Potom d o đ e oboje, pa me s t a n u pitati za mojega oca. — Tada pristupi njih dvoje i razabravši iz mojih riječi, da je očeva bolest izvan opasnosti, vrate se kući veseli.

12) Ako su subjekti brojne imenice: dvojica, trojica i t. d., predikatni glagol stoji u pluralu, a predikatni particip dođe u dual, ali se podnosi i plural muškoga roda, ako dolazi još jedan particip.

Primjeri:

Dvojica idu na posao.
Dvojica su otišla na posao, pa su zaradili dobru svotu.

13) Ako je subjekt jedna od zamjenica: ovo, to, ono, glagol se slaže s predikatnom imenicom u broju i osobi, a particip u broju, rodu i padežu:

Primjeri: To su moje riječi. — To su bile moje riječi.

14) Ako je subjekt izražen imenicom u množini, a predikatna je imenica u jednini, glagolski se jednostavni oblik kao dio predikata sa subjektom slaže u broju i osobi, a particip u broju, radu i padežu:

Ti su hajduci bili strah i trepet svoj okolici.
Veliki su ljudi ponos svog naroda.

15) U izrekama, koje imaju logički subjekt u genitivu, predikatni glagolski oblik, ako je jednostavan, dolazi u 3. osobu singulara, a ako ima još particip, on dođe u nominativ singulara srednjega roda:

Tu nema Božjega blagoslova. — Nije bilo Božjega blagoslova. — Nestaje ustrpljivosti. — Nestalo je ustrpljivosti.

16) Ako je govor vrlo živ, pa se radnje brzo nižu, može se izostaviti ili sav predikat ili dio predikata, no samo onda, ako se može lako dodati u misli:

Ja na brdo (dođoh), a sunce za brdo (zađe).
Upravo ja u šumu (stigoh), a mrak (pade) na zemlju.

Ovakove se izreke zovu eliptične.

Izreke po sadržaju.

Po sadržaju su izreke:

a) jesne ili afirmativne, kojima se kazuje, da neko nešto radi ili da je nešto ovako ili onako i t. d.

Pastir čuva stado. — Oblaci se tjeraju po nebu. — Škola odgaja mladež. — Povijest je svjetlo istine.

b) niječne ili negativne, kojima se kazuje, da neko nešto ne radi ili da nešto nije ovako ili onako ili da nešto nije podloga nekoj radnji, kao:

Pastir ne čuva stada. — Oblaci se ne tjeraju po nebu.

S obzirom pak na to, da li izreke samo pokazuju neku radnju ili zapovijedaju, da se nešto radi, ili pitaju, da li se što radi, ili žele, da se što uradi, ili se kliče od kakva čuvstva, dijele se opet i jesne i niječne na:

a) pokazne ili indikativne,
b) zapovjedne ili imperativne,
c) upitne ili interogativne,
d) željne ili optativne,
e) usklične ili eksklamativne.

Primjeri:

	Jesne:	Niječne:
Indik.	Učenik uči.	Učenik ne uči.
Imper.	Učeniče, uči.	Vjetre, ne puši.
Interog.	Uči li učenik?	Ne uči li učenik?
Optat.	O da učenik uči!	O da vjetar ne puše!
Eksklam.	Kako je krasan dan!	Kako ne mogu to naći!

Da bi se bolje upamtila ova razdioba po sadržaju, evo prikazat ćemo je zorno i to tako, da ćemo pomisliti, da sve izreke obuhvataju dvije pačetvorine, zatim ćemo svaku pačetvorinu razdijeliti na pet česti:

Afirmativne ili jesne izreke	Negativne ili niječne izreke
Indikativne ili pokazne	Indikativne ili pokazne
Imperativne ili zapovjedne	Imperativne ili zapovjedne
Interogativne ili upitne	Interogativne ili upitne
Optativne ili željne	Optativne ili željne
Eksklamativne ili usklične	Eksklamativne ili usklične

IZREKE PO OBLIKU.

Po obliku se izreke dijele na:

a) p r o s t e, b) s l o ž e n e.

Složene se dijele na:

a) usporedno ili parataktično složene,

b) podređeno ili hipotaktično složene.

Od usporedno složenih mogu nastati stegnute, a od podređeno složenih skraćene izreke.

A) Proste izreke.

Proste su izreke dvovrsne:

a) sasvim proste,

b) proste raširene.

Sasvim proste izreke imaju samo subjekt i predikat, dapače ima ih i bez subjekta.

Subjekt:	Predikat:
Zora	rudi.
—	Grmi.
Kos	zvižduka.
Proljeće	se javlja.

Osim ovih bitnih dijelova mogu proste izreke imati i ove dijelove:

a) atribut,

b) objekt,

c) prilog ili adverb; mjesto adverba može doći adverbijalna oznaka.

Ovakove se izreke zovu proste raširene.

O atributu.

Atribut je svaki dodatak imenici ili imeničkoj zamjenici. On se može izreći:

a) imenicom,

b) zamjenicom,

c) pridjevom (ovamo idu i participi),

d) brojem,

e) infinitivom,

f) prilogom, ali vrlo rijetko.

A t r i b u t i :

U č e n i k Marko piše uredno. — M o j konj trči vrlo brzo. — M a r l j i v učenik zaslužuje pohvalu. — U k r a d e n a stvar nije blagoslovljena. — D v a lješnika orahu (su) vojska. — Oni g o r e ne daju nam mira.

a) I m e n i c a k a o a t r i b u t.

Imenica kao atribut može doći:

a) u isti padež, u kojem je druga imenica ili imenička zamjenica, kojoj je dodana za neku oznaku;

b) u genitiv bez prijedloga;

c) u dativ bez prijedloga, ali vrlo rijetko;

d) u instrumental bez prijedloga;

e) u koji mu drago padež s prijedlogom.

Imenica kao atribut u slučajevima pod a) zove se apozicija.

b) Apozicija.

1) Apozicija je imenica, koja se kao atribut slaže s drugom imenicom ili imeničkom zamjenicom u padežu, a

često i u broju i rodu. Ona dakle prati svoju imenicu ili imeničku zamjenicu kroza svu deklinaciju.

P r i m j e r i :

Romul, osnovatelj grada Rima, bi uvršten među bogove. — Tomislav, prvi hrvatski kralj, bi po narodnoj predaji okrunjen na Duvanjskom polju.

2) Uz imena vladara dolaze kao apozicija:

a) redni brojevi, ako ima više vladara istoga imena;

b) razni pridjevi kao časna ili sramotna oznaka vladanja:

Napoleon I., strah i trepet cijele Evrope, umrije u sužanjstvu na otoku sv. Helene. — Aleksandar Veliki ubi prijatelja Klita u naglosti. — Ivan Grozni, ruski car, ide u red najkrvoločnijih vladara svih vremena.

Krasni cvijet ljiljan služi za primjer čistoće. — Mala ptica slavuj krasno pjeva. — Stari Grci, mali, ali duhovit i hrabar narod, pobijediše u više bitaka mnogobrojne, nu priproste Perzijance.

3) Ako službu apozicije vrši samo imenica bez atributa i to uz subjektivnu imenicu, a ne slažu se te dvije imenice u broju i rodu, ravna se predikat prema apoziciji; ima li pak ona imenica, koja je tu apozicija, još kakav atribut, tim se prije mora predikat slagati s tom imenicom. U oba ta slučaja stoji apozicija pred subjektom.

P r i m j e r i :

Grad Vinkovci ne broji mnogo stanovnikâ. — Mali grad Vinkovci ne broji mnogo stanovnika. — Lječilište Kiseljak poznato je svuda u Bosni iHercegovini. — Gora Vlašić poznata je sa svojih pašnjaka. — Visoka gora Vlašić poznata je sa svojih pašnjaka.

Sravni latinski: Corioli oppidum captum est.

4) Ako pak taka složena apozicija stoji poslije subjektne imenice, predikat se slaže sa subjektom.

P r i m j e r i :

Vinkovci, mali grad, imaju veliku gimnaziju. — Kiseljak, glasovito narodno lječilište, poznat je s prirodnih krasota. — Vlašić, visoka gora, pun je krasnih vidika.

c) Atributni genitiv.

Atributni genitivi nijesu jednaki po odnošaju, u kojem se nalaze s imenicom, iza koje stoje; zato se dijele na:

1) subjektivne,
2) objektivne,
3) posesivne,
4) partitivne,
5) kvalitativne.

1) Subjektivni genitiv.

Ovaj se genitiv pozna po tom, što znači, da biće, kojemu je ime u genitivu, vrši radnju ili se nalazi u stanju ili ima na sebi svojstvo, što ga označuje riječ pred tim genitivom:

Borba ovih vojnika bijaše krvava.

Bolest moga prijatelja traje dugo.

Marljivost ovih đaka zaslužuje osobitu pohvalu.

Na koje pitanje dolazi ovaj genitiv? — Imaju li to drugi jezici?

2) Objektivni genitiv.

Ovaj se padež pozna po tom, što znači, da je biće, kojemu je ime u genitivu, predmet ili objekt radnje, koju znači riječ pred tim genitivom:

O r a n j e p o l j a često zakasni zbog proljetnih kiša.

P o d i z a n j e š k o l a naviješta dolazak prosvjete.

Na koje se pitanje nađe ovaj genitiv? Što stoji mje-

sto ovoga genitiva, ako mjesto glagolske imenice dođe infinitiv? — Ima li taj genitiv u drugim jezicima?

3) Posesivni genitiv.

Ovaj se genitiv pozna po tom, što znači, da biće, kojemu je ime u genitivu, ima ili posjeduje ono, što znači riječ pred tim genitivom:

Sin moga susjeda odlazi u tuđinu.

Dućan uredna trgovca mami kupce.

Na koje se pitanje nađe ovaj padež? — Da li to imaju drugi jezici?

Napomena.

1) Ako u latinskom, grčkom, njemačkom ili francuskom jeziku stoji genitiv imenice, koja je ime određene ili poznate osobe muškoga ili ženskoga roda, to se mjesto tih stranih genitiva mora uzeti naš posesivni pridjev na: -ov, -ev, -in; filius regis — ho tou basileos hyios — der Sohn des Königs — le fils du roi = kraljev sin.

2) Ako je u lat. jeziku zamjenica aliquis ili quidam kao atribut, u francuskom i njemačkom neodređeni član uz takav genitiv, onda se taj strani genitiv mora prevesti genitivom imenice i genitivom neodređene zamjenice neki: filius regis cuuisdam — ho hyios basileos tinos — der Sohn eines Königs — le fils d'un roi = sin nekoga kralja.

3) Ako iza stranoga genitiva slijedi apozicija ili relativna izreka, mora i u nas ostati genitiv: Orationes Ciceronis, optimi oratoris antiquae Romae, libenter lego: — Govore Cicerona, najboljeg govornika staroga Rima, rado čitam.

Zato je krivo napisao časopis »Naš jezik«, sv. I. 1932., na str. 9. ovu izreku: »Već zato što je ovaj rečnik **Vukov,** reformatora naše književnosti i književnog jezika . . .«

4) Partitivni genitiv.

Partitivni genitiv znači, da se od kolektivnih predmeta ili od mnoštva samostalnih bića uzima onoliko, koliko znači riječ pred tim genitivom.

Ovaj genitiv dolazi:

a) uz određene mjere: metar, kila, litar i t. d.,

b) uz neodređene mjere: dosta, malo, mnogo, kola, tovar, vreća, bure, vagon, što, nešta, ništa i t. d.

Petar je kupio tri metra dobra sukna.

Što stoji kila ovih smokava?

Za taj posao treba imati dosta ustrpljivosti.

Na koje pitanje dolazi ovaj padež? — Kako se može to izraziti drugim jezicima?

Ne valja reći: što nova ili ništa nova (lat. quid novi — nihil novi), nego treba reći: što novo, ništa novo. Još je gore reći: nešto novoga. Da li su u nas te pogreške nastale pod utjecajem lat. ili njem. jezika?

5) Kvalitativni genitiv.

On dolazi uvijek s kakvim pridjevom i na isto pitanje kao i kvalitativni pridjevi. Zato se i u običnom govoru može zamijeniti pridjevom, koji je napravljen od pridjevne i imeničke osnove, a u pjesnika je vrlo čest.

Matko je momak crnih očiju (— crnook). (Lat.?)

Na koje pitanje dolazi ovaj padež? — Kako se to veli njem. i francuski? — Koliko kvalitativnih padeža ima latinski jezik?

d) Atributni dativ.

Ovaj je atribut vrlo rijedak i mjesto mu je pred imenicom, a ne iza imenice kao kod genitiva:

Markov topuz odletje nebu pod oblake. — Kad ćemo bratu u pohode?

e) Atributni instrumental

Ovaj je padež dosta čest. On dolazi uz imenice, što su od iste osnove, od koje i glagol, koji zahtijeva instrumental objekta:

Moj je susjed trgovac vinom (trgovati vinom).

U školama nema kazne šibama (kazniti šibama).

Prijedložni atributi.

Kao atribute možemo naći sve padeže s prijedlozima:

1) Genitiv partitivni: a) uz glavne i redne brojeve, b) uz zamjenice: tko, netko, nitko, svatko; c) uz superlative: jedan od nas, prvi od vas, tko od njih, najhitriji između vas, najhrabriji od njih.

Genitiv kakvoće: mladić od dvadeset godinâ, dijete od osam mjeseci, brodovlje od dvadeset jedinica, knjiga od 200 stranica.

Genitiv gradivni: kuća od kamena, klupa od hrastovine, namještaj od najboljega materijala, nakit od suhoga zlata.

2. Dativ: Boj proti neprijateljima bijaše dug i žestok. — Nije dobro reći: ljubav k domovini, nego se pravo kaže: ljubav prema domovini.

3. Akuzativ: Navala na neprijatelje bi izvedena upravo jutros. — S toga ti se brijega pruža pogled na pitomu okolinu i valovite brežuljke. — Uzdanje u Boga krijepi one, koji nevino trpe.

4. Lokativ: Sve pjesme o našim junacima nijesu prikladne za školsko štivo. — Putovanje po tim krajevima obiluje vrlo raznovrsnim vidicima i doživljajima.

5. Instrumental: Prava ljubav među braćom nije česta pojava.

Imena s tri roda kao atributi.

1. Ovi se atributi slažu sa svojim imenicama u broju, rodu i padežu.

Primjeri: Bijela vila iz gore doziva. — Pa je sitnu knjigu nakitio.

Primjedba. Ako su imenice muškoga roda a-deklinacije u pluralu, atributna (a i predikatna) taka imena vole imati oblike za ženski rod; dapače ima i takovih, koje odmah u singularu vole uza se imati ženski rod takih atributa.

Primjeri: Sastale se narodne poglavice, da vijećaju. — Od je velika dobričina. — To je prava ljudina.

2. U narodnim pjesmama često stoji pridjev uz imenicu, da se onaj predmet, koji se imenuje, predoči takvim, kakav odgovara narodnome smislu za ljepotu. Takav se pridjev zove ukrasni (epitethon ornans).

Primjeri: Pa on ode u to polje ravno. — Pa pobježe u bijele dvore. — Roni suze od bijela lica.

3. Pridjev kao atribut može doći:

a) kad se pita, kakva je ona stvar, koja se spominje prvi put;

b) kad se pita, koja se poznata stvar ili osoba uzima u neku svrhu.

U prvom slučaju služe neodređeni, u drugom određeni pridjevi.

Primjeri:

Na onoj livadi pase bijel konj. — Nahranio sam gladna čovjeka. — Kupio sam plavo odijelo.

Gdje ti je novâ kuća? — Uzet ću na put starî kaput. — Ja idem u starû kuću.

Primjedba. Ako pridjev ima samo određen ili drugi oblik, razumije se, da dolazi samo u tom obliku, pitalo se ovako ili onako.

Koji put ima pridjev oblik imenice, no ipak vrši službu pravog pridjeva, kao: bjelica pšenica, zemlja crnica, vino crvenika i t. d.

4. I pridjev i redni broj zovemo apozicijom, ako stoje iza imena vladarâ kao dični naslovi, odnosno kao pouzdani znakovi, po kojima će se razlikovati vladari istoga imena, kao: Aleksandar Veliki, Konstantin Veliki, Boleslav Hrabri, Dušan Silni, — Karlo IV., Grgur VII. i t. d.

Infinitiv kao atribut.

Infinitiv može doći kao atribut zastupajući dva genitiva: objektivni i kvalitativni:

On nije imao sreće zapamtiti svoga oca. — Jesi li imao priliku otići u kazalište? — Nemam volje ići na šetnju. — Mnogi đak ne osjeća potrebe baviti se domaćim štivom.

Primjedba: U latinskom jeziku stoji gerund i gerundiv u istoj službi, a u njemačkom jeziku infinitiv s prijedlogom zu.

Prilog kao atribut.

Prilog kao atribut dolazi vrlo rijetko, jer mu ne dopušta služba, po kojoj se u latinskom jeziku zove adverbium (ad uz, verbum glagol). Zato ga nema u dobroj prozi, već samo u kojem dijalektu:

Uz onu gore planinu ima dva sata hoda.

O PADEŽIMA OBJEKTA.

Da misao izađe potpuna, mora se redovito spomenuti bar jedan objekt, a obično ih treba dva, koji put tri, dapače i četiri, bili padeži sami ili s prijedlogom. Svi ti padeži objekta dolaze:

a) uz glagole u svim načinima,

b) uz pridjeve (i participe),

c) uz glagolske i pridjevne priloge, što se naprave od glagola i pridjeva pod a) i b).

Bez prijedloga mogu doći genitiv, dativ, akuzativ i instrumental, a s prijedlozima ovi isti i još lokativ.

Imaš li tinte? — Čist zrak koristi svakomu živomu stvorenju. — Zagreb ima zoologijski vrtić. — Školsku zadaću valja pisati tintom.

Šljiva se vidno razlikuje od jabuke. — Naši su se vojnici hrabro borili proti neprijatelju. — Nemoj se lakomiti na tuđe. — On mi pripovijeda o nekom glumcu. — Zakon vlada nad čovjekom.

A) Padeži objekta bez prijedloga.

a) Genitiv objekta.

Ovaj padež dolazi:

1. uz objektivne glagole, koji inače imaju uza se akuzativ objekta, nu samo onda, ako oni svojom radnjom ne obuhvataju cijela predmeta ili svih bića iz kakve skupine: iskati vode, kruha, voća, papira; kupiti grožđa, slatkiša; naći vode, blaga, ljudî i t. d.;

2. uz iste glagole, ako njihovi aktivni oblici tvore predikat s negacijom: pisati zadaću — ne pisati zadaće, orati njivu — ne orati njive, imati majku — nemati majke, pohađati školu — ne pohađati škole.

Primjedba. Ipak ostaje akuzativ objekta, ako je objekt izražen zamjenicom u srednjem rodu: Ja nisam to kazao. — (Zašto je to logika oduzela utjecaju gornjega pravila?)

3. uz glagole straha (verba timendi): bojati se psa, prepasti se vike, plašiti se teška posla, čuvati se loša društva;

4. uz glagole sjećanja (genitivus memoriae): sjećati brata pokojne majke, sjetiti se svoga obećanja;

5. uz glagole udaljivanja (genitivus separationis): kloniti se zlih ljudi, okaniti se pića, riješiti se teške brige, osloboditi se loša društva, odreći se prijestolja, lišiti koga imutka, poštenja i t. d.;

6. uz glagole doticanja (verba tagendi): latiti se — laćati se svoga posla, dotaći se haljine, ticati se nečega, kosnuti se nečega, doimati se nečega, dovezati se nekoga, držati se čega, (pridržavatn se (čega) ruski je glagol);

7. uz glagole obilovanja (genitivus copiae): prejesti se voća, nagledati se ljepote, naužívati se krasote, načitati se romanâ, nasiti se čega i t. d.;

8. uz glagole stida (genitivus pudoris): sramiti se svoje lijenosti, stidjeti se svoga ponašanja;

9. uz glagol igrati se: igrati se karata, hajduka, slijepog miša i t. d.;

10. uz neke pridjeve: vrijedan, nevrijedan, dostojan, nedostojan, željan, žedan, sit, pun, — nečega.

Primjedba. Ovaj padež dolazi i samostalno u izricanju čuđenja ili žalosti:

Ah, goleme li tuge, — Oh, lijepog li prizora. — Kako se to prevodi latinski?

b) Dativ objekta.

Dativ objekta dolazi na pitanje: komu? — čemu? i to:

1. uz mnoge glagole, koji uza se imaju i akuzativ objekta bez prijedloga: govoriti, pisati, javiti, ostaviti — komu što;

2. uz ostale objektivne glagole, kao: koristiti, prijetiti, dodijati, dosađivati, dozlogrditi — komu;

3. uz deponentne glagole: čuditi se, rugati se, svidati se, militi se — komu;

4. uz neke pridjeve, kao: koristan, škodljiv, potrebit, ugodan, neugodan, zavidan, težak, lak, mrzak, mio, sladak, gorak i t. d.

Primjedba. Uz neke od ovih pridjeva može mjesto dativa doći akuzativ s prijedlozima **po i za:** zgodan, povoljan, nepovoljan po koga ili za koga.

c) Akuzativ objekta.

Ovaj padež dolazi na pitanje od glagola i akuzativa: koga ili što i to:

1. uza sve objektivne glagole, koji imaju pravo na pasiv: graditi, rušiti, ogovarati, moliti, koriti, tući, hvaliti, nagrađiti i t. d.;

2. uz izraze: strah — stid — sram — briga — volja je:

Sram me je ići u pohode bez dara. — Strah me je ići noću pokraj groblja.

3. uz glagole: boljeti, svrbjeti i žuljati: Boli ga zub. — Svrbe ga leđa.

4. uz glagol ići, kad znači pripadati:

Ovoga junaka ide ta nagrada.

5. uz pridjev dužan: dužan kosu na glavi — crno pod noktom;

6. uz glagol stojati kod prodaje:

Koliko to stoji? — To stoji dinar.

Primjedba. Ne valja govoriti staje mjesto stoji, jer je ono bugarizam.

d) Instrumental objekta.

Ovaj padež stoji na pitanje od glagola i instrumentala čim, ređe kim i to:

1. uz mnoge objektivne glagole, koji maju pravo na pasiv: pisati, crtati, javiti, rezati — čim;

2. uz ostale objektivne glagole: prijetiti, koristiti, goditi, prijati i t. d.;

3. uz neke deponentne glagole: militi se, sviđati se, ponositi se, hvaliti se, naslađivati se i t. d.;

4. uz neke pridjeve: zadovoljan, rodan, plodan, oskudan, bogat, ugodan, dosadan i t. d.

B) Padeži objekta s prijedlozima.

a) Genitiv objekta s prijedlozima.

Ovaj padež može doći sa slijedećim prijedlozima:

1. **od:** odustati od odluke, odmetnuti se od nekoga, udaljiti se od nekoga, razlikovati se od koga ili čega;

2. **do:** stalo do tebe, do mene (mjesto germanizma: zavisi ili ovisi od);

3. **iz:** slijediti iz nečega, zaključiti nešto iz nečega, naslućivati nešto iz nečega, izbaviti nekoga iz nevolje;

4. **između:** odabrati između čega;

5. **oko:** svaditi se oko blaga, okupiti se oko čega, ujediniti se oko čega;

6. **protiv:** ići, krenuti, govoriti, snovati, rovariti protiv nekoga i t. d.;

7. **s** ili **sa:** sići s pameti, sići s prijestolja i t. d.

8. **u:** u nekoga naći, oteti, ukrasti, vidjeti, raditi u nekoga i t. d.

b) Dativ objekta s prijedlogom.

Ovaj padež dolazi s prijedlozima:

1. **k:** naginjati k pravdi;

2. **proti:** ići, krenuti, snovati, govoriti, rovariti, boriti se — proti nekomu.

c) Akuzativ objekta s prijedlogom.

Ovaj padež dolazi uz prijedloge:

1. **na:** ići, krenuti, nasrnuti, navaliti, namjeriti se, napasti, najediti se, rasrditi se — na nekoga ili nešto;

2. **o:** okladiti se, svaditi se, boriti se, starati se — o što;

3. **po:** poslati, poručiti, pisati — po nekog ili nešto;

4. **za:** boriti se, umrijeti, raditi, mučiti se, truditi se, znojiti se — za što;

5. **nad:** tražiti kruha nad pogaču, dizati se nad svoje vršnjake;

6. **pod:** spraviti pod svoju vlast.

d) Lokativ objekta s prijedlogom.

Ovaj padež dolazi:

1. uz prijedlog **o:** govoriti, pisati, snovati, odlučiti — o kom ili o čem;

2. uz prijedlog **na:** zahvalan, nezahvalan — na čem.

e) Instrumental objekta s prijedlogom.

Ovaj padež dolazi uz prijedloge:

1. **nad:** vladati nad kim, kraljevati — carevati nad kim, čeznuti, venuti nad...;

2. **pod:** biti pod nečijom upravom, imati ljude pod sobom;

3. **među:** među sobom se klati, slagati, družiti, pomagati i t. d.;

4. **s** ili **sa:** doći, putovati, raditi, svađati se, boriti se, slagati se — s nekim;

5. **za:** čeznuti, žaliti, plakati, venuti, žedati — za nečim.

C) Glagoli s dva akuzativa objekta.

Glagoli moliti i učiti imaju uza se dva akuzativa objekta: jedan osobe, a drugi stvari, kao:

Tko te uči matematiku? — To te molim.

Primjedba. Neki su književnici iz ruskoga prenijeli dativ objekta uz glagol učiti, pa vele: učiti dijete jezicima, glazbi i t. d. U nas dolazi dativ objekta samo uz glagol naučiti se — assuesco — consuesco ili mjesto dativa može doći akuzativ s prijedlogom na: Na to sam se naučio. — Ima li to i njemački jezik?

Adverbi i adverbijalne oznake.

Za oznaku glagolskih radnja ili stanja dodajemo glagolima ili adverbe t. j. partikule ili imena, bilo sama, bilo s prijedlogom. U ovom slučaju zovemo imena adverbijalnim oznakama. Stoga mogu glagoli imati svega četiri oznake kao i četiri priloga:

a) vremena, b) mjesta, c) načina, d) uzroka.

Da se to upamti što bolje, predočit ćemo radnju ili stanje četverokutom, pa ćemo svakoj stranici dodijeliti posebnu dužnost:

	vrijeme			vrijeme	
uzrok	uči	mjesto	uzrok	boluje	mjesto
	način			način	

Sve se te oznake mogu ponajprije izraziti posebnim partikulama, koje zovemo prilozima. U drugom pak redu vrše tu službu imenice i sva druga imena, no ova s tri roda stegnuta su na ženski i srednji rod. I u ovom slučaju moramo razlikovati uporabu tih riječi bez prijedloga od uporabe s prijedlogom.

a) Adverbijalna oznaka vremena.

Ova se oznaka nade zgodnim pitanjima, koja počinju riječima: kada, otkad, dokad, kako dugo, koliko vremena.

Ova priložna oznaka dolazi:

a) bez prijedloga u ovim padežima:

1. u genitivu, kad se na radnju ili stanje potroši dio vremenske jedinice: Koje si godine bio u Dubrovniku? — (Kako se taj genitiv prevodi latinski?)

2. u akuzativu, kad radnja traje neprekidno: Ivan sjedi cijeli dan uz knjigu. — Tu sam godinu živio u Italiji. — Ovamo se moraju ubrojiti i izrazi: jutros, zimus, proljetos, jesenas, večeras, danas, noćas, sinoć. (Kako se to prevodi latinski?)

3. u instrumentalu, kad se radnja ili stanje ponavlja: Zmaj ode jutrom, a dođe večerom. — Nedjeljom idemo na šetnju izvan grada. (Latinski?)

4. u lokativu: ljeti, zimi, jeseni, lani, onomlani, onomadne. (Latinski?)

b) s prijedlozima u ovim padežima:

1. u genitivu: od ove godine, od jutra do mraka, prije petka, poslije subote i t. d.

2. u dativu: k večeru, k jutru, k proljeću;

3. u akuzativu: za sat, za dan, za godinu, u zoru, pred zoru, na jesen, na proljeće i t. d.;

4. u lokativu: na svršetku ovoga vijeka, o jeseni, o krsnom imenu, o Božiću;

5. u instrumentalu: za ručkom, pod latinskim satom.

b) Adverbijalna oznaka mjesta.

Ova oznaka može doći uz razne glagole na pitanja, u kojima su upitni adverbiji: gdje, kamo, kuda, odakle, dokle i to:

a) bez prijedloga:

1. u instrumentalu: putovati gorom, dolinom, Bosnom, bijelim svijetom;

2. lokativ: nalaziti se dolje (od osn. dol), gore (od osn. gor); vani, unutri.

b) u ovim padežima s prijedlogom:

1. genitivu: od Sarajeva do Mostara, između Bosne i Hercegovine, blizu sela, duž rijeke Bosne, iz Austrije i t. d.;

2. dativu: k jugu, k sjeveru, k istoku; mjesto ka kući velimo kući, ali kad ima atribut, veli se: k svojoj kući, k bratovoj kući;

3. akuzativu: kroz Bosnu, mimo groblje, niz Bosnu, uza Savu, na Trebević, putovati u Pariz a ne za Pariz, u kuću, među drveće, pod Kalnik, na Sljeme, na Plješivicu i t. d.;

4. lokativu: pri uhu, pri vrhu, pri dnu, na brdu, na glavi, po Sarajevu, po Posavini, u Beču, prema sjeveru;

5. instrumentalu: pod kućom, pred kućom, nad kućom, za kućom, među bregovima.

c) Adverbijalna oznaka načina.

Ova se oznaka nalazi pitajući riječima: kako, koliko puta, koliko, a dolazi:

a) bez prijedloga:

1. u svim padežima, kada pred njih dođe veznik **kao:** On je miran kao janje. — Bojim ga se kao vraga. — Povjerio sam mu to kao prijatelju. i t. d.;

2. u akuzativu: jedan metar dug, dva metra visok, uhvatiti dva puta (zweimal — bis);

3. u instrumentalu: grohotom se smijati, progovoriti gromkim glasom (— gromko).

b) s prijedlogom:

1. u genitivu: viknuti iza glasa, raditi iz petnih žila, imati od prilike;

2. u akuzativu: vikati na sav glas, popiti na dušak, govoriti na proročansku, obući se na putničku, kuhati pod domaću, pjevati na narodnu;

3. u lokativu: kazati po istini, suditi po zakonu, po propisu, po čijoj volji;

4. u instrumentalu: dočekati s veseljem, sjediti s mirom, gledati s pouzdanjem.

d) Adverbijalna oznaka uzroka.

Ova se oznaka nalazi pitanjima, u kojima su riječi: zašto, radi čega, zbog čega, na što, u koju svrhu, pod kojim uvjetom. Ona se javlja samo s prijedlozima i to:

1. u genitivu: raditi iz zavisti, ljubavi; rugati se od običaja, zaostati zbog bolesti, nazadovati radi nesloge i t. d.

2. u akuzativu: koriti za grijeh, kazniti za zločinstvo, nagraditi za dobro vladanje, dati na odgoj i t. d.

Neka se prevede latinski: Dajem ti sina na odgoj.

3. u instrumentalu: uzeti posao pod takim uvjetima.

Zaključni primjer.

atr.	apozicija	subjekat	ozn. vremena (imenica i atribut)	predikat
Moj	susjed	Marko	svaki dan	obavlja

atr.	ak. objekta	oznaka načina
svoje	dužnosti	vrlo savjesno.

B) Složene izreke.

Složene su izreke one, koje se sastoje barem od dviju izrekâ.

Ako je složena izreka napravljena od glavnih, onda je parataktično složena; ako je u složenoj samo jedna glavna, a ostale podređene, zove se hipotaktično složena. Ako u složenoj ima i glavnih i podređenih, zove se mnogostruko složena izreka.

Riječi: parataktičan i hipotaktičan stoje u vezi s grčkim glagolima: paratasso — postavljam jedno uz drugo — i hypotasso — podređujem.

1. Parataktično složene izreke.

Glavne se izreke stapaju u jednu, da se istakne:

a) sukladnost ili kongruencija radnjâ ili stanja:

Ljudevit Gaj bijaše simpatična pojava. Njegova živa riječ imađaše čarobnu privlačivost.

Ljudevit Gaj bijaše simpatična pojava i njegova živa riječ imađaše čarobnu privlačivost.

b) opreka ili kontrast između radnjâ ili stanja:

Svi su ukućani marljivo radili. On nije volio nikakva posla.

Svi su ukućani marljivo radili, ali on nije volio nikakva posla.

c) istodobnost radnja ili stanja:

Blago svibanjsko sunce godi svakomu ljudskomu biću. Mnoge ptice pjevice ugodno prekidaju tišinu u gaju. S pašnjaka dolaze ugodni zvuci pastirskih frula.

Blago svibanjsko sunce godi svakomu ljudskomu biću i mnoge ptice pjevice ugodno prekidaju tišinu u gaju i s pašnjaka dolaze ugodni zvuci pastirskih frula.

d) zajednica u istom prostoru:

U školi se diže katedra na podiju i pred njom stoje tri reda modernih klupa.

Crkva mu je divno podnebesje, za oltar služi brdo s dolinom i kao tamjan diže se miris gorskoga cvijeća.

e) uzročna veza između radnjâ i stanja:

Katilina je bio jako opasan rimskoj državi. Rimljani ga prozvaše neprijateljem domovine.

Katilina je bio jako opasan rimskoj državi, te ga Rimljani prozvaše neprijateljem domovine.

Primjedba. Veznik **te** dolazi, kad se izriče nužna posljedica.

2. Stegnuta izreka.

Ako u više glavnih izreka ima zajedničkih dijelova: subjekata, predikata i t. d., to se različiti dijelovi mogu zadržati, a zajednički se spomenu samo jedan put; takova se izreka zove stegnuta.

Marko piše zadaću. — Ivan piše zadaću.

Marko i Ivan pišu zadaću.

Ako uz jedan subjekat dođu dva predikata, to se onaj, koji je manje važan, može zamijeniti adverbijem:

Učenik šeta i čita. — Učenik čita šećući.

Primjedba. Ostalo se nalazi u dijelu: »Opća pravila o izreci«.

3. Hipotaktično složene izreke.

Ako se koji dio proste raširene izreke zamijeni kojom podređenom, nastane hipotaktično složena izreka. Kao što se dio glavne izreke da zamijeniti podređenom, tako se i dio podređene može zamijeniti dugom podređenom izrekom, pa tako može hipotaktično složena izreka imati mnogo podređenih.

a) Subjektne izreke.

Ako se subjekat zamijeni izrekom, to se podređena izreka zove subjektna.

Subjektna izreka:

Subjekat:	Predikat:	Objekat:
Ko nosi,	ne prosi.	
Ko radi,	ne boji se	gladi.

Predikat:	Subjektna izreka:
Istina je,	da su Grci bili pobijedili Rimljane kulturom.
Čini se,	da nećemo kući stići na vrijeme.

Što stoji u latinskom jeziku uz glagol videri — činiti se i u njemačkom uz glagol scheinen — činiti se?

Što stoji u latinskom jeziku uz verum est — istina je — i slične predikate?

b) Predikatne izreke.

Ove su izreke vrlo rijetke i u dobrih književnikâ, a u narodnom ih govoru nema nikako; one dakle dolaze u književnikâ, koji misle, da je ljepše nešto reći s više nego s manje riječi.

Subjekat:	Predikat:
Vjera	je (ona), koja nas tješi u borbi za život.

mjesto mnogo običnijeg izražaja: Vjera nas tješi u borbi za život.

c) Atributne izreke.

Kao što se svaki dodatak imenici ili imeničkoj zamjenici u prostoj raširenoj izreci zove atribut, tako isto službu atributa vrši svaka izreka, koja se doda imenici ili imeničkoj zamjenici.

Subjekat	Predikat	Objekat	Atribut
Mi	smo puni	nade,	da ćemo neprijatelja pobijediti.
On	je čitao	vijest,	da je Lindbergh preletio iz Amerike u Evropu.
On	je izgubio	knjigu,	koju je bio na dar dobio od učitelja.

Napomene:

1. Nijesu sve relativne izreke atributne, već su neke po smislu u istinu posljedične, kako se to vidi po latinskoj sintaksi; u ovakim slučajevima dolazi mnogo češće kondicional nego indikativ: Non est, qui id credat. — Nema ga, tko bi to vjerovao.

2. Ne valjaju relativne izreke, u kojima je predikat načinjen od pridjeva i glagola biti, kao: »Lobo je inteligentan lovački pas, koji je dresiran«. (Jutarnji List« — 12. VIII. 1933.) — nego se takav pridjev mora prenijeti u glavnu izreku ili kakovu drugu, koja je pred takovom relativnom; zato se ovdje mora reći: Lobo je inteligentan i dresiran lovački pas.

3. Pogrešno je misli izricati dvojakim podređenim izrekama, kao »Ovaj starac, koji iako teško hoda zbog reumatizma u nogama, još je krepak . . .« Navedena relativna izreka ima iza zamjenice koncesivni veznik iako; to znači, da bi ona morala po smislu biti koncesivna. Nu jer u nas nema relativnih kao koncesivnih izreka, nečije je pero dodalo onaj veznik, pa je izreka i relativna i koncesivna, dakle — nesmisao! Tu se mora odstraniti zamjenica, pa je logici odmah udovoljeno. (»Jut. List« od 17. VIII. 1933.)

4. Pogrešno je glavne misli izricati relativnim izrekama, kao: »U Castel Gandolfo sakupilo se mnoštvo domaćega svijeta, koji je oduševljeno klicao . . .« Tu treba reći: . . . sakupilo se mnoštvo domaćega svijeta i oduševljeno klicalo. Još je smiješnija druga relativna izreka, koja slijedi odmah iza one prve: » . . . koji je oduševljeno klicao sv. Ocu, koji je mnoštvu podijelio blagoslov.« Ova naime relativna izreka kaže indirektno, da ima još jedan ili više svetih Otaca, ali da se njima nije klicalo i da oni nijesu dijelili blagoslova. Zato treba gornju izreku prekrojiti ovako: « . . . svetomu Ocu, dok je on blagoslov dijelio.« Ne smije se reći ni svršeni glagol podijeliti, jer bi to značilo, da je sv. Otac bio podijelio blagoslov, pa čekao na klicanje, a obje su se radnje zbivale u isto doba.

5. Ne valja relativna izreka, ako se ona ne odnosi na imenicu ili imeničku zamjenicu druge izreke, nego se odnosi na riječ, koja je do nje u istoj izreci, kao: »Na zboru je došlo do velikih nereda, kojom je zgodom ranjeno preko 20 lica.« (Beogradska »Pravda« od 26. IX. 1933.) Bu-

dući da su te rane nastale kao posljedica onih nereda, treba, da mjesto relativne izreke tu stoji glavna uz veznik pa ili te, dakle: Na zboru je došlo do velikih nereda, te je tom zgodom ranjeno preko 20 lica.

6. Mjesto relativne zamjenice same ili zamjenice s prijedlogom može doći kakav prilog, kao: Našao si crkvu, gdje (u kojoj) ćeš se Bogu moliti. — On udari putem, kuda (kojim) se ide vrlo ugodno.

d) Izreke kao predikatni dopunjak.

Uz glagole: vidjeti, gledati, čuti, slušati, naći, zateći, stoji zreka sa gdje ili kako mjesto latinskog ili grčkog predikatnog participa: Socratem audivi dicentem. — Slušao sam Sokrata, gdje (kako) govori.

Primjedba. Njemačka sintaksa ima u ovom slučaju konstrukciju akuzativa s infinitivom: Ich höre meinen Freund singen. — Slušam svoga prijatelja, gdje (kako) pjeva.

e) Objektne izreke.

Ove izreke mogu doći mjesto svih padeža objekta.

Subjekat	Predikat	Objekat
Ja	se bojim,	da moj prijatelj neće dobro proći.
Mi	se veselimo,	da je naš dobri otac sretno stigao iz daleke tuđine.
Povijest	uči,	da su mnogi veliki ljudi nevino stradali.
Oni	se prepiru,	da li je religija potrebita čovjeku.
Svi	teže,	da olakšaju život sebi i djeci.
Mi	ne znamo,	kako se je to dogodilo.

Mjesto kojih padeža stoje te izreke?

f) Adverbijalne izreke.

Kako imamo četiri vrste adverbija ili adverbijalnih oznaka, tako se i adverbijalne izreke dijele na toliko vrstâ.

1. Adverbijalne izreke mjesta.

One stoje mjesto adverbija ili adverbijalnih oznaka mjesta.

Bio sam na đačkom igralištu.
Bio sam, gdje se đaci igraju.

Često se u glavnoj rečenici nalazi adverbij, koji voli doći pred adverbijem adverbijalne izreke. Takovi se adverbiji zovu korelativni.

Bio sam ondje. gdje se đaci igraju.

Napomena.
1) Ima li još kakvih korelativnih adverbija?
2) Na koja se pitanja nalaze ovake izreke?

2. Adverbijalne izreke vremena.

One stoje mjesto adverbijâ ili adverbijalnih oznaka vremena.

Pisat ću ti iza svršetka školske godine.
Pisat ću ti, pošto se svrši školska godina.
Napomena. Na koje se pitanje nalaze ove izreke?

3. Adverbijalne izreke načina.

One stoje kao i prijašnje adverbijalne izreke mjesto odnosnih adverbija ili adverbijalnih oznaka.

Sve ću učiniti po tvojoj želji.
Sve ću učiniti, kako ti želiš.

Ovamo ide i prispodobna izreka s veznikom **kao da:**
On se drži, kao da ništa ne zna za to.
Pred ovim izrekama stoji često prilog tako.

Isto tako ovamo idu izreke, koje imaju na početku **a da ne** (njemački ohne dass..., latinski abl. absolutus ili izreka sa quin):

On se udalji iz društva, a da se nije ni s kim bio oprostio.

4. Adverbijalne izreke uzroka.

Ovamo se broje: a) namjerne izreke, b) uzročne izreke u užem smislu, c) dopusne izreke, d) pogodbene izreke.

a) Namjerne ili finalne izreke.

Namjerne ili finalne izreke izriču uzrok, koji pripada budućnosti. One imaju na početku: da, kako, ne... li s kondicionalom prezenta ili futurom.

Primjeri:

Djeca se šalju u školu, da se odgoje i steku znanja.

Idi u grad, ne bi li gdje što čuo o dolasku naših izletnika. — Druži se s dobrim učenicima, kako ćeš i od njih naučiti što dobro. — Trudi se, kako bi se što prije otresao tih mana.

Napomena. Latinski i grčki jezik vole uz glagole kretanja takovu izreku izmijeniti supinom ili participom futura aktiva, dapače u lat. jeziku dolazi gerund, a naš jezik voli koji put infinitiv uz takove glagole: Idem obići svog bolesnog prijatelja. Latinski: Vado... visum ili visurus.

Kako se još može izreći namjera u lat. jeziku uz verba movendi? Kako se druge namjerne izreke mogu prevesti latinski?

b) Uzročne ili kauzalne izreke.

Ove izriču gotov uzrok, koji pripada prošlosti, sadašnjosti, a i budućnosti. Takove izreke imaju na početku veznike: jer, budući da, kako, kad, što.

Nećeš ići u kino, jer si bio lijen. — Budući da su se Rimljani vazda bojali Hanibala, gledali su ga ubiti i kao bjegunca. — Kako ne držim ovaca, ni pasa ne hranim. — Blago tebi, kad ne znaš za tu brigu.

c) Dopusne ili koncesivne izreke.

Tako se zovu one podređene izreke, u kojima se dopušta t. j. priznaje opstojnost kakova uzroka, ali glavna izreka kazuje radnju ili stanje, koje nije posljedica toga istaknutoga, već nekog drugog uzroka. Ovake izreke imaju na početku veznike: premda, iako, ako i, makar, ma, ma da, ali mogu biti i bez veznika; u ovom se slučaju predikat izriče samo participom perfekta aktiva. No particip može doći i s veznicima: makar, ma.

Premda se on silno trudi, ipak mu je uspjeh nepovoljan. — Iako te jako volim, ne mogu ti to učiniti. — Ako i jest on to uradio, ne treba ga tako osuditi. — On veli, da će to učiniti, makar glavu izgubio. — To ćeš mi uraditi, htio, ne htio.

d) Pogodbene ili kondicionalne izreke.

Pogodbene se izreke dijele na tri vrste: realne, irealne i potencijalne.

Realne pogodbene otvoreno kažu, da je posljedica tu, ako postoji uzrok: Ako budeš dobro učio, nagradit ću te.

Irealne izreke tvrde, da nije bilo ili da nema uzroka, pa da stoga nije bilo ni nema posljedice:

Da si učio, otac bi te (sada) nagradio. — To znači: Nijesi učio; zato ti otac ne da nagrade.

Potencijalne izreke znače, da bi mogao biti ili postojati kakav uzrok, pa da bi se onda pojavila i kakova posjedica: Kad bi on učio marljivije, mogao bi se popraviti do konca školske godine.

Realne izreke dolaze s veznicima: **ako** i **kad** ili mogu poprimiti oblik upitne izreke s veznikom **li;** u njima je vazda indikativ.

Irealne izreke imaju na početku veznik **da** (lat. si, njemački wenn); u protazi je indikativ, a u apodozi kondicional.

Kako se irealne izreke prevode latinski i njemački?

Potencijalne izreke imaju na početku veznik **ako** ili **kad;** u oba je dijela kondicional.

4. Skraćene izreke.

Sve se adverbijalne izreke osim mjesnih dadu zamijeniti glagolskim adverbijima prezenta ili perfekta, ako podređena ili glavna izreka imaju isti subjekat.

Kad sam putovao u Zagreb, vidio sam na stanici u Brodu prijatelja N. N. — Skraćena izreka: Putujući u Zagreb i t. d.

Roditeljima ćeš ugoditi tako, da se uvijek dobro vladaš i marljivo učiš. — Skraćena izreka: Roditeljima ćeš ugoditi uvijek se dobro vladajući i marljivo učeći.

Ako budeš radio po zdravu razumu, nećeš saći s pravoga puta. — Skraćena izreka: Radeći po zdravu razumu nećeš saći s pravoga puta.

Napomena. Prema tome je krivo uzeti adverbij s nominativom, a iza toga navesti nov subjekat i nov predikat:

Tako oni tiho govoreći puče puška iz kaurske ruke. (Maretićeva gramatika, IV. izd., str. 211.). S ovim se slaže Kašićev primjer: »Budući ja u kući donesene mi biše tvoje knjige. (Cum ego domi essem, perlatae mihi fuerunt tuae litterae.« Str. 189.

Ako se to uzakoni, onda će naš jezik imati apsolutni nominativ, kao što latinski jezik ima apsolutni ablativ, grčki apsolutni genitiv i stari slovjenski dativ.

5. Mnogostruko složena izreka.

Ako se velika izreka sastoji od više glavnih i podređenih i to bez obzira na red, kojim dolaze jedna iza drugih, to se ona zove mnogostruko složena.

Primjeri:

Kako se je vlast turska među narodom naše krvi gotovo sasvim utamanila, ne treba se bojati, da će nam se u jeziku množiti turske riječi; pače nema sumnje, njih će sve više i više ponestajati iz jezika. — Broz — Crtice I, 1886. str. 120.

Nama je jedini izvor jeziku, na kojem treba da se pišu knjige, narodni jezik, a taj je izvor kod svega tuđinstva, bez kojega neće biti ni jednoga jezika, vrlo bistar. — Ibidem — str. 123.

»Prostota se hoće da povodi za gospodom, a gospoda, među kojom se nalazi svagda u svakoga naroda mudraca, koji misle, da je tuđi jezik plemenitiji i savršeniji od narodnoga jezika njihova, slabo mare za čistoću narodnoga jezika; pače čini se, da ga često i nahvalice nagrđuju tuđinom, kako bi se pred prostotom pokazali, da su nešto više od nje.« Vukov sud izvađen iz Broza I. str. 124.

6. Perioda.

Ako što valja osobito snažno obrazložiti ili vrlo zorno prikazati, onda se to obavi najljepšom vrstom mnogostruko složene izreke, koja se zove perioda. Ona se obično pravi tako, da u prednjem dijelu ima niz podređenih izreka, a u drugom barem jedna glavna i više podređenih. Kod toga valja paziti, da prednji dio (protaza) i zadnji dio (apodoza) budu jednake veličine. Kako se među njih obično meće dvotačka u pismu, to je taj znak ujedno simetrala periode. Periodom se kazuju osobito važne misli, pa je zato ona vrlo zgodan uvod za početak govora ili rasprave i ujedno za završetak.

Prispodobnu periodu vole i epski i dramatski pjesnici.

Primjeri:

Protaza:

Premda mi je uvijek jako godilo vas, sugrađani, sakupljene vidjeti i premda mi se **je ovo mjesto** činilo vrlo dostojno za raspravljanje i veoma časno za govore:

Apodoza:

od ovoga me ipak predvorja slave, koje je vazda bilo širom otvoreno svakomu izvrsnom mužu, nije odvraćala moja volja, nego načela života, koja sam od mladenačke dobi izabrao.

Iz Ciceronova govora za Manilijev prijedlog po A. Veberu.

Premda se bojim, suci, da je sramotno plašiti se, kad počinjem braniti hrabra muža, i premda mi ne dolikuje, kad se Tito Anij većma smućuje poradi spasa države, nego li poradi svoga, da ne mogu njegove parnice zagovarati istom odvažnošću duha:

ipak ovaj novi način novoga suda straši oči, koje svuda, kamo god padnu, traže stari običaj na foru i predašnji postupak, jer vaš zbor nije okružen kolom svijeta, kako je to običavalo bivati, ne opkoljuje nas kao inače zbijeno mnoštvo ljudi.

Iz Ciceronova govora za T. Anija Milona po A. Veberu.

Prispodobna perioda:

Kao što na polju telci u susret kravama skaču,
Kada se s paše one u obore vraćaju opet,
Telići pred njima svi i oko njih skaču, spriječit'
Ne može više ih tor, već muču puno i trče
Oko matera: tako i moji okolo mene
Druzi se saspu, kad me zamotriše; u srcu bi im
Kanda se jesu u grad povratili očinske zemlje,
Vrletne Itake, gdje se othraniše, rodiše oni.

Maretić: Odiseja X. pjev. 412—419.

Jesi l' vidio, care gospodare,
Kad tko krene ršljenovo gnijezdo,
Ter pobuni ljut roj i parojke,
Kako kolju i za oči srnu:
Taki su ti ovi zatočnici.

Martić — Obrenov II.

Je li ova perioda dobra s formalne strane?

I ka' topac, što k žalu izrone
Jedva duhat, strag se obazire
Bulјeć u jaz pučine sione:
Tako tu se i moj duh ozire
Još preplašen, promatrajuć ždrijelo,
Kud se živa duša ne provire.

Dante — Tice Pakao I. 22—27.

VIII. dio.

1. Tablica za sintaksu padeža.

Sintaksu padežâ predočuje ova tablica:

Ime padeža	Subjekt	Predikat	Objekt	Atribut	Adverb
Nomin.	Subjekt slovnički ili gramat.	Predikatni dio	—	„	Uz veznik kao
Genitiv	Subjekt logički	„	Objekt	„	Adverb
Dativ	Subjekt zajedno s glagolom biti	—	„	„	Uz veznik kao ili prijedlog
Akuzativ	Subjekt zajedno s glagolima nepotpuna smisla i prijedlogom za	Predikatni dio s prijedlogom za	„	„	„ i sam
Vokativ	Subjekt u narodnom pjesništvu	Predikatni dio u nar. pjes.	—	„	—
Lokativ	—	Predikatni dio s prijedlogom	Objekt samo s prijedlozima	„	Sam rijetko, s prijedlozima često
Instrumental	Subjekt zajedno s glagolom biti	Predikatni dio	Objekt	„	Sam i s prijedlozima

2. Nominativ.

Nominativom možemo izreći:

a) slovnički ili gramatički subjekt: Marko piše zadaću.

b) predikatni dio: Bog je m i l o s t i v.

c) atribut: Ciceron, r i m s k i k o n z u l, otkri urotu proti državi.

d) adverbijalnu oznaku: Katon je k a o s t a r a c učio grčki.

3. Genitiv.

Genitivom možemo izreći:

a) logički subjekt: Nesta b l a g a, nesta p r i j a t e l j a.

b) predikatni dio: Ova je klupa o d h r a s t o v i n e. — On je dobra srca.

c) atribut: On ima konja l i j e p e g r i v e. — Put od Sarajeva do Mostara često ide pokraj vratolomnih ponora. — To je starac od sedamdeset godinâ. — Vojskovođa izgradi brodovlje od sto ratnih lađa. (Kako bi se to reklo latinski?)

d) objekt: Čuvaj se rđava društva. — Ovih sam se ferija načitao krasnih historijskih romana. — On nije vrijedan imena svojih otaca.

e) adverbijalnu oznaku: On je to uradio drage volje. — Mnogi đaci vesela srca očekuju konac školske godine. — Taj čovjek radi od jutra do mraka. — Od puna srca govore usta. — Od straha su svima noge klecale. (Prevedi njemački i latinski: od straha.)

4. Dativ.

Dativom možemo izreći:

a) subjekt, ali u vezi s glagolom b i t i; prema tome je subjekt izražen u istinu dativom i infinitivom: U dobru je lako d o b r u b i t i.

Napomena. Ovomu dativu s infinitivom odgovara u latinskom jeziku akuzativ s infinitivom kao subjekt: In rebus secundis facile est b o n u m e s s e.

b) atribut: Gdje t i je brat? — Gdje je tvoj brat? — Ono pismo b r a t u pošalji što prije. — Borba proti neprijatelju bila je strašna.

c) objekt: Sad ću ti nešto pripovijedati. — Voda je potrebita svakomu živomu stvoru. — Ljudima je Božjom zapovijedi zabranjeno željeti tuđe dobro.

Kako se slaže latinski glagol v e t o r ?

d) adverbijalnu oznaku: Mi se uputismo k v i n o g r a d u prijatelja N. N.

5. Akuzativ.

Akuzativom možemo izreći:

a) subjekat zajedno s kojim glagolom nepotpuna smisla: Jelačića proglasiti za vođu proti Madžarima bijaše želja svih pravih rodoljuba.

b) predikatni dio, ali redovito u vezi s prijedlogom **za:** Hrvati proglasiše Tomislava z a k r a l j a. — Narodna pjesma drži Kraljevića Marka z a najvećeg j u n a k a.

c) atribut: Put na vrelo Bosne pruža vrlo lijepu sliku idući od kupališta Ilidže. — Jesi li vidio Zagreb, glavni g r a d Savske banovine? — Juriš n a n e p r i j a t e l j a otpočeo je u rano jutro.

d) objekt: Ja rado čitam i Virgila i Homera. — Strah me je noću ići kraj groblja. — On je dužan i k o s u na glavi.

Napomena. Narodne pjesme, a i umjetni pjesnici vole uz glagole, koji su inače neprelazni, imati akuzativ imenice od iste osnove, od koje je i glagol. Takav se akuzativ zove akuzativ unutarnjeg objekta: šetnju šetati, boj biti i t. d.

d) adverbijalnu oznaku: T r i d a n a ostadosmo u Kotoru. — Sutra ćemo ići u v i n o g r a d. — N a n a š u s r e ć u nije vlak ništa zakasnio. — Tebi za l j u b a v ću to učiniti. — Zgrada je duga s t o t i n u metara.

Ne valja reći: trpjeti što godinama, mjesecima, nego: trpjeti godine, mjesece. Ako je neugodno navesti dva akuzativa jedan uz drugi, a protivnih značenja, neka se kaže: trpjeti koga n e k o l i k o godina ili mjeseci.

6. Vokativ.

Vokativom se izrazuje jedino atribut, ali obično tako, da se izostave osobne zamjenice **ti** i **vi:** Pokaži mi (ti) prijatelju, ovaj račun. —Dobro došli, (vi) mili gosti.

Primjedba. Narodne pjesme uzimaju vokativ u službi nominativa, ako vokativ ima jedan slog više od nominativa i ako im taj slog treba.

7. Lokativ.

Lokativom se izrazuje:

a) predikatni dio: Hercegovački je duhan na svjetskom glasu. — Bolesnik je pri sebi.

b) atribut: U našoj književnosti ima više djelâ o sigetskoj katastrofi. — Preradovićeva pjesma o Bogu može se smatrati najboljom u našoj književnosti.

c) objekt: Sokrat je volio raspravljati o besmrtnosti duše. — Većina naših čitatelja uživa u Šenoinim romanima.

d) adverbijalna oznaka: Jesi li bio na Sljemenu? — Prošlog sam tjedna boravio na Rabu. — Kaži to po pravdi. — O Duhovima ćemo ići na Plitvice.

8. Instrumental.

Ovim se padežom izriče:

a) subjekt, ali u zajednici s kakvim glagolom nepotpuna smisla, osobito s glagolom b i t i : Lako je pokraj čaša junakom biti. — Učiniti se narodnim vođom nije samo ugodno, nego i opasno.

b) predikatni dio: Tko se učini ovcom, kurjaci ga pojedu. — Cicero bi prozvan ocem domovine. — Katilina se pokaza opasnim po domovinu.

c) atribut: Vrelo pod onom bukvom ne presahne nikada. — Pjesma s mnogim metaforama nije svakom razumljiva. — Narodna nošnja s nakitima godi našim očima.

d) objekt: Čovjek griješi mišlju, riječju i činom. — Domovini moramo koristiti i zborom i tvorom. — Novi se je uvijek podigao humanizmom i renesansom. — Ako ne možeš pomoći djelom, pomozi savjetom.

e) adverbijalna oznaka svih kategorija: Leptiri, koji lete noću, zovu se noćni. — Gorom jašu veseli svatovi. — Skakavci dolijeću jatima iz Azije i Afrike. — S takom pameti nećeš doći daleko.

Primjedba: Mjesto latinskoga ablativa gerunda, koji bi se prema ostalim padežima morao prevesti instrumentalom, stoji rađe glagolski prilog sadašnji: Errando discimus. — Učimo praveći pogreške. — Maiorem laudem tibi parabis ignoscendo quam ulciscendo. — Veću ćeš hvalu steći opraštajući nego osvećujući se.

IX. dio.

Sintaksa glagolskih oblika.

1. Infinitiv.

Infinitivom se može izreći:

a) subjekt: Lijepo je starije p o š t i v a t i.

b) objekt: On je d o s t o j a n nositi ime svojih starih. — Cezar odluči p o z v a t i Ariovista na dogovor. — Vojvoda se nada dobiti dobre vijesti od uhodâ.

c) atribut: On je imao sreću vidjeti otvorenje zagrebačkog kazališta. — Normalni ljudi osjećaju potrebu zalaziti u društvo.

d) namjeru; tada se zove namjerni ili finanlni infinitiv: Brat je otišao kupiti grožđa.

Napomena. Infinitiv možemo smatrati objektom i uz glagole moći, smjeti, morati. Posve je krivo mjesto infinitiva uzeti objektnu izreku s veznikom d a. Prema tome valja reći: Brat ne može doći. — Smiješ li to reći? — Zar moraš odmah ići?

Da ti glagoli zahtijevaju infinitiv kao objekt, to se vidi osobito iz njemačkog jezika, jer ti glagoli prave perfekt, pluskvamperfekt i futur II. kao i ostali tranzitivni glagoli. I latinski glagoli: possum, debeo i audeo zahtijevaju infinitiv kao objekt.

Valja dobro razlikovati ove slučajeve: 1) volo dicere — ich will sagen — hoću da kažem; 2) dicam — ich werde sagen — kazat ću ili ja ću kazati; 3) nolo dicere — ich

will nicht sagen — neću da kažem; 4) non dicam — ich werde nicht sagen — neću kazati.

Kad uz druga vremena glagola volo i wollen slijedi infinitiv, onda i u našem jeziku mora doći infinitiv kao ime objekta: volebam dicere — ich wollte sagen — htio sam kazati, a ne valja: htio sam da kažem.

Mjesto infinitiva objekta uvlače se izreke s veznikom d a pod utjecajem bugarskog jezika, jer on nema infinitiva.

2. Indikativ.

A) Prezent trajnih glagola.

Prezent se po svom imenu upotrebljava u prvom redu za radnje ili stanja, što pripadaju sadašnjosti. Takav se prezent zove pravi.

No prezent kud i kamo više služi:

a) za radnje i stanja, što se redovito ponavljaju: Pastiri istjeraju ovce na pašu u rano proljeće. — Proljetne kiše znadu često zaustaviti poljske radove.

b) za navode ili citate iz djelâ, kojima tisak (prije rukopis) osigurava trajan život bez ikakove promjene:

Pjesnik Horac veli za se u jednoj pjesmi: »Exegi monumentum aere perennius.« (Podigao sam spomenik trajniji od mjedi.)

Salust tvrdi, da je Jugurta ostavljajući Rim rekao: »O urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit!«

c) u poslovicama, jer i one kazuju nešto, što se redovito ponavlja; zato se i zove poslovični ili gnomski:

Ruka ruku pere, a obraz obadvije. — Nije sve zlato, što se sja.

B) Prezent svršenih glagola.

Prezent svršenih glagola stoji mjesto:

a) aorista, da se prošlost življe prikaže; to je historijski prezent: Naskoro iza Micipsine smrti počne častohlepni i okrutni Jugurta razmišljati, kako bi uklonio njegove sinove. — Helvećani počnu nagovarati susjedna plemena, da i oni popale sva imanja, pa s njima krenu u Galiju.

b) u podređenim izrekama mjesto latinskoga futura II. ako se ovaj mora prevesti svršenim glagolom:

Ako brata n a đ e š, reći ćeš mu ovo. — Si fratrem i n v e n e r i s, haec dices ei.

c) u podređenim izrekama mjesto latinskoga perfekta, ako se njima izriče radnja, koja se mora ponoviti prije glavne, a ova pripada sadašnjosti: Kamogod pogledaš, nepravde te susreću. — Quocumqe aspexisti, iniuriae tibi occurrunt.

Napomena. U narodnim pjesmama dolazi vrlo često prezent trajnih glagola kao historijsko vrijeme. No dok se ovo donekle da opravdati zahtjevom tehnike, nikako se ne može dopustiti, da se to vrijeme uzimlje i u prozu: U tom pogledu griješe vrlo mnogi književnici, pače i filolozi.

3. Imperfekt.

Ovaj je oblik prestao davno živjeti u narodnom govoru ustupivši svoju funkciju perfektu trajnih glagola. Nu on se nalazi u naših književnika, koji se ne mogu oteti utjecaju stranih jezika, osobito staroga latinskoga i grčkoga. Napose treba spomenuti, da on dolazi u jezikoslovnim školskim knjigama, da se đak lakše priuči na upotrebu toga vremena u stranim jezicima.

U narodnim pjesmama dolazi koji put imperfekt, premda bi ga mogao zamijeniti sam particip:

U večer me rano lijegaše (lijegao),
A u jutro docna ustajaše (ustajao).
Vuk, I. str. 246.

Asan-aga kroz goru jahaše,
Na vitu se jelu naslanjaše.
Isto, str. 287.

Vrani se konji igrahu,
Od igre, koje se igrahu,
Srebrna sedla lomljahu,
Zlaćene uzde kidahu,
A britke sablje lomljahu.
Isto, str. 319.

4. Aorist.

Aorist se upotrebljava:

a) za oznaku radnja, kojima posljedice ne traju do sadašnjosti: Ciceron otkri urotu. — Cezar pobijedi Helvećane. — Grci osudiše Sokrata na smrt.

b) za oznaku neočekivanih radnja, i ako im posljedice traju do sadašnjosti: Kad ti dođe?

c) za oznaku zle volje ili gnjeva zbog prošlog čina: Zašto ti to uradi?

d) mjesto futura I., ako se ističe neugodno buduće stanje, kojemu se ne može izbjeći, ako se kakav uvjet ne ispuni: Ako nam pomoć brzo ne stigne, svi i z g i b o s m o.

e) koji put u poslovicama; zato se i zove poslovični ili gnomski aorist: Dva loša ubiše Miloša. — Dođoše divlji, pa rastjeraše pitome.

Ovom aoristu odgovara latinski perfekt i grčki aorist gnomski: Qui studet optatam cursu contingere metam, multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit.

f) mjesto pluskvamperfekta svršenih glagola u podređenim izrekama i to osobito vremenskim: Čim Cezar doznade za namjeru ratobornoga helvetskoga plemena, odluči mu stati na put.

5. Futur I.

Ovim oblicima izričemo:

a) buduće radnje ili stanja u glavnim izrekama: Sutra će nas pohoditi naš dobri prijatelj Marko. — Hoće li prijatelj doći? — Da hoće prijatelj doći!

b) blagu zapovijed: To ćete mi naučiti za slijedeći sat.

c) blagu tvrdnju: To će biti tako.

d) vrlo rijetko prošlu radnju, dakle mjesto aorista: Otac sazove sinove, pa će najprije starijemu (reći).

e) buduću radnju u podređenim izrekama, koje su indirektna pitanja: Znaš li, kada će stići vlak iz Zagreba?

f) atribut relativnim izrekama: On će biti čovjek, koji će znati svoj narod dovesti do bolje sreće.

g) općenite misli u poslovicama i to u glavnoj izreci: Kako sebi prostreš, onako ćeš i spavati.

6. Perfekt trajnih glagola.

Ovo se vrijeme upotrebljava u glavnim i podređenim izrekama mjesto imperfekta, jer je nestalo razlike između jednog i drugog značenja i jer je perfekt ugodniji.

Ovim se vremenom mora osobito u pripovijedanju zamijeniti njemački, latinski i grčki imperfekt.

Cezar je ratovao s Helvećanima. — Caesar cum Helvetiii bellum gerebat. — Caesar führte einen Krieg gegen Helvetier.

7. Perfekt perfektivnih glagola.

Ovi se oblici uzimaju, da se označi:

a) prošla radnja, kojoj posljedice idu u sadašnjost:

Rodio sam se. = Živim. — Kupio sam knjigu. = Imam knjigu. — Jer je taj perfekt jednak prezentu trajnih glagola, zove se prezentski perfekt. Njemu je jednak njemački i grčki prefekt i latinski perfekt prezentski.

b) u poslovicama: Kako došlo, tako prošlo.

Primjedba. Može li ovaj perfekt biti historijsko vrijeme?

8. Pluskvamperfekt.

Ovim se oblicima izriče:

a) prošla radnja ili stanje podređene izreke, što se je dogodilo prije drugog stanja ili radnje: Ciceron otkri urotu, koju je bio Katilina zasnovao proti državi.

b) prošla radnja ili stanje perfektivnih glagola u glavnim izrekama mjesto imperfekta i perfekta trajnih glagola: On se je bio sjetio (= ?), da je s tim čovjekom jednom putovao.

9. Futur II.

Ovi se oblici upotrebljavaju za buduće radnje podređenih izreka, kad glavne imaju futur I. ili imperativ s futurskim značenjem: Otac će te nagraditi, ako se budeš dobro vladao. (Ostalo vidi kod sintakse prezenta svršenih glagola).

Primjedba. Mogu li glavna i podređena buduća radnja biti suvremene? — Može li se podređena radnja ili stanje izreći glagolskim adverbijem?

10. Imperativ.

Ovi oblici dolaze:

a) da se izrazi nalog, molba ili želja, koja pripada sadašnjosti: Vojnici, m i s l i t e na svoj rod, svoj narod i domovinu, pa se ne d a j t e ničim zastrašiti, da branite.....

c) da se izrazi vrlo živo pripovijedanje, dakle kao historijsko vrijeme: Ona skine svoju torbu, a mi s konja svoje vreće, pa p u n i i m j e r i, dok napunimo vreće.

d) u poslovicama: Mjerom mjeri, a cijenom cijeni. — Čuvaj bijele novce za crne dane.

Primjedba. Što ima latinska sintaksa, da mi možemo prevesti imperativom prema slučaju **c)?**

11. Kondicional.

A) Prezent.

Ovi se oblici upotrebljavaju:

a) u kondicionalnim potencijalnim izrekama i to u oba dijela: Kad bi on učio, mogao bi napredovati.

b) u kondicionalnim irealnim izrekama i to samo u apodozi: Šetao bih, da je lijepo vrijeme.

c) u blagim tvrdnjama: Ja bih rekao, da to nije tako.

d) u željnim ili optativnim izrekama: O da bi majka ozdravila!

e) u eksklamativnim izrekama: Kad bih ja bio postavljen, da sudim u ovoj zemlji!

f) u namjernim izrekama: Lažni će proroci pokazati velike znakove i čudesa, da bi prevarili izabrane.

g) u posljedičnim izrekama: Lukava je, da bi izmamila i dijete u Ciganke.

h) u izrekama, u kojima se izriče opetovanje prošlih radnjâ i stanjâ: Čim bi dan osvanuo, čovjek bi uhvatio volove i otišao na njivu, a žena bi radila po kući i oko kuće.

B) Perfekt.

Ovi se oblici uzimaju u apodozi irealnih pogodbenih izreka: Da si šutio, bio bi ostao mudrac. — Si tacuisses, philosophus mansisses.

Kako se to prevodi njemački i grčki?

12. Participi.

A) Particip prezenta.

Ovaj je oblik vrlo rijedak i dolazi češće po složenoj deklinaciji, a ostali su oblici prešli među adverbije. U dobroj prozi dolaze ovi participi: slijedeći, idući, budući, djelujući, gorući. vruć, moguć, posvećujući i izvršujući.

B) Particip perfekta aktiva.

Ovaj oblik dolazi samostalno:

a) kao atribut vrlo rijetko: vreo, zreo, odrastao, pristao, nevaljao;

b) u željnim izrekama: Živio! — Dobro došao!;

c) u dopusnim izrekama: To će oni učiniti, htjeli, ne htjeli.

d) u zamjeni futura II.: Kad ovaj buzdovan izašao iz vode, onda se Turci amo vratili.

Primjedba. Narodne pjesme imaju više ovakih participa u atributnoj službi; tako narodna pjesma zbog broja slogova često kaže ostarjela majka mjesto stara majka. — Ne valja particip minuli mjesto prošli; onu su riječ prenijeli rusofili, jer se ruski veli minuvšij uz riječ prošlyj.

C) Particip perfekta pasiva.

Ovaj oblik može doći atributno samo onda, ako je sam ili uz njega običan prilog: vrlo, veoma, dobro, teško i sličan koji; ali ako je dodana imenica kao adverbijalna oznaka ili kakav padež objekta, onda se mora uzeti atributna izreka.

Vidio sam odlikovane vojnike.

Ne valja: Vidio sam od kralja odlikovane vojnike.

Pravo: Vidio sam vojnike, koje je kralj odlikovao.

Primjedba. Koji jezici upotrebljavaju atributno taj particip tako kao i obične pridjeve?

13. Adverbiji trajnih i svršenih glagola.

Adverbiji trajnih glagola zamjenjuju prezent, imperfekt, perfekt trajnih glagola i futur I. trajnih glagola, zastupajući adverbijalne izreke vremena, načina i uzroka; adverbiji svršenih glagola vrše istu službu zamjenjujući aorist, perfekt, pluskvamperfekt i futur II. svršenih glagola. Prvi se adverbij zove sadašnji, a drugi prošli.

Primjer za adverbij sadašnji i prošli:

1. Kada putuješ Zagorjem, uživaš u šarolikoj romantici obrađenih krajeva i šumâ i gajeva.

Ako si putovao Zagorjem, mogao si uživati.....

Ako budeš putovao Zagorjem, moći ćeš uživati.....

Putujući Zagorjem uživaš (mogao si uživati, moći ćeš uživati) u šarolikoj romantici obrađenih krajeva i šumâ i gajeva.

2. Čim Ciceron otkri urotu, odluči je ugušiti na svaki način.

Čim je Ciceron bio otkrio urotu. .....

Ciceron otkrivši urotu odluči je ugušiti na svaki način.

Ako dođeš (prezent u službi futura II.) u Zagreb, nećeš žaliti ni vremena ni truda, da ga što bolje upoznaš.

Došavši u Zagreb.....

Primjedba. Da li je primjer: Tako oni govoreći puče puška iz kaurske vojske. — dobar? (Vidi o skraćenim izrekama na str. 160.)

14. Pasiv.

U hrvatskom jeziku imamo tri pasiva: opisni ili perifrastični, složeni i latentni.

Opisni se pravi od aktivnih oblika sa zamjenicom **se,** složeni od participa perfekta pasiva i pomoćnog glagola **biti,** latentni pak ima aktivan oblik, a značenje pasivno, kako se to dobro vidi prevodeći sa stranih jezika: krank

werden — aegrotum fieri — oboljeti, — rot werden — rubrum fieri — pocrvenjeti.

Budući da u hrvatskom jeziku dolazi zamjenica se četiri puta:

1. kao znak pasiva,

2. u značenju akuzativa refleksivne zamjenice, uz koji može doći još zamjenica **sam,** dakle: sebe sama — se ipsum — sich selbst — (grčki) heautón.

3. u značenju: jedan drugoga — jedna drugu — jedno drugo — einander — inter se (grčki?).

4. uz glagole deponentne: vereri — bojati se, mirari — čuditi se

iz toga slijedi, da se ovaj pasiv mora upotrebljavati vrlo oprezno.

Složeni se pasiv upotrebljava u: prezentu historijskom, aoristu, perfektu, pluskvamperfektu, futuru II. i kondicionalu prošlom, vrlo rijetko u futuru I., napokon u imperativu, a nikako u prezentu trajnih glagola i imperfektu.

Ni jedan se ni drugi pasiv ne smije upotrebljavati, ako je u latinskom jeziku ablativ s prijedlogom **a** ili u njemačkom jeziku dativ s prijedlogom **von** ili u grčkom jeziku genitiv s prijedlogom **hypo** imenovano biće, iz kojega proizlazi radnja. Zato ove izreke: Roma a Romulo condita est. — Rom wurde von Romul gegründet. — valja prevesti jedino vako: R o m u l osnova R i m.

Ali ako se može naći glagol s latentnim pasivnim značenjem, smije ostati genitiv s prijedlogom **od:** Ovaj dobri muž pade (= bi ubijen) od razbojničke ruke.

Pravo na pasivne oblike imaju samo tranzitivni glagoli, t. j. oni, koji imaju uza se akuzativ objekta bez prijedloga; ostali glagoli mogu imati pasiv samo za 3. osobu singulara i to vrlo rijetko.

Primjeri:

1. Knjiga se čita. — Knjiga se čitaše. — Knjiga će se čitati. — Knjiga se je čitala. — Knjiga se je bila čitala (bila je čitana, bijaše čitana) ..... — Ako se ova knjiga bude mnogo čitala, brzo će se poderati.

2. Knjiga se pročita. — Knjiga bi pročitana. — Knjiga bijaše pročitana. — Ako se ova knjiga pomno pročita, vrlo će dobro djelovati.

3. Kako bi se putovalo odavle u Suboticu? — Kako se živi u Skoplju? — Ljeti se ugodno boravi u gorskim krajevima.

Primjedba. Što se opaža kod primjera pod brojevima 1 i 2.?

X. dio

O nevezanom i vezanom govoru.

Iz definicije, koja uči, da je slovnica nauka o književnom jeziku, slijedi, da se mora još nešto reći o nevezanom i vezanom govoru naše književnosti.

A. Nevezani govor ili proza.

Premda se kod proze ili nevezanog govora, kad se njom piše, ne mora paziti, da u svakom retku bude tačno onoliko slogova kao u stihovima, a ni na ritmičko nizanje slogova naglašenih i nenaglašenih: ipak ima nekoliko pojava, na koje se mora osvrtati svaki pisac, koji želi, da mu kritika pohvali tu stranu njegova jezika. U tom pogledu treba istaknuti glavne tačke: o redu riječi, o općim pravilima stila i o književnom rečniku.

Što se tiče reda riječi, valja znati, da tu imamo dva reda: obični i govornički ili retorički.

Kod običnoga reda stoji subjekat na prvom mjestu, zatim predikatni glagol i objekat, ako ga valja izreći: Učenik piše zadaću. — Učenik će napisati zadaću. — Učenik je napisao zadaću.

Ne valja metnuti pomoćni glagol iza participa: Gost držao je.... — Prikaza šetala je..... (Okultni fenomeni — nastavak 18. i 19.). Isto tako ne valja metnuti ime objekta iza subjekta: Seljak prikazu nije vidio.... (Okult. fenom. — nastavak 19.). Nu u toj izreci imamo i dvije sin-

taktične pogreške: prva je, jer tu mora biti genitiv objekta mjesto akuzativa; tu se naime na objekat proteže prelazni glagol vidjeti s negacijom; druga je, jer tu stoji perfekt perfektivnoga glagola, a morao bi biti pluskvamperfekt; stoga bi morala izreka glasiti: Seljak nije bio vidio prikaze. Objektivni glagol mora doći među priložnu oznaku i objekt; stoga se mora reći: Turci su u Sigetu očekivali veliko blago. — a ne: Turci su očekivali u Sigetu veliko blago.

Ako kao predikat služi složeni glagolski oblik, adverbij treba da dođe među pomoćni glagol i particip: On je vrlo dobro napisao školsku zadaću. — Naši su vojnici neustrašivo branili svoj položaj.

Ako dolazi atribut od tri roda, njemu je mjesto pred imenicom: Ovaj učenik piše latinsku zadaću. — Njegov sin uči engleski jezik.

Kad glagol ima uza se zamjenicu se, bila ona znak pasiva ili stalna pratnja deponentnih glagola ili značila njem. einander, onda mora doći pred glagol, a ne ovako: »Događaj zbio se...« (Okult. fenom. — nastavak 19.).

Ako uz deponentne glagole dolaze enklitični oblici osobnih zamjenica, treba, da enklitike dođu pred riječ se, kao: Svi mu se veselimo. — Zašto mi se smiješ?

Ako pak treba uzeti potpun oblik tih zamjenica, onda zamjenica mora doći iza riječi se: Mi se njemu veselimo. — Prijatelji se njemu obradovaše.

Ako treba istaknuti opreku među osobama, mora predikat doći pred prvu zamjenicu: Oni se rugaju njemu, a ne tebi.

Nije dobro reći: Iznos od oko 10.000 dinara, nego se mora kazati: iznos od 10.000 dinara od prilike. Isto tako nije ugodno slušati ili čitati ovakav poredak riječi: Svi su kažnjeni zatvorom od po 4 mjeseca. — nego se mora reći:

Svi su kažnjeni zatvorom od 4 mjeseca. Tako je dakle ona čestica po neugodna i suvišna (pleonazam).

Relativna zamjenica mora pred sobom imati riječ, na koju se odnosi; ne valja dakle reći: Knjige sam pročitao, što sam ih dobio na dar. — nego se pravo kaže: Pročitao sam knjige, što sam ih dobio na dar.

Na početku izreke ne smije biti subjekat vremenske izreke, nego veznik mora biti na prvom mjestu; ne valja dakle reći: Cezar kad doču ...., nego se mora kazati: Kad Cezar doču ....

Logici se protivi metati veznik d a k l e na prvo mjesto u rečenici, a osobito na početku govora, jer iza te riječi dolazi zaključna misao, a ova se ne može nikako izvesti, kad ništa nije rečeno prije nje. Ova riječ treba da dođe na drugo ili na treće mjesto iza ovoga znaka(;), kao: Cezar je htio republikanski ustav zamijeniti monárhijom, ali fanatični republikanci nijesu nikako mogli pregorjeti republikanske slobode; on je dakle morao doći u sukob s tim ostacima iznemogle republike.

Ako uz predikatni glagol dolazi zamjenica s e, to veznik d a k l e može doći i na četvrto mjesto, kao: ...Oni su se dakle morali sukobiti s tim reformatorom. — Iza znaka (;) može doći riječ dakle s dvotačkom, ako se navode primjeri.

Pomoćni glagol j e ne smije doći na prvo mjesto iza podređene izreke, jer se kao enklitika ne može na ništa osloniti: Kad dođosmo u taj grad, već je sunce (a ne: je već sunce) obasjavalo ...

Ne valja izostavljati oblik j e iza zamjenice s e ; treba dakle reći: On se je rodio u Zagrebu. — On se je odlikovao i umom i marljivošću. — Tko izostavlja oblik je, povodi se za ruskim jezikom, ali samo djelomice; da je takav rusofil dosljedan, morao bi izostaviti i sve prezentske

oblike glagola biti. I mi doduše izostavljamo, ali samo koji put sve prezentske oblike toga glagola, kad što pripovijedamo vrlo živo, ali se u mirnu govoru redovito upotrebljavaju svi oblici glagola biti.

Zamjenica s e i oblici glagola b i t i dolaze među atribut i supstantiv, ali ne među apoziciju i drugu imenicu ni među krsno i obiteljsko ime; ne valja dakle reći: Marko se je Kraljević zauzimao za sirotinju. — Trgovac se Božo odlikuje rijetkim poštenjem. Te se izreke moraju ovako prekrojiti: Marko Kraljević se je zauzimao za sirotinju. — Trgovac Božo se odlikuje rijetkim poštenjem.

Nu valja zamjenicu s e i prezentske oblike pomoćnoga glagola biti umetnuti među atribut od tri roda i imenicu: Ovaj se je đak vladao vrlo dobro. — Dobra su se djeca neopisivo radovala dolasku svoga brižnoga oca.

Ne smiju se mjesto relativnih izreka uzeti participi kao atributi, ako uz njih stoji kakav padež objekta ili adverbijalna oznaka, kao: Izgubio sam u Zagrebu kupljenu knjigu. — nego treba reći: Izgubio sam knjigu, koju sam bio kupio u Zagrebu. Mjesto izreke: Oni uđoše u slamom pokrivenu kuću. — pravo se kaže: Oni uđoše u kuću, što je bila slamom pokrivena.

Osim toga treba kod sastavaka ili zadaća paziti na jasnoću, lakoću, glatkoću i čistoću jezika.

Izreka je jasna, ako ona u nama pobudi istu misao, koju je pisac imao u glavi, dok ju je pisao.

Lakoći stila smeta više istih padeža, prekidanje izreka, da se među njihove dijelove umetnu druge, umetanje parenteza ili izreka u zagradama ili među stankama, napokon apstraktni supstantivi, što se upotrebljavaju mjesto naše glagolske dikcije.

Za stil velimo, da nije gladak, nego da je hrapav, te da zapinjemo čitajući, ako su na kraju jedne i na početku

druge riječi sastanu slični glasovi, bili oni samoglasnici ili suglasnici.

Dobar pisac mora ozbiljno paziti i na to, da mu u jeziku ne bude stranih riječi osim onih, koje su postale internacionalne, kao: latinske, grčke, neke francuske, engleske, talijanske i arapske. Sve suvišne strane riječi zovemo barbarizmima. Nu to ime dajemo i našim riječima, koje su ili arhaizmi ili provincijalizmi ili neologizmi.

Arhaizmi (grčki archaios — starinski) su riječi, što su se zaboravile, te se mogu naći samo u starijim knjigama, kao: ljuven mjesto ljubavni, prerušiti mjesto preobući, istoč mjesto istok i t. d.

Provincijalizmi su riječi, što se upotrebljavaju samo u nekim krajevima, kao: mariti — u Lici mjesto trebati, dojiti — u Slavoniji i Hrvatskom Zagorju — mjesto musti i t. d.

Neologizmi su nove riječi, što ih pisci bez ikakove potrebe kuju, dakle na štetu riječi, što možda već stotine godina žive u narodu, ili sasvim nove riječi mjesto koje internacionalne, da se tobože jezik očisti od tuđih riječi, kao: uobrazilja mjesto mašta (ovo je prava slovjenska riječ), sadašnjica mjesto sadašnjost (prema riječima: mladost, starost, budućnost vrlo je dobro načinjena i riječ sadašnjost, a riječ sadašnjica i sutrašnjica idu u niz riječi: bjelica, crnica, rumenika i t. d.), ponovac mjesto repetent, upisnica mjesto katalog i t. d.).

Osobito su nam rusizmi i turcizmi iznakazili naš znanstveni jezik novijega doba, kao: usinovljenik mjesto posinak, pridržavati se mjesto držati se, upražnjavati mjesto obavljati, vazduhoplovstvo mjesto aeronautika, praznik mjesto blagdan, sudija mjesto sudac, vazduh mjesto zrak, sopstvenik mjesto vlasnik, lice mjesto osoba, svirep mjesto zvjerski, podstrek mjesto poticaj, preduzeće (ruski pred-

prijatije) mjesto poduzeće, podvig mjesto djelo, kašika mjesto žlica, bešika mjesto kolijevka, čorba i supa mjesto juha, — igrati ulogu — njem. eine Rolle spielen — mjesto zauzimati mjesto ili raditi, razvijati djelatnost kao . . ., izići u susret — zuvorkommend sein — mjesto naše fraze: ići na ruku i t. d.

Na ovu bi se stranu jezika moralo vrlo dobro paziti već od prvog razreda gimnazije, pa stoga tražiti od đaka, da u posebnim bilježnicama imade sve te i druge barbarizme odredivši svakoj vrsti posebno mjesto, da ih može laglje naći, kad ih ustreba.

Napokon treba mnogo opreza i kod upotrebe ovih triju vrsta riječi: sinonima, homonima i paronima.

Sinonimi se zovu riječi vrlo sličnih značenja, kao: tuga i žalost, lijep i krasan, drag i mio, radost i veselje, ljutina, gnjev i srdžba i t. d.

Homonimi su riječi, koje se u dva značenja jednako pišu i izgovaraju, kao: izdati knjigu — izdati prijatelja ili domovinu; tuča — der Hagel ili die Rauferei, ali za ovo drugo ima u nas riječ tučnjava, dok ekavci vole mjesto prvoga značenja riječ grâd. Ovakih primjera ima mnogo u »Rečniku jugoslavenske akademije«.

Paronimi su riječi koje se jednako pišu, ali različito izgovaraju kao: grâd — die Stadt, grȁd — der Hagel, lûk — der Bogen, lȕk — der Zwiebel, pâs — der Gürtel, pȁs — der Hund, spȁsti — herabfallen, spâsti (rusizam) — retten i t. d.

O ljepoti i vrstama stila, zatim o vrstama proze uči posebna nauka, koja se prema grčkoj riječi stylos — pero — zove stilistika.

Nevezanim se govorom ili prozom pišu i znanstvena i zabavna djela i manji sastavci.

B. Vezani govor.

Vezani govor zovemo jezik svih sastavaka, što se javljaju u stihovima. Taj je govor vezan za ova pravila: mora u svakom stihu biti onoliko slogova, koliko zahtijevaju imena stihova: četverac, peterac, šesterac i t. d., moraju se nizati naglašeni i nenaglašeni slogovi, kako to zahtijeva narav našega jezika i dotičnih stihova; napokon se mora paziti na srokove, ako ih pjesnik odabere za glazbenost svojih stihova.

Svi ti proizvodi sačinjavaju pjesništvo.

Pjesništvo je umjetnost, koja biranim govorom prikazuje nešto lijepo iz unutarnjega ili vanjskoga svijeta uz pripomoć mašte ili fantazije. Pravo se pjesništvo javlja u stihovima.

Stihovi su ritmičke jedinice, u kojima se pravilno izmjenjuju naglašeni i nenaglašeni slogovi kao dugi i kratki u starih Grka i Rimljana. (Grčka riječ rhythmos znači pravilan tok.) Ako se stihovi podudaraju na kraju, nastaju srokovi. Srokovi se dijele na: muške, ženske i srednje ili djetinje.

Kod muškoga se sroka stihovi slažu u jednom slogu, kod ženskoga u dva i kod srednjega u tri, kao:

I tko neće biti rob,
Taj u hladan pada grob.

*

Puna srca, pune čaše,
Neka živi, što je naše!

*

Evo s neba zvanice,
Lijepe, sjajne danice!

Najčešći je ženski srok.

Po broju slogova dijelimo naše narodne stihove na: jednočlane, dvočlane, tročlane i četveročlane. Jednočlani se stihovi zovu: četverac, peterac i šesterac, jer se odmorima ili cenzurama ne rastavljaju na manje dijelove: sedmerac se rastavlja na dijelove $4 + 3$, osmerac na $4 + 4$ i $5 + 3$, deseterac na $5 + 5$ i $4 + 6$, dvanaesterac na $6 + 6$, jedanaesterac na $4 + 4 + 3$, trinaesterac na $4 + 4 + 5$, četrnaesterac na $4 + 4 + 6$ i šesnaesterac na $4 + 4 + 4 + 4$ (Dr. Nikola Andrić: Ženske pjesme — Zagreb, 1913., strana XXXVII—XL.

I narodni i umjetni pjesnik kiti svoje proizvode umjetninama od riječi, koje se zovu tropi i figure.

Pobliže o tropima i figurama, kiticama, postanku i diobi pjesništva po sadržaju i tehnici velikih umjetnina govori posebna nauka o pjesništvu ili poetika.

KONAC.

Primjedba o grčkim citatima.

Budući da sam iza tiska prvih araka bio uvidio, da se akcenti i spiritusi (asper i lenis) ne mogu metati tehnikom linotipa, to sam sve kasnije navode prepisao na latinicu.

Sadržaj

Strana

Predgovor 5
Uvod 9
I. dio: Nauka o glasovima 10
II. dio: O naglascima 26
III. dio: Najvažnija pravopisna pravila po »Pravopisnom uputstvu« od 1929 30
IV. dio: Glavne vrste riječi (imena, glagoli i čestice) . 39
Imenice 39
Zamjenice 45
Pridjevi 47
Brojevi 51
Glagoli 52
Prilozi 55
Prijedlozi 57
Veznici 58
Usklici 60
Zaglavak 60
V. dio: Deklinacije:
A) Imenička deklinacija 61
Prva deklinacija 66
Druga deklinacija 73
Treća deklinacija 76
B) Zamjenička deklinacija 87
C) Složena deklinacija 85
Tvorba komparativa i superlativa 86
VI. dio: Konjugacija 88
Načini 88
Tvorba infinitiva i vrste glagola 88
Indikativ:
Prezent 92
Imperfekt 100
Aorist 102
Futur I. 103

Strana

Particip prošli aktivni 104
Perfekt 105
Pluskvamperfekt 105
Futur II. 106
Imperativ 107
Kondicional:
Prezent i perfekt 109
Pasiv 110
Particip prošli pasivni 110
Glagolski prilozi 115
Nepravilni glagoli 117
VII. dio: Sintaksa
Opća pravila o izreci 122
Izreke po sadržaju 132
Izreke po obliku:
A) Proste izreke 134
O atributu 135
Imenica kao atribut: apozicija, atributni genitiv, atributni dativ i instrumental.
Prijedloženi atributi 140
Imena s tri roda kao atributi 141
Infinitiv kao atribut 142
Prilog kao atribut 142
O padežima objekta 142
A) Padeži objekta bez prijedloga 143
B) Padeži objekta s prijedlozima 146
Glagoli s dva padeža objekta 146
Adverbi i adverbijatne oznake 148
B) Složene izreke 151
1. Parataktično složene izreke 152
2. Stegnuta izreka 153
3. Hipotaktično složene izreke: subjektne, predikatne, atributne, objektne i adverbijalne . 153
4. Skraćene izreke 160
5. Mnogostruko složena izreka 161
6. Perioda 161
VIII. dio: Tablica za sintaksu padeža 164
IX, dio: Sintaksa glagolskih oblika 169
X. dio: O nevezanom i vezanom govoru 180

Tiskarske pogreške:

str. 37: prosvijetle. mjesto prosvijetle;
» 39: Iz druge je alineje izostavljeno: Imena se zovu: imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi.
» 42: (selce) mjesto (selec).
» 45: izostavljen oblik sebi (dat. i lok.) kod refleksivne zamjenice.
» 48: ne-miran mjesto: ne-mirnan.
» 55: praeter-eo mjesto: prae tereo.
» 62: Ovdje valja četvrti redak na dnu stranice posve preokrenuti: poznavaju po drugom padežu jednobroja: u I. sklonitbi.
» 63: i Adolf Veber mjesto: Adolf Veber.
» 76: nastavka mjesto: nastavaka.
» 89: po-čьn-ti mjesto: po-č n-ti.

Dr. J. Matl, sveučilišni profesor u Gracu, izrekao je svoj sud o knjizi „Repetitorij hrvatske slovnice“ u pismu piscu te knjige od 14. XII. 1933. ovako:

Sehr verehrter Herr Kollege!

Ich danke Ihnen herzlich für die liebenswürdige Übersendung und Widmung Ihrer wertvollen und willkommenen Arbeit: Repetitorij hrvatske slovnice — Zagreb 1933. Ich habe einige Kapitel bereits durchgesehen und freue mich feststellen zu können, dass Ihre Arbeit, Ihre Zusammenfassung des Wesentlichen und Wichtigen mit philologisch-genetischer Interpretation nicht nur für die Schüler, für die Studierenden, von Wert ist, sondern auch für die Vortragenden im Inland und Ausland.

Sadržaj ovoga izvatka u prijevodu:

Vrlo štovani gospodine kolega!

Srdačno Vam zahvaljujem na ljubaznoj pošiljci i posveti Vaše vrijedne i zgodne radnje: Repetitorij hrvatske slovnice — Zagreb 1933. Ja sam već pregledao nekoliko poglavlja, pa se veselim, što mogu utvrditi, da je Vaša radnja, Vaš kratki prikaz onoga, što je bitno i važno, uz filologijsko-genetično tumačenje od koristi ne samo za đake, za sveučilištarce, nego i za profesore u tuzemstvu i stranom svijetu.